

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME**

**Hazırlayan
Gamze KAYA**

**Danışman
Doç. Dr. Serdar SAYGILI**

Yüksek Lisans Tezi

Temmuz 2023, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Gamze KAYA**

**Danışman
Doç. Dr. Serdar SAYGILI**

Temmuz 2023, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyaller ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Gamze KAYA

T.C.

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Felsefe

Program Adı : Yüksek Lisans

Tez Başlığı : John Locke'un Siyaset Felsefesi Üzerine Bir İnceleme

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 103 sayfalık kısmına ilişkin 10/07/2023 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 11' dır.

Filtrelemeye **alıntılar dâhil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 11/07/2023

Danışman: Doç. Dr. Serdar SAYGILI

Öğrenci: Gamze KAYA

KILAVUZA UYGUNLUK

“John Locke’un Siyaset Felsefesi Üzerine Bir İnceleme başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Gamze KAYA

Danışman

Doç. Dr. Serdar SAYGILI

Felsefe Bölümü ABD Başkanı

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Serdar SAYGILI danışmanlığında **Gamze KAYA** tarafından hazırlanan “**John Locke’un Siyaset Felsefesi Üzerine Bir İnceleme**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

03/07/2023

JÜRİ:

Danışman : **Doç Dr. Serdar SAYGILI**

İmza

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHADIR**

İmza

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Evren Erman RUTLİ**

İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.../..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /...../

Prof. Dr. Atabey
KILIÇ Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Çalışma süreci boyunca bilgi, tecrübe ve yorumları ile yoluma ışık tutan, bana her daim sabır ve anlayışla yaklaşan değerli danışmanım Doç. Dr. Serdar SAYGILI 'ya teşekkür ederim. Ayrıca lisans ve yüksek lisans öğrenimim sırasında kendisinden ders aldığım sayın bölüm başkanım Prof. Dr. Aslan TOPAKKAYA' ya ve diğer bölüm hocalarıma, eğitim hayatıma her zaman yürekten destek veren, maddi-manevi yardımlarını esirgemeyen annem Şefiye KAYA, babam Recep KAYA ve kardeşlerim Hüseyin KAYA, Arda KAYA' ya teşekkür ederim. Son olarak, “Ben sana güveniyorum, inanıyorum başaracaksın.” sözleri ile motive olmamı sağlayan arkadaşlarım Fatma BEYAZGEYİK, Halil YILMAZ ve manevi ablam Aylin CEYLAN' a teşekkürü borç bilirim.

Gamze KAYA, Kayseri, 2023

JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Gamze KAYA

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2023

Danışman: Doç. Dr. Serdar SAYGILI

ÖZET

John Locke'un Siyaset Felsefesi Üzerine Bir İnceleme isimli çalışmanın amacı, siyaset felsefesi alanında ele alınan temel kavram ve problemleri belirleyerek John Locke'un yaşadığı dönemde bu problemler çerçevesinde ileri sürdüğü siyaset anlayışını farklı açılardan ortaya koymaya çalışmaktır.

Çalışma giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, siyaset felsefesinin tanımı ve konusu hakkında genel bilgiler verilerek John Locke'un siyaset felsefesine ilişkin görüşlerinin hareket noktası açıklanmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde, siyaset felsefesinin konusu, amacı, önemi, genel kavram ve problemleri ele alınarak Locke'un siyaset felsefesiyle bağlantılarına değinilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde, Locke'un siyaset felsefesinin ana hatlarını oluşturan insan doğası, doğa durumu ve doğa yasası, mülkiyet hakkı, kölelik, toplumsal düzene geçişin nedenleri, toplum sözleşmesi, devlet anlayışı, kuvvetler ayrılığı ilkesi ve direnme hakkı kavramları ile ilgili fikirleri tartışılmaya çalışılmıştır.

Sonuçta ise çalışma ile ilgili genel bir değerlendirme yapılarak Locke'un siyaset felsefesine olan katkıları eleştirel perspektiften tartışılmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: John Locke, Doğa Durumu, Mülkiyet Hakkı, Toplumsal Sözleşme, Siyaset Felsefesi

A STUDY ON JOHN LOCKE’S POLITICAL PHILOSOPHY

Gamze KAYA

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences Institute

Master’s Thesis, July 2023

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Serdar SAYGILI

ABSTRACT

The aim of the study is to indentify the main problems in the field of political philosophy and to the present the solution proposals developed by John Locke for these problems to the reader.

The study consists of an introduction and two main parts. In the introduction part, the starting point of John Locke’s views on political philosophy has been tried to be explained by giving information about the definition and subject of political philosophy. In the second part, Locke’s ideas about human nature, state of nature and nature law, Property right, slavery, the reasons for the transition to social order, social Contract, Understanding of the state, the principle of seperation of powers, and the right to resist, which constitute the main lines of his political philosophy, have been tried to be discussed.

As a result, Locke’s contributions to political philosophy were tried to be expressed by making a general evaluation about the study.

Keywords: John Locke, State of Nature, Property Rights, Social Contract, Political Philosophy

İÇİNDEKİLER

JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
KILAVUZA UYGUNLUK.....	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASET FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAM VE PROBLEMLERİ

1.1. Siyaset Nedir?.....	14
1.2. Siyaset Felsefesi Nedir?	15
1.3. Siyaset Felsefesinin Konusu Nedir?	17
1.4. Siyaset Felsefesinin Amacı Nedir?.....	19
1.5. Siyaset Felsefesinin Önemi Nedir?.....	22
1.6. Siyaset Felsefesinin Temel Kavramları	23
1.6.1. Birey	23
1.6.2. Toplum	25
1.6.3. Devlet	26
1.6.4. Adalet	28
1.6.5. Eşitlik.....	29
1.6.6. Özgürlük	30
1.6.7. İnsan Hakları	32

1.7. Siyaset Felsefesinin Temel Problemleri	34
1.7.1. Devlet Nedir?.....	34
1.7.2. İktidar Nedir?.....	36
1.7.3. Meşruiyet Nedir?	38
1.7.4. Devlet ve Egemenlik	39
1.7.5. Devlet ve Sivil Toplum	41
1.7.6. Devletin Yönetim Biçimleri	43

İKİNCİ BÖLÜM

JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİ

2.1. Liberalizm Kavramı.....	47
2.2. Klasik Liberalizm	50
2.2.1. Klasik Liberalizmin Temel İlkeleri	54
2.2.1.1. Bireycilik	54
2.2.1.2. Özgürlük	58
2.2.1.3. Kendiliğinden Doğan Düzen ve Piyasa Ekonomisi.....	63
2.2.1.4. Hukukun Hâkimiyeti ve Sınırlı Devlet.....	66
2.3. John Locke'un Liberalizm Anlayışı	71
2.3.1. İnsan Doğası	71
2.3.2. Doğa Durumu ve Doğa Yasası	74
2.3.3. Kölelik Üzerine	79
2.3.4. Mülkiyet Hakkı.....	82
2.3.4.1. Emek.....	87
2.3.4.2. Mülk Edinmenin Sınırları.....	90
2.3.5. Doğa Durumundan Toplumsal Düzene Geçişin Nedenleri	93
2.3.6. Toplum Sözleşmesi	97
2.3.7. Devlet Anlayışı.....	101
2.3.8. Kuvvetler Ayrılığı	105
2.3.8.1. Yasama	105

2.3.8.2. Yürütme	108
2.3.8.3 Federatif Güç	110
2.3.9. Direnme ve İhtilal Hakkı	112
SONUÇ	115
KAYNAKÇA.....	121

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Anabilim Dalı
BAP	: Bilimsel Araştırma Projeleri
Bkz	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
ERÜ	: Erciyes Üniversitesi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
YÖK	: Yükseköğretim Kurumu

GİRİŞ

Siyaset alanı hem çıkar uğruna çatışan bireylerin anlaşmazlıklarını hem de ortak şekilde hareket etmek amacıyla oluşturulan toplumsal kuralları içerisinde barındırmaktadır. Farklı düşünce yapısına sahip olan tüm bireyler için çatışma kaçınılmaz bir son oluşturmaktadır. Öte yandan, bireylerde bulunan toplumsal yaşam kurma eğilimi başkaları ile beraber hareket etme gereksinimini meydana getirmektedir. Bu yüzden siyaset kavramı temelde çatışma ve işbirliği olguları üzerinden tanımlanmaktadır.¹ Bahsi edilen iki olgu göz önüne alındığında, siyaset kavramının genel olarak bireylerin düşünce ve yapıp ettikleri arasındaki ilişki sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. Siyaset kavramı sadece insanların düşündükleri ile yaptıkları arasındaki ilişkiyi konu edinmekle kalmamış zaman ilerledikçe felsefenin de ilgi alanına dâhil olmuştur. Siyaset ile felsefenin etkileşimi sonucunda yeni bir disiplin olarak görülen siyaset felsefesi ortaya çıkmıştır. Eski Yunan'dan itibaren kendini gösterme imkânı bulan siyaset felsefesi genel olarak bireyi, bireyin toplumsal düzen içerisindeki yerini ve bireyle siyasal otorite arasındaki ilişkiyi ele alan felsefenin alt disiplinlerinden birisidir. Siyaset felsefesine 'daha iyi' kavramı rehberlik eder. Bu sebeptendir ki, siyaset felsefesi mevcut yapı ile ilgilenmekten ziyade olması gerekeni araştırır.² Dolayısıyla kolektif hayat içerisinde oluşmuş veya oluşabilecek sorunlara çözüm önerileri geliştirerek ideal toplumsal düzeni bulmaya çalışır.

Siyaset felsefesinin konusunu birtakım sorulardan yola çıkarak belirlemek mümkündür. Bahsi edilen soruların başında 'İyi toplumsal yaşam nedir?', 'İyi bir siyasal düzen nasıl oluşturulur?', 'En iyi yönetim biçimi hangisidir?' gelmektedir. Felsefe tarihi içerisinde iyi arayışı içerisinde olan birbirinden farklı yaklaşımlar yer

¹ Andrew Heywood, *Siyaset* çev. Nasuh Uslu (Ankara: Felix Kitap, 2022), 29.

² Ahmet Cevizci, *Felsefeye Giriş* (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2007), 179-180.

almaktadır. Bunlardan birisi liberalizmdir. Liberalizm, özünde bireyi barındıran siyasi bir ideolojidir. Siyasi iynin tam olarak bilinemeyeceğini kanaatinde olan liberalizm aynı zamanda iyi bir siyasi düzen arayışının çözümlenemez olduğunu öne sürmüştür. Bu durumda liberalizme göre yapılması gereken bireysel özgürlüğe odaklanmaktır. Çünkü bireyler özgürce yaşayıp, kendi istekleri doğrultusunda seçimler yapabildikleri sürece iyi bir toplumsal düzen sağlanabilir. Liberal anlayışa göre, her birey kendi kişisel çıkarları için yaşamaktadır. Bu doğrultuda hareket eden birey özgür bırakılmalıdır. Başka bir deyişle, bireyin yaşam şekline, kişisel seçimlerine müdahale edilmemelidir. Bireye verilen özgürlük aynı zamanda başka kişilerin yaşamlarına da müdahalesizliği içermektedir. Bu açıdan liberaller açısından önemli olan her bireyin bir diğerine karşı saygı göstererek yaşamını sürdürebileceği bir yol bulmaktır. O halde, çatışmaların önüne geçilerek toplumsal düzen içerisinde yaşayan herhangi birine zarar verilmesinin de engellenmesi gerekmektedir. Söylenenlerden anlaşılacağı üzere, siyaset felsefesini ele aldığı ‘iyi bir toplumsal düzen nedir?’ sorusuna liberalizmin cevabı toplumsal barışın sağlanması olmuştur.³

Liberalizm söz konusu olduğunda ilk akla gelen isimlerin başında John Locke yer almaktadır. Locke, siyaset ile ilgili görüşlerinin tamamını ‘Yönetim Üzerine İki İnceleme’ adlı eserinde toplamıştır. Birinci İnceleme ve İkinci İnceleme şeklinde iki ayrı bölüm olarak yazılmıştır. Birinci İnceleme’de Locke, yöneticilerin ilahi kökenli sorgulanamaz nitelikte bir güce sahip olduklarını iddia eden Robert Filmer(d.1588-ö.1653)’in görüşlerini ele alarak eleştirmiştir. İkinci İnceleme’de ise kendi siyasi görüşlerini temellendirerek mutlakîyetçiliğe karşı bir geliştirmeye çalışmıştır.⁴ Locke, bireyciliğin ağır bastığı klasik liberal görüş içerisinde yer almaktadır. Klasik görüşte genel olarak bireye müdahalesizliği ifade eden negatif özgürlük anlayışı benimsenmiştir. Ayrıca üst kuvvet olan devlet hem gerekli hem de kötü bir kurum olarak tanımlanmaktadır. Devletin varlığı toplumsal alandaki düzenin sağlanabilmesi, doğal hakların korunabilmesi ve toplumsal sözleşmenin uygulanabilmesi açısından gerekli görülmüştür. Ancak bireysel özgürlüğü kısıtlama ve doğal hakları ihlal etme potansiyelini taşıması nedeniyle kötü olarak nitelendirilmiştir. Bu bakımdan liberal

³ Derda Küçükalp, “Klasik ve Modern Siyaset Felsefesi”, *Çalışma ve Toplum* 1/76 (2023), 88.

⁴ Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2014), 38.

görüŖe göre devlet, yetkileri sınırlandırıldığı sürece toplumsal fayda sağlayabilir.⁵ Tüm ifade edilenler aslında Locke'un siyaset felsefesinin özünü yansıtmaktadır.

Bu çalışmada genel olarak siyaset felsefesinin ele aldığı kavram ve problemler izah edilecek. Ardından John Locke'un siyaset felsefesi ile ilgili görüşleri açıklanarak siyaset alanında yapmış olduğu katkılar, yenilikler ve getirmiş olduğu eleştiriler ifade edilmeye çalışılacaktır.

A. John Locke'un Hayatı ve Yetiştıği Ortam

İngiltere'nin önde gelen filozoflarından birisi olan Locke, 29 Ağustos 1632'de Somerset'de Protestan bir ailenin ilk çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Locke'un yaşamının ilk yıllarına dair çok fazla bilgi bulunmamaktadır. On dört aşına geldiği zaman Londra'da bulunan Westminster School'a kabul edilmiştir. Burada Latince, Grekçe, İbranice ve Arapça gibi klasik dilleri öğrenmiştir.⁶ Westminster School'daki başarısı sayesinde üniversite öğrenimi gördüğu Oxford-Christ Church'e özel öğrenci olarak seçilmiştir. 1656 yılında Christ Church'teki öğrenimini tamamlayarak edebiyat fakültesini bitirmiştir. Dört yıllık bir öğrenimin ardından 1658 yılında master çalışmalarını tamamlamıştır. Ayrıca burada hem tıp hem de doğa bilimleri ile ilgilenmiştir.⁷

Locke, Tıp alanında edindiği bilgiler sayesinde 1666 yılında Lord Anthony Ashley Cooper ⁸ ile tanışmıştır. Bu tanışmanın ardından Lord Cooper, Locke'u özel hekimi olması için Londra'ya davet etmiştir. Londra'ya gelişinin ardından Lord'un tehlikeli bir karaciğer operasyonunda onun hayatını kurtarmış ve bu sayede Lord'a özel sekreter ve danışman olarak atanmıştır.⁹ Cooper'ın siyaset alanındaki başarılar neticesinde önemli bir yer edinin başkan olmasıyla beraber özel danışmanı olarak görev

⁵ Heywood, *Siyaset*, 67-70.

⁶ Hüseyin Arslan, "John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 (2013): 184.

⁷ Elif Yeşim Ünal, "Liberalizm Düşüncesinin Temeli Olarak John Locke'da Devlet Fikri", (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), 2-4.

⁸ İngiltere'de on sekizinci yüzyıl düşüncesinde özellikle de ahlak alanında önemli bir etkisi olan ve İngiliz Platoncu geleneğinin son temsilcisi olarak kabul edilen Shaftesbury'nin üçüncü lordu Anthony Ashley Cooper (1671-1713), ahlak duygusu kuramı ile etikteki duygucu okulun kurucusu olarak kabul edilir. Mehmet Akif Altunışık, "Shaftesbury'de Ahlakın Temeli: Ahlak Duygusu", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2020): 338 Ayrıca bkz.

⁹ Neşet Toku, *John Locke ve Siyaset Felsefesi* (Ankara: Liberte Yayınları, 2003), 21-22.

yapan Locke'un da bu alanda görev alması mümkün hâle gelmiştir. Locke, bir yandan siyasi alandaki görevlerini yerine getirirken diğer yandan da tıp alanındaki çalışmalarına devam etmiştir.¹⁰ 1675 yılında tıp diplomasını alan Locke, siyasi alanda yürüttüğü görevlerden geri çekilmek için astım hastalığını öne sürerek Fransa'ya gitmiştir. Fransa'da geçirdiği dört yıl boyunca Descartes, Malbranche gibi düşünürlerin görüşlerini incelemiş ve kendi felsefesinin temellerini atmıştır.¹¹

Dört yıllık aranın ardından 1679 yılında Fransa'dan İngiltere'ye dönen Locke, kendisini siyasi bir karmaşanın içerisinde bulmuştur. Danışmanlığını yaptığı Shaftesbury Kont'u 1681'de iktidardan düşerek vatana ihanetle yargılanmıştır. Kont vatana ihanet suçundan aklanmasına rağmen yine de bu suçlamalardan sonra hayatından endişe ederek Hollanda'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Lord'a olan yakınlığı sebebiyle Locke da aynı endişelere kapılarak 1683'te Hollanda'ya kaçmıştır. Hollanda'ya kaçmasının ardından suçlu durumuna düşen Locke'un, İngiltere'deki tüm görevlerine son verilmiştir. Hem görevlerinden azledilen hem de suçlu olarak Hollanda'ya sığınan Locke, burada altı yıl yaşamış ve Fransa'da felsefi temellerini attığı eserlerini olgunlaştırarak önemli eserler kaleme almıştır.¹² Oronien Dükü'nün sürgünler için af ilan etmesinin ardından 1689 yılında tekrar İngiltere'ye dönmüştür. Sürgün yıllarında kaleme aldığı eserlerin hiçbiri o dönemlerde yayınlanmamıştır. Fakat sürgün yılları Locke'un İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, Yönetim Üzerine İki İnceleme ve Hoşgörü Üzerine Bir Mektup adlı önemli üç eserine kaynaklık etmiştir. Locke İngiltere'ye döndükten sonra hükümet tarafından diplomatik bir göreve atanmasına rağmen bu görevi reddetmiştir. İki yıl süren politik aktivitelerinin ardından 1691 yılında Essex'de yaşamaya karar vermiştir.¹³

Locke'un yaşamına genel olarak bakıldığında onun eğitim, din, zihnin işlevleri ve siyaset gibi değişik alanlarda eserler kaleme aldığı görülmektedir. Locke bu alanlar içerisinde genellikle siyaset ile ilgili görüşleriyle ön plana çıkmıştır. Siyaset alanı ile ilgili fikirler üretmesindeki en büyük etken aslında onun çeşitli siyasi olayların meydana geldiği bir dönemde dünyaya gelmiş olmasıdır. Siyaset felsefesini oluştururken

¹⁰ Arslan, "John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme", 185.

¹¹ Ünalı, "Liberalizm Düşüncesinin Temeli Olarak John Locke'da Devlet Fikri", 2.

¹² Arslan, "John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme", 185.

¹³ Neşet Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2015), 200.

çoğunlukla doğa durumu, devletin yönetim şekli, temel bireysel haklar, toplum sözleşmesi ve benzeri kavramlar üzerinde yoğunlaşmıştır.¹⁴

Locke siyaset felsefesine doğa durumu olarak ifade ettiği tabii durumun bozulabileceği fikrinden hareketle başlamıştır. Çıkabilecek herhangi bir adaletsizlik karşısında orta yolu bulması açısından tarafsız bir yargıç olması gerektiğini savunmuştur. Locke'un siyaset ile ilgili görüşlerinin şekillenmesinde Thomas Hobbes (d.1588-ö.1679) büyük ölçüde etkili olmuştur. Hobbes'un öne sürdüğü toplum sözleşmesi ile ilgili fikirlerini Locke benimsemiştir. Bu yüzden, bireylerin kendi aralarında bir sözleşme yaparak devletin kurulması fikrini önermiştir. Hobbes'un siyaset ile ilgili düşüncelerine bakıldığında bireyler arasında yapılan sözleşmenin kral için hiçbir bağlayıcılığı olmadığını ve siyasi otoritenin bireylerin üzerinde güç olduğunu savunduğu görülmektedir. Her ne kadar Locke Hobbes'un görüşlerinden etkilenmiş olsa da bu noktada Hobbes'tan farklı düşünmektedir.¹⁵ Hobbes'un savunduğu mutlakiyetçi¹⁶ yönetim anlayışına karşı çıkan Locke, bu düşüncenin karşısına kuvvetler ayrılığı fikrini koymuştur. Toplum için uygun olan yönetim şeklinin hoşgörüye dayanan demokrasi olduğunu öne sürmüştür. Locke'un savunduğu bu fikirler onu genel olarak liberal öğretinin öncüsü haline getirmiştir.¹⁷ Ancak yakalandığı astım ve bronşit rahatsızlığı 1700 yılından sonra iyice artmış ve çalışmalarını sekteye uğratmıştır. Bunun üzerine, kendini politik meselelerden bütünüyle soyutlayarak 28 Ekim 1704'te sonlanacak olan ömrünün geri kalanını dini incelemeler ve meditasyonlar için harcamıştır.¹⁸

B. John Locke'un Eserleri

Yaşadığı dönem itibariyle üretken bir filozof olan John Locke, literatüre başta kitapları olmak üzere makale ve söyleşileriyle önemli katkılar sağlamıştır. Burada Locke'un yazmış olduğu başlıca eserleriyle ilgili olarak değerlendirmelerde bulunulacaktır.

¹⁴ Arslan, "John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme", 182.

¹⁵ Leon P. Baradat, *Siyasi İdeolojiler Kökenleri ve Etkileri*, çev. Abdurrahman Aydın (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012), 99.

¹⁶ Mutlakiyetçilik, mutlak monarşi: bu sözcükler, gündelik dil çerçevesinde, kendi kişiliğine bağlı bir gücü elinde bulunduran kişinin bütün yetkileri elinde toplayarak hiçbir denetim söz konusu olmaksızın yönettiği rejimi belirtmede kullanılır. Philippe Raynaud ve Stephane Rials, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, çev. İsmail Yerguz vd. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 609.

¹⁷ Arslan, "John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme", 182.

¹⁸ Toku, *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, 32.

Türkçe'ye Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler (Essays on the Law of Nature) olarak çevrilen bu kitap, 1663-64 yıllarında Latince olarak kaleme almıştır. Ancak Locke hayattayken yayınlanmamıştır.¹⁹ Eserin yayınlanması 1954 yılında gerçekleşmiştir. Kitap sekiz ayrı bölümden oluşmaktadır. Her bölümde farklı bir iddia kanıtlanmaya çalışılmıştır. Kitabın konusu tabiattaki neden-sonuç ilişkisini içermemektedir. Bundan ziyade Locke eserde temel olarak bireyi ele almaktadır. O bireyi ahlaklı bir varlık olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan eser bireyin ahlaki ödev ve sorumluluklarını yerine getirmede yol gösterici bir niteliğe sahiptir.²⁰ “Kitap, özellikle insanın ahlaki ödev ve yükümlülüklerinin kaynağını tabiat kanununda arayan ve ona dayandıran bir tür ahlak felsefesi olarak yorumlanabilir.”²¹ Eserde geçen tabiat kanunu kavramı üstün iradenin emredici bir buyruğu olarak tanımlanmaktadır. Herkesi bağlayıcı niteliğe sahip olan tabiat kanunu, neyin yapılması veya yapılmaması gerektiği konusunda tüm bireyleri yönlendirmekle yükümlüdür. Locke’a göre, tabiat kanunu gelenek yolu ile öğrenilebilen bir şey değildir. Çünkü tabiat kanunu her yerde bir ve aynı olmasına karşın gelenek, toplumdan topluma değişkenlik göstermektedir. Bu yüzden bireyler, tabiat kanunu sadece akıl ve duyu algısı vasıtası ile kavrayabilirler. Locke’a göre bu iki yeti birbirlerine hizmet ederek çalışmaktadır. Duyu yetisi aklın kullanacağı malzemeleri elde etmektedir. Akıl ise duyu yetisine bu konuda rehberlik etmektedir. Eğer iki yetiden herhangi biri olmazsa diğeri tek başına fayda sağlamayacaktır. Çünkü akıl olmadan insanlar, hayvanların ulaştıkları seviyeye güçlüklerle ulaşabilirler. Varlıkların bilgisine ulaşmayı sağlayan duyu yetisi olmadan zihin düşünmede kullanacağı bilgileri alamayacaktır. Duyu yetisi olmadan da zihin için gerekli olan bilgiler elde edilemeyecektir. Bu yüzden Locke aklın, duyu yetisi ile iş birliği içerisinde olması gerektiğini savunmuştur. Bahsi geçen tabiat kanunu insanlığın var oluşuyla başlamıştır. İnsanlığın yok olmasıyla da ortadan kalkacaktır. Bu kanun, sürekli bir güce ve evrenselliğe sahiptir. Dolayısıyla tabiat kanununun buyruklarına aykırı davranışlar sergilemek Locke için meşru olmayan şeyler yapmak anlamına gelmektedir. Tabiat kanunun sürekli ve bağlayıcı olması insanların her zaman bu kanunun buyruklarına boyun eğmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Bireyler, tabiat kanuna uygun davranışlar sergilemeyi durdurabilirler. Fakat tabiat kanuna aykırı

¹⁹ Ferhat Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza -John Locke İncelemesi-* (İstanbul: Divan Kitap, 2020), 23.

²⁰ Muhsin Akbaş, “Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 11 (2004): 177.

²¹ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi-*, 23.

davranışlar sergilemek söz konusu değildir. Tabiat kanununun buyruklarına uymak zorunlu değildir. Ancak tabiat kanununun insanlar üzerinde bulunan bağlayıcı gücü sürekli dir. Bu süreklilik hiçbir zaman kesintiye uğramaz. Locke'un tanımını yaptığı tabiat kanununun tüm insanları bağlayıcı gücü her yerde aynıdır. Ona göre eğer değişen bir şey varsa bu tabiat kanunu değil sadece yaşanan hayatın şartlarıdır.²²

Locke'un basılı ilk eseri olan ve Türkçe'ye Hoşgörü Üzerine Bir Mektup (A Letter Concerning Toleration) olarak çevrilen bu kitabı, 1685 yılında Hollanda'da sürgün hayatı yaşadığı sırada kaleme almıştır. Locke eserinde, hoşgörünün niçin gerekli olduğunu savunmuş ve ayrıca dinsel hoşgörsüzlüğü savunanlara karşı çıkmıştır. Locke'un dinsel hoşgörü yü savunarak bunu haklı kılan argümanlar öne sürdüğü bu kitap, doğru inanca ulaşmak ve onu bütün topluma hâkim kılmak amacıyla devletin zorlayıcı araçlarının kullanılabileceği iddiasında olan kişiler tarafından bir tehdit olarak görülmüştür. Bunun ardından Locke sırasıyla Hoşgörü Üzerine İkinci Mektup, Hoşgörü Üstüne Üçüncü Mektup ve Hoşgörü Üstüne Dördüncü Mektup şeklinde üç mektup daha yazmış fakat sonuncusunu ölümü nedeniyle tamamlayamamıştır. Dinsel hoşgörsüzlüğü savunan kişilerce tehdit olarak nitelendirilen birinci eserinde, sonradan siyaset felsefesinin de temelini oluşturacak olan tabii hukuk ve sözleşme anlayışları yer almaktadır. Locke'un eserde öncelikle hedefi devletin hareket alanı ile dinin hareket alanını kesin şekilde birbirinden ayırmaktır. Devletin elinde bulunan zorlayıcı güç, inanç alanında hiçbir işe yaramamaktadır. Bireylerin özgürlüğü her şeyden önce gelmektedir. Bu yüzden siyasi otoritenin yani devletin, bireylerin özel alanına müdahale etme hakkı yoktur. Devlet ancak bireylerin rızası alınarak kurulduğu zaman meşru sayılmaktadır. Dolayısıyla yöneticinin, yönetilenlerin yaşam tarzları konusunda tarafsız kalmak gibi yükümlülüğü vardır. Görüldüğü üzere, Locke'un eserde ortaya koyduğu düşüncelerinin temelinde devletin tarafsızlığı ilkesi yer almaktadır. Bu ilke çerçevesinde kurulan devlet, toplum üyelerine karşı herhangi bir yaptırım uygulayamaz. Ayrıca devletin tarafsızlığı sadece dini alanda değil diğer alanlarda ve bireylerin tüm kişisel tercihlerinde de geçerlidir. Bu açıdan, devletin bireylere karşı veya bireyler arasında yapacağı herhangi bir ayrımcılık gayrimeşru olarak görülmektedir. Devletin temel görevi, koymuş olduğu kanunları tarafsız bir şekilde uygulamak ve bireylerin sahip

²² John Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, çev. İsmail Çetin (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 19-78.

olduğu hakları güvence altına almaktır. Eğer herhangi bir kişi bu görevlerin yerine getirilmesi konusunda müdahalede bulunursa yönetici gücün o kişiyi yargılama ve cezalandırma hakkı mevcuttur. Devlette bulunan yaptırım gücü toplumun başka hiçbir üyesinde yoktur. Locke’a göre bu durumda bireylerin yapması gereken tek şey herkesin iyiliği için yönetici gücün kanunları gerektiği şekilde uygulamasına onay vermektir.²³

Two Treatises Of Government: İki ayrı incelemeden oluşan bu eser, Türkçe’ye Yönetim Üzerine İki İnceleme adıyla çevrilmiştir. Eserin birinci bölümünü The First Treatise of Government oluşturmaktadır. Birinci bölümde genel olarak Sir Robert Filmer’in görüşleri ele alınmıştır. Filmer tarafından kurulan Tanrı ile iktidar arasındaki bağa göre, baba otoritesine boyun eğmek siyasal bir yükümlülük olarak nitelendirilmiştir. Filmer bu düşüncesini diğer birçok düşünür gibi Kitabı Mukaddes’ten hareketle açıklamaya çalışmıştır. Kitabı Mukaddes’i kendi düşüncelerine paralel şekilde yorumlayarak Hz. Âdem’in ilk kral olarak tanımlamış, I. Charles’ın da İngiltere’yi yöneten büyük bir mirasçısı olduğunu öne sürmüştür. Çünkü toplumu yöneten kişiler Filmer’a göre, ilk insan ve mutlak monark olan Hz. Âdem’in varisleridir. Yöneticiler dışında kalan diğer insanların ise özgür doğmadıklarını aksine kral veya padişahın kölesi olduklarını savunmuştur. Filmer’in düşüncelerine göre, bütün devletler tek kişinin egemen olduğu mutlak monarşi ile yönetilmelidir. Bu yüzden Filmer, mutlak monarşiyi temellendirmek amacıyla insanların doğal olarak özgür olmadıklarını ileri sürmüştür. Fakat Locke bu düşüncenin aksini savunmuştur.²⁴ Eserin ikinci kısmını oluşturan The Second Treatise of Civil Government, Türkçe’ye Yönetim Üzerine İkinci İnceleme olarak çevrilmiştir. Eserde Filmer’ın, Tanrı ile iktidar arasında kurduğu bağ sonucu ortaya çıkan yönetim ile ilgili düşünceleri Locke tarafından genel olarak çürütülmeye çalışılmıştır. Çünkü Locke’a göre siyasi iktidar, babanın çocukları ya da efendinin köleleri üzerinde kurmuş oldukları iktidarlardan tamamen farklıdır. Siyasi iktidarın temelinde toplum üyelerinin ortak çıkarları bulunmaktadır.²⁵ Aslında Locke, Yönetim Üzerine İkinci İnceleme adlı eserini böyle bir siyasi iktidarın varlığını bireylere kabullendirmek amacıyla yazmıştır. Bu yüzden Locke İkinci İnceleme’ye başlarken hiç kimsenin diğerinden daha fazla hakka sahip olmadığı, herkesin özgürlük

²³ John Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, çev. Melih Yürüşen (Ankara: Liberte Yayınları, 2017), 15-36.

²⁴ Toki, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 203.

²⁵ Jean Didier, *Monografi*, çev. Atakan Altınörs (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019), 57.

ve eşitlik içerisinde yaşadığı bir doğa durumu varsayımından yola çıkarak başlamıştır.²⁶ Fakat daha sonra Locke'un temel aldığı bu varsayımsal durum birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Locke'a göre ilk sorun, herkesin eşit ve özgür olduğu doğa durumundaki bireyler başkalarının saldırılarına daima açık konumda bulunmaktadır. İkinci sorun ise doğal halde bulunan herkes hüküm verme yetkisine sahip olduğu için oluşabilecek herhangi bir adaletsizliğe karşı ortak bir yargıcın varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yüzden, insanlar doğa durumunda sahip oldukları hakların bir kısmını sözleşme yoluyla siyasi iktidara teslim etmişlerdir. Herkesin rıza göstererek haklarını devrettiği siyasi otoritenin tek amacı bireylerin sahip olduğu tüm doğal hakları korumaktır.²⁷ Locke'a göre, bireylerin haklarının belli bir kısmını devrederek oluşturduğu siyasi otorite hiçbir zaman sınırsız güç ile donatılmamalıdır. Bunu yapmak siyasi otoritenin keyfi davranışlarına maruz kalmak anlamına gelmektedir. Siyasi otoritenin vermiş olduğu kararlarda öncelikli hedefi genelin çıkarını korumak olmalıdır. Bunun için de devletin yetki alanı genel olarak sınırlandırılmalıdır. Locke bu noktada kuvvetler ayrılığı olarak adlandırılan ilkedен bahsetmiştir. Bu ilke temelde yasama, yürütme ve yargı gücünün birbirlerinden ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Yasama, yürütme ve yargı gücünün işlevleri birbirinden farklıdır. Yasa yapmakla görevli olan yasama en üstün güçtür. Fakat yasama gücünü elinde bulunduran kişi bu gücü istediği gibi kullanma hakkına sahip değildir. Yürütme gücü ise devleti dış milletlere karşı korumak ve diğer milletlerle kurulacak olan ilişkilerde devleti temsil etmekle görevlidir. Yargı gücü bahsi geçen yürütme gücünün üstünde yer almaktadır. Her ne kadar bu üç kuvvet devlet açısından büyük öneme sahip olsa da Locke için en üstün güç her zaman halkın gücüdür. Locke, yürütme gücü ile yasama gücü arasında çıkan herhangi bir çatışma esnasında halka elinde bulundurduğu güç ile müdahalede bulunma hakkı tanımıştır. Ayrıca yönetici ile temsilciler arasındaki bir zıtlık durumlarına karşılık önlem olarak da halk direniş hakkına sahiptir. Fakat bu direniş isyan ya da bir başkaldırıyı ifade etmemektedir. Aksine ortak çıkarları yeniden düzenlemek adına atılan bir adımdır. Locke'un ortaya koymuş olduğu siyaset teorisi genellikle Hobbes'a tepki olarak yorumlanmaktadır. Siyaset teorisinin temelinde yer alan doğa durumu ve

²⁶ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, çev. Fahri Bakırcı (Ankara: Serbest Kitaplar Yayınevi, 2019), 13.

²⁷ John Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, çev. Ömer Saruhanlıoğlu (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2020), 253-264.

sözleşme fikirlerini Hobbes'tan almıştır. Fakat Hobbes'un savunduğu mutlakîyetçiliğe kesin olarak karşı çıkmıştır. Dolayısıyla Locke'un siyaset felsefesi ile ilgili fikirlerinin hareket noktasını belirleyen şey halkın egemenliğidir.²⁸

An Essay Concerning Human Understanding: Türkçe'ye İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme olarak çevrilen bu kitap, 1689 yılında yayımlanan Locke'un tanınmasına katkı sağlayan önemli eserlerinden birisidir.²⁹ Locke'un dört ayrı bölümden oluşan bu eserinde iki temel soruya cevap aranmaktadır: I) İdealar nasıl meydana gelmektedir? II) İdealar ile şeyler arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır? Locke'un bu iki soruya cevap aramasının temel sebebi, insan zihninde doğuştan idelerin bulunmadığı fikrini kanıtlamak ve bilginin deney yoluyla elde edildiğini göstermektir.³⁰ Locke, bir idenin doğuştan olduğunun düşünülebilmesi için öncelikle Tanrı idesinin doğuştan olması gerektiği görüşünü öne sürmüştür. Tanrı idesi olmadan doğuştan ahlak ilkelerinin olması da mümkün değildir. Bu nedenle zihnin algılayacağı bir ide olmadığı için zihin boştur. Yani belleğimizde doğuştan hiçbir ide yoktur. Locke, bilginin nasıl elde edildiğini açıklayarak zihnin doğuştan boş olduğunu kanıtlayabileceğini düşünmüştür. Genel olarak düşüncenin nesnesi şeklinde tanımladığı ide kavramının duyum veya düşünüm olmak üzere iki kaynaktan geldiğini savunmuştur. Bu yüzden zihni bütün özneliliklerden tamamen yoksun beyaz bir kâğıt olarak nitelendirmiştir. Locke bu noktada şu soruyu sormuştur: Boş olan zihnimiz aklın ve bilginin bütün gereçlerini nasıl elde etmektedir? Locke'un bu soruya cevabı deney olmuştur. İdelere kaynaklık eden duyular sayesinde bireyler sıcaklık, soğukluk, acı, tatlı ve benzeri ideleri elde etmektedirler. Düşünüm yani zihnin işlemleri sayesinde ise bireyler algılama, bilme, isteme ve benzeri ideleri elde etmektedirler. Ruh dış dünyadaki duyulur nesneleri algılamaya başladığı zaman ideler edinmeye başlamaktadır. Bu yüzden bir bireye ilk idesini ne zaman edindiğini sormak aslında algılamaya başladığı zamanı sormak demektir. Öte yandan Locke, elde edilen idelerin bir kısmını basit bir kısmını da karmaşık ideler şeklinde sınıflandırmıştır. Locke basit ideleri birleştirilmemiş görünümüler olarak tanımlamıştır. Basit ideler kendi içinde birleşmemiş halde oldukları için zihinde tek biçimli kavram veya görünüm şeklinde bulunmaktadırlar. Zihnimiz bu

²⁸ Didier, *Monografi*, 58-59.

²⁹ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 25.

³⁰ Didier, *Monografi*, 16.

kavram veya görünümüleri ne üretebilir ne de yok edebilir. Zihnimizin ihtiyaç duyduğu basit ideler daha önce de belirtildiği üzere duyum ya da düşünüm yoluyla elde edilmektedir. Locke, basit ideleri algılama şeklimize göre kendi içinde dört gruba ayırmıştır. I) Tek duyum ile zihnimize ulaşan ideler. Örneğin mavi, kırmızı, sarı, pembe gibi renklerin göz ile algılanması ya da ses, gürültü ve ses perdelerinin kulak aracılığıyla duyulması gibi. II) Birden fazla duyu ile algılanan ideler. Bazı ideler hem gözle hem de dokunma yolu ile algılanırlar. Örneğin uzay, uzam, durgunluk veya devinim gibi. III) Sadece düşünüm yolu ile zihnimize ulaşan ideler. Locke, zihnin yönünü kendi üzerine çevirerek iç gözlemlerinin nesnesi olan başka ideler ürettiğini öne sürmüştür. Düşünümünden gelen bu nesneler algı ve istek idesi olarak adlandırılmaktadır. Bu iki yeti sayesinde zihnimiz anımsama, ayırt etme, yarılama ve uslama gibi işlemleri yerine getirebilmektedir. IV) Hem duyum hem de düşünüm yolu ile zihnimize giren ideler. Bunlar haz, acı, sıkıntı, hoşlanma, güç, varoluş gibi yalın idelerdir. Locke'a göre, zihnimiz için gerekli olan bütün bilgiler basit ideler sayesinde elde edilmektedir. Zihnin duyum ve düşünümünden elde ettiği diğer ide çeşidi olan karmaşık ideler ise aslında basit idelerden meydana gelmektedir. Birçok basit idenin birleşimi karmaşık ideleri oluşturmaktadır. Locke, zihnin sadece gözlem ve dışarıdan edinilen şeylerle sınırlı kalmadığını aksine edindiği ideleri istençli olarak kendi gücüyle birleştirdiğini öne sürmüştür. Birleşim sonucu ortaya çıkan karmaşık ideler kipler, cisimler ve bağıntılardır.³¹ Locke'un insan zihni üzerine öne sürdüğü tüm bu düşünceler aslında zihnimizin doğuştan boş olduğu fikrini temellendirmek içindir. Bu yüzden Locke, boş olan insan zihninin bilgiyi nasıl elde ettiğini göstermeye çalışmıştır.

On Education (Eğitim Üzerine): Locke'un eğitim ile ilgili düşüncelerinin yer aldığı eser, Edward Clark ve eşi Mary'e yazılmış olan mektupların derlenmiş halidir. Locke'un eserdeki temel arzusu, aile ortamında özel bir idare altında dünya insanı yetiştirmektir. Bu yüzden genel olarak eğitimin önemi vurgulanmaktadır. Eğitim Locke tarafından hem bireyler arasında farklılık yaratan hem de babanın çocuklarına bırakabileceği büyük bir miras olarak nitelendirilmiştir. Eğitim olmadan bir çocuğu terbiye etmek ve bilim öğretmek mümkün değildir.³² Kitabın birinci kısmında yer alan

³¹ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıcadıroğlu (İstanbul: Ara Yayıncılık, 1992), 61-130.

³² Didier, *Monografi*, 55.

“sağlam vücutta sağlam kafa” ifadesi Locke’a göre, mutluluğun tam bir tanımına karşılık gelmektedir. Bu nedenle eserin ilk kısımlarında, vücut ve zihnin uyumlu birlikteliklerinin önemi vurgulanmaktadır. İlerleyen kısımlara gelindiğinde esas anlatılmak istenen eğitim konusu ile bağlantılı olarak, ebeveynlerin çocuk yetiştirirken onlar üzerinde nasıl bir otorite kurmaları gerektiğine dair fikirler öne sürülmektedir.³³ Bu yüzden eserin ikinci kısmında, “Gramer Ne Zaman Öğretilmelidir?” sorusunun cevabı aranmaktadır. Locke’a göre, gramer ancak bir dili mükemmel konuştuktan sonra öğretilmelidir. Locke gramerin yanı sıra bireylere güzel konuşma sanatının da öğretilmesi gerektiğini düşünmüştür. Çünkü güzel konuşma sanatının gerekli olmadığı durumlarda gramer de ihtiyaç yoktur. Bir kişi güzel konuşmaya ihtiyaç duyduğu vakit gramer öğrenmesinin de zamanı gelmiş demektir. Gramer bireylere dilde bulunan kurallara uygun biçimde konuşmayı öğretmektedir. Locke, dili kurallara uygun şekilde konuşmayacak kişilerin güzel konuşma sanatını da öğrenmelerine gerek olmadığını düşünmektedir. Okullarda öğretilen gramer konularını faydasız bulmaktadır. Çünkü gramer öğrenmeyi güç hale getiren bu yol gençlerin yabancı dil öğrenmelerini de engellemektedir. Locke’a göre dil ancak konuşarak ve okuyarak öğretilmelidir. Dil ile ilgili verilen derslerde çocuklara ezber yöntemiyle bir şeyler öğretmeye çalışmak zaman ve çabanın boşa harcanmasından başka bir şey değildir. Çocuklarda kalıcı öğrenme zaman zaman hatırlamak zorunda kalacakları faydalı bilgiler ile sağlanabilir. Çocukların hafızalarını güçlü kılmanın tek yolu ileriki hayatlarında kullanacakları bilgiler vermektir.³⁴

Locke, tüm yaşamı boyunca üretken bir filozof olmuştur. Birçok kitap, makale yazmış, mektuplaşmalar gerçekleştirmiş ve çağdaşlarıyla düşünsel söyleşiler yapmıştır. Bu çalışmalarında döneminin başta devlet, siyaset, iktidar, kanun, meclis, toplum, din, eğitim ve benzeri konularda derinlemesine düşünceler meydana getirmiş ve çağdaşlarıyla ciddi tartışmalara girmiştir. Locke, yapmış olduğu çalışmaları ile hem kendi çağına ve toplumuna hem de geleceğe ve geleceğin toplumuna seslenmiştir. Mevcut sorunların tespiti ve çözümlenmesinde ileri sürdüğü alternatif düşüncelerle sorunlara özgün çözüm önerileri üretmiştir. Görüldüğü üzere Locke, başta siyaset olmak

³³ John Locke, *Eğitim Üzerine*, çev. Aylin Uğur (Ankara: Yeryüzü Yayınevi, 2004), 13-39.

³⁴ Locke, *Eğitim Üzerine*, 154-160.

üzere bilgi, bilim, din, eğitim gibi alanlarda geliştirdiği düşüncelerle gerek çağına gerekse çağının ötesine sesini duyurmayı başarmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASET FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAM VE PROBLEMLERİ

1.1. Siyaset Nedir?

Arapçadan dilimize geçen siyaset sözcüğü genel olarak, idare etmek ve işleri yoluna koymak şeklinde tanımlanmaktadır.³⁵ Batı dillerindeki karşılığı ise politika olan bu kavram, Yunanca’da şehir, kent, şehir devleti gibi anlamlara karşılık gelen polis sözcüğünden türetilmiştir.³⁶ Felsefe tarihi içerisinde bakıldığında siyaset sözcüğünün filozoflar tarafından çeşitli şekillerde ele alındığı görülmektedir. Örneğin, klasik dönem filozoflarından Aristoteles(d.384-ö.322) siyaseti, siyaset bilimi ile aynı anlama gelecek şekilde kullanmıştır. Siyaset bilimini de insanların eylemlerini, iyi yaşamın nasıl mümkün olduğunu ve yurttaşların mutluluğunun nasıl sağlanacağı gibi konularda tartışmalar yaparak kuramlar üreten bir bilgi dalı olarak nitelendirmiştir.³⁷ Aristoteles’ten farklı olarak modern siyaset felsefesi geleneği içerisinde yer alan Thomas Hobbes ise siyaseti tanımlarken, “...insan neyse devlet odur”³⁸ fikrinden hareket etmiştir.

Günümüzde daha geniş bir şekilde ifade edilen siyaset kavramını İsmail Tunalı “...devlet işlerini ve devlet ile birey ilişkilerini düzenleme, bu ilişkilerde ortaya çıkan sorunları çözme etkinliği”³⁹ şeklinde tanımlamıştır. Başka bir tanım da ise siyaset, “...belli bir coğrafya üzerinde yaşayan insanların kolektif bir düzen oluşturmak, bu

³⁵ Cengiz Çuhar, “Siyaset Kavramının Felsefi Kökenleri”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 10/30 (2008): 155.

³⁶ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon’a* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 204.

³⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 138.

³⁸ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 173.

³⁹ İsmail Tunalı, *Felsefeye Giriş* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2009), 139.

düzen içerisinde kendilerini yönetmek amacıyla geliştirmiş oldukları kurumlar, araçlar ve süreçler bütününe ifade eden’’⁴⁰ bir faaliyet alanı olarak nitelendirilmiştir. Siyasetin genel anlamda bir tanımının yapılması zor olsa da yalın şekliyle onun insan ilişkileri neticesinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bireyin var olmadığı bir ortamda siyasetten bahsetmek mümkün değildir.⁴¹ Başka türlü ifade etmek gerekirse siyaset, toplumun başıbozukluk durumundan kurtulup, bir araya gelerek belli bir düzen içerisinde yaşamaları olarak tanımlanabilir.

Bireylerin bir araya gelerek bir toplum oluşturması siyaset sözcüğünün de hayatımıza girmesine sebep olmuştur. Bu anlamda siyaset, toplumun ihtiyaçlarından doğan bir kavramdır. Temel amacı ise toplumda uzlaşa sağlayarak bireylerin ihtiyaç duyduğu düzeni oluşturmaktır.⁴² Siyaset alanında bu düzeni sağlayacak olan kurum ise devlettir. Devlet siyasi alanda, “...ülkede yaşayan insanlar arasındaki ilişkileri düzenleme gücü ve yetkisi’’⁴³ şeklinde ifade edilmektedir. Devletin ortaya çıkmasıyla birlikte tüm insanlar doğal ahlaki toplumdan yeni bir toplum biçimi olarak değerlendirilen hukuki-siyasal bir topluma geçmişlerdir.⁴⁴ Fakat ortaya çıkan bu yeni tip toplum bazı soruları da beraberinde getirmiştir. Devlet nedir? Devlet olmalı mı olmamalı mı? İktidar nedir? İktidar kaynağını nereden alır? bu ve benzeri soruların cevapları ise bir felsefe alt disiplini olan siyaset felsefesinin ilgi alanına girmektedir.

1.2. Siyaset Felsefesi Nedir?

Bireyler bir yandan toplumsal bir düzen ve uzlaşa kurmaya çalışırken, diğer yandan da kurdukları bu toplum ile beraber ortaya çıkan siyaset alanı bir iktidar mücadelesine dönüşmeye başlamıştır.⁴⁵ Oluşan bu mücadele alanı hakkında birçok filozof devletin ne şekilde ve nasıl daha iyi yönetileceğine dair fikirler ileri sürmüşlerdir. Bu doğrultuda siyaset, sadece toplumda bulunan bireyler arasındaki ilişkileri konu edinen bir alan olarak kalmamış aynı zamanda felsefenin de ilgi alanına dâhil olmuştur. Oluşan bu yeni felsefe alanı siyaset felsefesi olarak adlandırılmıştır.

⁴⁰ Ahmet Cevizci, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2011), 194.

⁴¹ Derda Küçükalp, *Siyaset Felsefesi* (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 24.

⁴² Mustafa Günay, *Metinlerle Felsefeye Giriş* (Adana: Karahan Yayınları, 2010), 142.

⁴³ Kurtuluş Dinçer, *Kısaca Felsefe* (Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2012), 184.

⁴⁴ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Adres Yayınları, 2015), 231.

⁴⁵ Günay, *Metinlerle Felsefeye Giriş*, 142.

Felsefe kavramı Antik Yunanlıların ifadesiyle bilgelik sevgisi veya hikmet arayışı şeklinde kullanılmıştır. Varlığı tek bir yönüyle değil bir bütün olarak ele alan bu kavram, konuyu ele alış tarzı açısından diğer bilimlerden ve disiplinlerden ayrılmaktadır.⁴⁶ Siyaset felsefesindeki felsefe sözcüğünün rolü de tanımında dile getirdiğimiz rolüyle aynıdır. Bu yüzden, siyaset felsefesi ifadesinde yer alan felsefe terimi konuyu nasıl ele alacağımızı belirlerken siyaset terimi ise hem konuyu hem de işlevlerini belirlemektedir.⁴⁷

Felsefenin bir alt dalı olan siyaset felsefesi, “...toplumsal ve siyasal hayatla ilgili problemlere bir takım çözümler üretmek üzere ortaya çıkan düşünsel bir form”⁴⁸ şeklinde tanımlanmıştır. Tanımından da anlaşılacağı üzere siyaset felsefesi, siyasal alanda iyi hayatın ve iyi toplumun bilgisine yönelerek toplumun içinde bulunduğu mevcut yapıyı korumayı ve burada kötüye giden bir değişim esnasında bu değişimi engellemeyi amaç edinmiştir.⁴⁹ Kısaca siyaset felsefesi, toplumsal düzenin nasıl daha iyi bir hâle getirilebileceğine dair fikirler geliştirmiştir. Bu anlamda siyaset felsefesi, mevcut var olan bir düzen ile ilgilenmekten ziyade, olması gereken ideal bir düzenin mümkün olup olmayacağına dair bir arayış içerisindedir.⁵⁰ Platon(d.427-ö.347)’un *Devlet* adlı kitabı bu konuda verilebilecek temel örneklerden birisi olarak kabul edilebilir.

Sonuç olarak siyaset felsefesi, toplum için neyin iyi olduğunu belirlemek istemiştir. Bu yüzden toplumsal alanda hâkim olan düzeni değil olması gereken ideal düzeni aramıştır. Ayrıca kolektif bir bütün olan toplumu değiştirmeye, dönüştürmeye ve geliştirmeye çalışarak toplumda var olan veya olabileceğini düşündükleri karmaşaların önüne geçmeye çalışmışlardır. Öte yandan siyaset felsefesi, temelde toplumda meydana gelen siyasi olaylarla ve sorunlarla ilgilenmiştir. Topluluğun en küçük üyesi olan bireyden başlayarak, toplumun ve devletin yanı sıra adalet, eşitlik, özgürlük ve insan hakları gibi kavramları siyaset çerçevesinde ele almıştır. Ayrıca devlet nedir?, Var olan

⁴⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 332-333.

⁴⁷ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 10.

⁴⁸ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 9.

⁴⁹ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 9.

⁵⁰ Günay, *Metinlerle Felsefeye Giriş*, 142.

bu devleti kimin yönetmesi gerekir?, İyi yönetim şekli nedir? gibi sorulara da cevap aramıştır.⁵¹

1.3. Siyaset Felsefesinin Konusu Nedir?

Siyaset felsefesi genel olarak etik, iktisat, düşünce tarihi ve siyaset bilimi gibi alanları da içerisinde barındıran oldukça geniş bir felsefe disiplini. Siyaset felsefesi filozofları hem toplumsal yapı içerisinde meydana gelen hem de dile getirilen alanlar çerçevesinde oluşan çeşitli soruları cevaplamaya çalışmışlardır. Herhangi bir siyaset felsefesi filozofunun fikirleri genel olarak, çağının hâkim politika anlayışına bir tepki niteliğindedir. Bu yüzden, bir siyaset felsefesi filozofunun fikirlerini kavrayabilmek için yaşadığı dönemin tarihsel arka planının da bilinmesi gerekmektedir.⁵² Filozofların genel olarak cevaplamaya çalıştıkları sorular içerisinde yer alan birey, toplum ve devletin siyaset felsefesi içerisindeki yerleri, devletin var oluş amacı, yönetim şeklinin ne olacağı sorusu ve toplum için neden bir devletin var olması gerektiği sorusu esas olarak siyaset felsefesinin konusunu oluşturan meselelerdir.⁵³ Bahsi geçen bu meseleler ile ilgili birçok filozof farklı fikirler ileri sürerek siyaset felsefesinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Siyaset felsefesi tarihine genel olarak bakıldığında, bu alanın Antikçağ düşünürlerinden Sokrates(d.469-ö.399)'in fikirleriyle başladığı varsayılmaktadır. Kendinden önceki filozofların aksine Sokrates, ontolojik boyutta ele aldığı insanı, üzerine düşünülmesi gereken bir varlık olarak nitelendirmiştir. Sokrates'ten önce, doğanın bilgisine ulaşmak için ilk ilkeden (*arkhe*)⁵⁴ hareket eden doğa filozofları bu seçim doğrultusunda doğayı bir bütün olarak ele almışlardır. Onların doğaya bu yönden bir yaklaşımı varlıklar arasındaki ayrımın da gözden kaçırılmasına sebep olmuştur. Sokrates tüm bu düşüncelerden farklı olarak, her varlık sınıfının kendine özgü bir takım niteliklere sahip olduğunu düşünmüştür. Bu düşünce ise hem insanın hem de siyasetin

⁵¹ Günay, *Metinlerle Felsefeye Giriş*, 143.

⁵² Nigel Warburton, *Felsefeye Giriş*, çev. Ahmet Cevizci (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2008), 101.

⁵³ Dinçer, *Kısaca Felsefe*, 182-183.

⁵⁴ Antik Yunan felsefesinde, her şeyin kendisinden varlığa geldiği ilk töz, maddi neden ya da ilke. *Arkhe* terimi bu anlamda, İlkçağ felsefesi içinde, ilk kez olarak Anaksimandros tarafından kullanılmıştır. Ona göre, *arkhe* ezeli-ebedidir, yani aman içinde başlangıcı ve sonu yoktur, yaratılmamıştır, yok edilemez. Hep var olmuştur, vardır ve var olacaktır. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 77 Ayrıca bkz.

özgöl şekilde değerdendirilmesi açısından bir imkân sunmuştur. Şunu da söylemek gerekir ki, Sokrates'in doğayı kavramaya yönelik anlayışı töluelin bilgisini elde etme amacının ötesine geçtiğı anlamına gelmez. Onun temel gayesi, farklı sınıfta yer alan her varlığın özünü kavramak ve özünü kavradığı bu varlıkların birbirleriyle nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu anlamaktır.⁵⁵ Siyaset felsefesinin oluşmasına zemin hazırlayan Sokrates'in bu ve benzeri fikirleri aynı zamanda onu siyaset alanında önemli bir düşünür haline de getirmiştir.

Sokrates'e göre, insanın mutluluğı iyiye karşı istencinde gizlidir. Yani kişinin mutluluğı, iyiye yönelimi ile doğru orantılıdır. Amaç erdemli yaşamaktır. Bunun için de iynin bilgisine sahip olmak gerekmektedir. Bu yüzden Sokrates, bilgiyi erdem ile eşdeğer olarak görmüştür. Sokrates'in bilgi ile ilgili düşünceleri genel olarak Platon'un siyaset hakkındaki fikirlerine kaynaklık ettiğı söylenebilir. Platon'a göre, iyi bir yaşam ancak iyi bir siyasal düzen içerisinde varlık bulabilir.⁵⁶ İyi bir hayat sürmek için tek yol olarak gösterilen siyasal düzende amaç, en yüksek erdem sayılan adaleti gerçekleştirmektir. Bu amacı gerçekleştirecek olan kişiler ise bilgeler olduğu için klasik dönemin temel tezi de bilgeliğın yönetimi fikrine dayanmaktadır.⁵⁷

Bireyin iyiye yönelmesi ile toplumsal iyiyi bağdaştıran klasik dönemin ardından çağdaş dönemde, insan doğası ile ilgili bir takım varsayımlardan yola çıkarak temellendirmeler yapılmıştır. Örneğın, dönemin ünlü filozoflarından birisi olan Hobbes, doğa durumu olarak adlandırılan bir zaman dilimi içerisinde, bir insanı tehdit eden en büyük tehlike olarak başka bir insanın varlığına işaret etmiştir. Siyaset felsefesini de bu temel düşünce üzerine kurmuştur.⁵⁸ Hobbes gibi bireylerin doğasına yönelik çıkarımlarda bulunan bir başka filozof ise John Locke(d.1632-ö.1704)'tur. Özgür bir ortam olarak nitelendirdiğı doğa durumunu, tamamen kurallardan bağımsız yaşanan bir ortam olarak görmemiştir. Aksine Locke, adına akıl dediğı doğa durumunda bulunan ve herkesin uymakla yükümlü olduğu bir yasanın varlığından söz etmiştir.⁵⁹

⁵⁵ Küçükakp, *Siyaset Felsefesi*, 46.

⁵⁶ Küçükakp, *Siyaset Felsefesi*, 46.

⁵⁷ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 39.

⁵⁸ Küçükakp, *Siyaset Felsefesi*, 47.

⁵⁹ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 211.

Sonuç olarak, Sokrates'in fikirleriyle temeli atıldığı varsayılan siyaset felsefesi, ilk zamanlarda ideal bir toplumun oluşturulmasına yönelik fikirler öne sürerken modern dönemde bu fikirler yerini devlet, iktidar, egemenlik ve benzeri gibi kavramların açıklanmasına bırakmıştır.⁶⁰ Ayrıca Sokrates'in siyasal olan şeylerin doğasına yönelik düşünceleri ve en iyi yönetim şeklinin ne olacağına dair araştırmalar modern dönemde devam etmiş olsa da modern dönem kendine ait bir öz ve yöntem geliştirmeyi başarmıştır. Modern dönemde ilk dönemden farklı olarak, doğa üzerine derin bir düşünmeden ziyade doğaya egemen olma fikri yer almaktadır. Klasik görüşün bilgiyi ulaşılabilecek en yüksek erdem olarak görmesinin aksine, modern dönem bilgiyi uygulama ve pratiğe hizmet edecek bir araç olarak görmüştür.⁶¹ Felsefe tarihinden kısaca değinilen tüm bu düşünceler siyaset felsefesinin konusunu oluşturmaktadır. Ancak siyaset felsefesi denilen alan daha geniş bir yer kapladığı için elbette yukarıda ifade edilenler ile sınırlı değildir. Değişen insan ilişkileri ve zaman koşullarıyla birlikte siyaset felsefesinin konusu her zaman genişlemeye devam etmiştir.

1.4. Siyaset Felsefesinin Amacı Nedir?

Siyaset felsefesi daha önce de belirtildiği üzere, toplumsal ve siyasal yaşam ile ilgili oluşmuş veya oluşabilecek sorunlara çözüm üretmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Toplumun belli bir düzen ve kurallar dâhilinde yaşamasını mümkün kılmıştır. Mümkün kıldığı bu olanakların sürekliliğini sağlamak ise siyaset felsefesinin nihai hedefi olmuştur.⁶² Topluma hizmet eden siyaset felsefesinin ana amacı, daima iyi olanın bilgisine ulaşmak olmuştur. Bu açıdan iyiye ulaşmak, bireyin mutlu olabilmesi için bir gereklilik olarak görülmüştür. Bu düşünceye göre, bireyin mutsuzluğu da yine aynı sebebe bağlı olarak iyinin bilgisine ulaşamamasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan, iyi ile bireyin mutluluğu arasında kurulan bu bağın kendisini ancak siyasal bir düzen içerisinde gösterilebileceği savunulmuştur. Savunulan bu düşünce aslında yukarıdaki paragrafta da bahsedildiği gibi klasik siyaset felsefesinin özünü yansıtmaktadır. Örneğin

⁶⁰ Arslan, *Felsefeye Giriş*, 237.

⁶¹ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 169.

⁶² Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 327.

dönemin filozoflarından Aristoteles, mutluluğu en yüksek iyi olarak tanımlamıştır. Buna ulaşmak için hocası Platon gibi siyasal bir düzenin gerekliliğine vurgu yapmıştır.⁶³

Mutluluğa ulaşmak için iyyinin bilgisine ulaşmak gerektiğini öne süren klasik düşünürler, tüm bunların yanında etik ile siyaset felsefesi arasında da bir bağ olduğunu düşünmüşlerdir. Çünkü pratik bir alan olan siyaset felsefesinin amacını belirlerken esas olarak insanların birbirleriyle olan ilişkileri ele alınmaktadır. Bu ilişkileri ele alırken dikkat edilecek temel ölçüt ise ahlak alanıdır. Tüm bunlar göz önüne alındığında, siyaset felsefesi ve ahlakın birbirinden ayrı düşünölemeyeceğı görüşü öne sürölmüşür. Örneğın, “İnsanın doğal amacı olan mutluluğı sağlayacak yaşama biçimini ve siyasal rejimi arayan Platon, tek kişiyi (bireyi) değil, devlet çerçevesinde bir araya gelmiş olan toplumu göz önünde tutar. Bu nedenle onun ahlak felsefesi devlet anlayışından ayrı düşünölemez.”⁶⁴ Platon ile aynı fikre sahip olan Aristoteles de siyasette olduğı gibi ahlakın da insan için iyi olan ne ise onu gerçekleştirme peşinde olduğunu savunmuştur.⁶⁵ Tüm bunlardan hareketle, sosyal hayat içerisinde bulunan her birey için kaçınılmaz bir boyut olan ahlak alanı, siyaset felsefesi gibi iyi hayatın ne olduğı ve bu hayata uygun olarak bireylerin nasıl yaşaması gerektiğini belirlemeye çalışmıştır.

Platon ve Aristoteles’in yukarıda bahsedilen bireylerin iyiye yönelme amaçları ile ilgili fikirleri ilerleyen zamanlarda varlığını sürdürememiştir. Bu yüzden, ileri sürölen düşünce modern dönemde farklı bir boyutta ele alınmıştır. Klasik dönemde hüküm süren iyyinin bireye aşkın olarak görölme düşüncesi, modern dönemde yerini iyi olanın akli olduğı düşüncesine bırakmıştır. Bu dönemde artık, siyasal bir düzenin sağlanması amacına uygun olarak tüm toplum için geçerli olan akla içkin yasaların varlığı söz konusudur. Örneğın Locke, siyaset felsefesinin temelinde savunduğı doğa yasası fikrini doğru aklın yasası olarak tanımlamıştır. Bu yasayı insan aklı ile bilinebilen evrensel bir yasa olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Locke, bu yasanın bireye bir sorumluluk yüklediğini iddia ederek yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi hakların korunmasını sağlaması açısından uyulması gereken bir yasa olarak görmüşür.⁶⁶

⁶³ Küçükakp, *Siyaset Felsefesi*, 67-68.

⁶⁴ Günay, *Metinlerle Felsefeye Giriş*, 145.

⁶⁵ Arslan, *Felsefeye Giriş*, 234.

⁶⁶ Küçükakp, *Siyaset Felsefesi*, 84.

Klasik dönemde siyasi toplumun gerekliliği aslında, bireyin doğası gereği eksik bir varlık olarak nitelendirilmesiyle ilgilidir. Yani eksik bir varlık olarak nitelendirilen insan, iyi olana yönelerek mutluluğa ulaşmayı hedeflemiştir. Bu yüzden, insanın erdemli olması da kendi tercihiine bırakılan bir durum olarak görülmemiş, aksine doğal bir yönelim olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca klasik dönemde yer alan iyiliğin aşkınlığı düşüncesi, kavramın, tarihselliğin ve zamansallığın dışına itilmesine yol açmıştır. Bu durumda klasik dönem düşünürleri, insanın sınırlı olan yapısı gereğince aşkın iynin bahsedilen özelliğinden ötürü tam olarak kavranamayacağı görüşünü öne sürmüşlerdir. Bunun siyaset felsefesindeki tezahürü; iyiliğin aşkınlığı, bu dünyada ulaşılabilcek en iyi devlet biçimini belirlemeyi imkânsız hale getirmiştir. Bu durumda yapılacak olan tek şeyin, ölçüt olarak en yüksek iyiyi belirleyerek bu iyiye en yakın ideal devleti oluşturmak olduğu düşünülmüştür.⁶⁷

Sonuç olarak, modern dönemde benimsenen akıl kavramı, klasik dönemde belirlenen siyaset felsefesinin amacına giden yolun seyrini değişirmiştir. Bu dönem, aşkın bir hakikat olan iyiye ulaşma düşüncesi yerine aklın iktidarına dayanan rasyonalist çizgide ilerlemiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, bu çizginin izlerini Locke'un siyaset felsefesinde görmek mümkündür. Locke, modern dönemde savunulan iynin akla içkinliği düşüncesini doğal hukuk kavramından hareketle açıklamıştır. Locke'tan da önce aynı fikri savunan Hugo Grotius(d.1583-ö.1645) bu kavramı, yapılan bir eylemin toplumun doğası ile uyumu veya aykırılığı yönünden değerlendirilen, doğru aklın ilkeleri olarak tanımlamıştır. Bu durumda doğal hukuk, insanın bizzat kendi doğasından meydana gelmiş evrensel bir hukuk olarak nitelendirilmiştir. Modern dönemin temelini yansıtan bu düşünceye göre, artık insanı aşan ve ulaşılamayan bir hakikat anlayışı yerine, doğal hukuk olarak tanımlanan aklın ilkelerinden hareketle iyiye ulaşmayı mümkün hale getirdiği düşünülen bir anlayış benimsenmiştir.⁶⁸ Siyaset felsefesinin gerçekleştirmeyi hedeflediği tüm amaçlar niçin önemli olduğunu da göstermektedir. Fakat yine de siyaset felsefesinin ne açıdan önemli olduğu açıkça ifade edilmelidir.

⁶⁷ Küçükakp, *Siyaset Felsefesi*, 67-72.

⁶⁸ Küçükakp, *Siyaset Felsefesi*, 82-90.

1.5. Siyaset Felsefesinin Önemi Nedir?

Siyaset felsefesinin önemi aslında onun ele aldığı konularda ortaya çıkmaktadır. Daha öncede belirtildiği üzere, bireylerin hem birbirleriyle hem de devlet ile olan ilişkileri sonucu siyaset denilen alan ortaya çıkmıştır. Siyaset felsefesi de genel olarak ortaya çıkan bu ilişkisel durumu incelemektedir. Bununla birlikte siyaset felsefesi devletin ne olduğu, toplumsal düzen içerisinde bir devletin gerekli olup olmadığı, devletin yönetim şeklinin ne olması gerektiği, devlet-birey ve toplum-devlet arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğine dair sorular sorarak bu konularda fikirler üretmektedir.⁶⁹

Siyaset felsefesi tarihi boyunca çoğu filozof toplumsal ve siyasi olaylar üzerine eğilerek kendi özgün siyaset felsefelerini geliştirmişlerdir. Örneğin, Platon ve Aristoteles gibi filozoflar seçkinlerden oluşan bir yönetim anlayışını benimserken, J.J. Rousseau(d.1712-ö.1778) ve Locke gibi filozoflar halkın egemenliğine dayanan yönetim anlayışını benimsemişlerdir.⁷⁰ Fakat hangi filozof ne tür bir siyasi düşünce ve yapı benimserse benimsesin oluşturdukları sistem esas olarak toplumun ve çağın sorunlarından ayrı bir yöne doğru ilerlememiştir. Yani siyaset felsefesi bünyesinde bulunan tüm sorulara verilen cevaplar, genel olarak tarihsel ve toplumsal olay veya durumlarla bağlantılı şekilde ortaya çıkmıştır.⁷¹ Bu durumda, siyaset felsefesi çağının siyasi sorunlarına çözüm ürettiği görüşü ileri sürebilir. Siyaset felsefesinin felsefe tarihi içerisindeki önemi de tüm bu bilgilerden hareketle açıklanabilir.

Tüm bireylerin sahip oldukları dini inanışta, benimsemiş oldukları hayat tarzlarında hatta dünyaya bakış açılarındaki farklılıklar sonucu meydana gelen çatışmaların barışçıl çözümü için yine siyaset olarak ifade edilen alan gösterilmiştir.⁷² Siyaset felsefesi de aslında tüm bu farklılıkları tek bir çatı altında birleştirmeyi hedeflemiştir. Bu yüzden bir bireyin, niçin toplumda yaşanması gerektiğinin altını çizerek oluşturulan toplumun kurallarını ve ilişkilerini düzenleme konusunda yol gösterici rol üstlenmiştir. Ayrıca bireyler arasındaki ilişkileri ele alırken toplumun yararı

⁶⁹ Dinçer, *Kısaca Felsefe*, 182.

⁷⁰ Arslan, *Felsefeye Giriş*, 243.

⁷¹ Günay, *Metinlerle Felsefeye Giriş*, 144.

⁷² Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, 17.

için olan tüm olasılıklar içerisinde yararlı olanları seçerek bunları toplumun çıkarı için kullanmıştır. Bu yüzden siyaset felsefesini önemli yapan şey esas olarak, toplumdaki tüm bireylerin belirlenen normlar çerçevesinde nasıl davranmaları gerektiği konusunda belirleyici bir etken konumunda olmasıdır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, siyaset felsefesinin önemini belirleyen şeylerden biri de birey, toplum ve devlet arasındaki siyasal ilişkileri denetleyici bir konumda bulunmasıdır. Bu ilişkilerin daha iyi anlaşılması açısından öncelikle birey, toplum ve devlet kavramlarının genel olarak açıklanması gerekmektedir. Siyaset felsefesi bu kavramların yanı sıra adalet, eşitlik, özgürlük ve insan hakları kavramlarının da tanımını içermektedir. Sözü edilen tüm bu kavramlar siyaset felsefesinin temelinde yer almaktadır. Siyaset felsefesinin önemini tam olarak ifade edilebilmesi açısından hepsinin genel olarak ele alınması gerekmektedir.

1.6. Siyaset Felsefesinin Temel Kavramları

1.6.1. Birey

Felsefenin bir alt disiplini olarak kabul edilen siyaset felsefesi, diğer disiplinlerde olduğu gibi içerisinde birtakım kavramlar barındırmaktadır. Ele alınan bu kavramların başında bulunan birey, hem toplumun varlık nedeni hem de toplumun bir üyesi olarak kabul edilmektedir.⁷³ Kişi, birey olma vasfını kendi varlığının farkına vardığı zaman kazanmaktadır. Bu da ancak bireyin, toplum içerisinde yaşayan diğer bireylerle bir araya gelerek iletişim kurmasına bağlıdır. Kurulan iletişim aynı zamanda kişinin kimlik kazanması adına attığı temel adımı da temsil etmektedir.⁷⁴ Bu anlamda, yapısı gereği toplumsal bir varlık olarak kabul edilen birey, belli bir yerde, belli bir toplumsal düzen içerisinde hayata başlayan ve yine burada kendi türüyle sosyal ilişkiler kurarak varlığını devam ettiren kavram olarak tanımlanmıştır. Varlıksal olarak bir değere sahip olduğu düşünülen bireyin, aynı zamanda kendine ait bir takım hakları olduğu ileri sürülmüştür. Örneğin, eğitim ve sağlık gibi insan yaşamının temel

⁷³ Dinçer, *Kısaca Felsefe*, 140.

⁷⁴ İzzet Sargın, “Toplumsal Düzen Açısından Hukuk ve Devlet”, *Çukurova Dergisi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2009): 158.

gereksinimlerine yönelik olan bu haklar ne toplumun ne de devletin uğrunda harcanamayacak nitelikte haklardır.⁷⁵

Bireyin, tüm bu özelliklerinin yanı sıra ayrıca onun doğasına yönelik bir takım varsayımlar da öne sürülmüştür. Örneğin, insan doğasını doğuştan iyi ve ahlaki olarak nitelendiren Rousseau'ya göre, birey doğal yaşamda özgür ve bağımsız bir şekilde hayatını sürdürür. Çünkü doğa, insanı özgür bir varlık olarak yaratmıştır.⁷⁶ Rousseau'nun bireyin doğasına yönelik bu düşüncelerinin aksini İngiliz filozof Hobbes'un felsefesinde görmek mümkündür. Hobbes'a göre, insan yaratılışı gereği tehlikeli bir varlıktır. İnsanın bu özelliği aslında içgüdüsel korunma isteğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bireyin esas amacı, varlığını korumak ve devam ettirmektir. Tüm bireyler aynı amaca yöneldiği için de savaş durumu ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden Hobbes, toplumda yaşayan herkesi diğerinin düşmanı olarak ilan etmiştir. Bireyi de doğası gereği kötü bir varlık olarak nitelendirmiştir.⁷⁷

Kendisine ait öze, kimliğe aynı zamanda bir takım haklara sahip olan ve içerisinde yaşadığı toplumun en küçük parçası olarak kabul edilen birey, siyaset felsefesinin temel yapı taşlarından birisi olarak görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi bireyin bir varlık olarak kendisini göstermesi ancak türleriyle bir araya gelerek oluşturacağı bir toplumun içinde yaşamasıyla mümkündür. Çünkü birey, tek başına varlığını idame ettirebilecek güç ve yeteneklerden yoksun olarak görülmektedir.⁷⁸ Bu yüzden birey, hem varlığını sürdürmek hem de zaman içerisinde artan ve çeşitlenen ihtiyaçlarını karşılamak için, diğer bireylerle bir araya gelerek bir topluluk oluşturmak zorundadır. Zorunluluk neticesinde ortaya çıkan ve toplum olarak adlandırılan bu yapı siyaset felsefesinin diğer bir önemli kavramıdır. Bu açıdan toplum, bireylerin karşılıklı etkileşimleri sonucu ortaya çıkan tüm sosyal ilişkileri kapsamaktadır.

⁷⁵ Cevizci, *Felsefeye Giriş*, 197.

⁷⁶ Günay, *Metinlerle Felsefeye Giriş*, 157.

⁷⁷ Dinçer, *Kısaca Felsefe*, 194.

⁷⁸ Dinçer, *Kısaca Felsefe*, 189.

1.6.2. Toplum

Toplum kavramı, belli bir tarihi ve kültürel değerleri paylaşan, aynı zamanda ekonomik ilişkiler içinde yer alan bireylerin, ortak kararla bir araya gelerek oluşturduğu bütünü ifade etmek için kullanılmaktadır.⁷⁹ Yani toplumun ne olduğu, temelde bireyler arasındaki eylemlerden hareketle açıklanmaktadır. İlk zamanlardan şimdiye kadar tüm bireylerin belli bir toplumsal düzen içerisinde yaşadıkları varsayılmaktadır. Bu toplumlar henüz devlet kurulmadan önce oluşturulmuştur. Toplumlar, ahlak kuralları olarak ifade edilen ve bir takım toplumsal yaptırımlara karşılık gelen kurallarla yönetilmeye çalışılmıştır. Fakat zamanla bu kurallar bireyler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde gerekli etkiyi göstermemiştir. Böylece bozulmaya uğrayan toplum yapısından ötürü doğal düzeni terk eden bireyler, hukuk kurallarının hâkim olduğu siyasi bir toplumsal düzene geçmişlerdir.⁸⁰

Bireyler arasındaki karşılıklı ilişkilerin ifadesinde kullanılan toplumun ortaya çıkmasındaki en büyük nedenlerden birisi de ortak çıkarlara sahip bireyleri bünyesinde barındırmasıdır. Toplumun nasıl meydana geldiğine dair sunulan bu gerekçeler aslında, insanların niçin bir toplumda yaşamak zorunda olduklarına ilişkin soruların da cevabı niteliğindedir. Bu sorulara cevap arayan filozoflar ise genel olarak benzer sebeplere işaret etmişlerdir. Örneğin Platon, “...toplumu yapan, insanın tek başına, kendi kendisine yetmemesi, başkalarını gerekmesidir. Yoksa toplumun kurulmasında başka bir sebep var mı?”⁸¹ sözleriyle, niçin bireylerin bir toplumun varlığına ihtiyaç duyduklarını temellendirmek istemiştir. Aynı şekilde Aristoteles’in de bu konuya bakış açısı Platon’dan farksız değildir. Siyasal düzeni doğal bir oluşum olarak gören Aristoteles’e göre insan, toplumsal bir varlıktır. Onun bu toplumsallığı aslında doğasının bir yansımasıdır. Bu açıdan insan, doğasını gerçekleştirme peşindedir.⁸²

Hem Platon’un hem de Aristoteles’in toplum hakkındaki görüşlerine bakılırsa, bireyler için en iyi yaşam ancak herhangi bir toplumun üyesi olmakla mümkün görülmektedir. Fakat toplumun varlığına dair bu düşünceler her filozofta aynı şekilde

⁷⁹ Tunalı, *Felsefeye Giriş*, 140.

⁸⁰ Arslan, *Felsefeye Giriş*, 231.

⁸¹ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006), 54.

⁸² Günay, *Metinlerle Felsefeye Giriş*, 148.

devam etmemiştir. Örneğin insanı doğuştan iyi ve ahlaki bir varlık olarak nitelendiren Rousseau'ya göre, kişinin doğuştan sahip olduğu bu özelliklerini, topluma girmesiyle beraber giderek kaybedeceğini ve bu yüzden kişinin doğasında bozulmaya neden olacağını savunmuştur. Bu nedenle, Rousseau için bireyi kötüleştiren bir şey varsa o da toplumsal hayattır. Çünkü ona göre, toplumsal yaşamda bireyler arasındaki ilişkilerde meydana gelebilecek olan rekabet içgüdüsüne bağlı olarak hırs ve kıskançlık gibi duyguların dışa vurumu sonucunda bireylerin doğasında kötüleşme meydana gelecektir.⁸³

Buradan da anlaşılacağı üzere, kurulan toplum zaman içerisinde hiç şüphesiz bazı sorunları da beraberinde getirecektir. Çünkü toplum içerisinde bulunan bütün bireyler aynı haklara sahiptir. Ayrıca bireyler bu hakları üstünlük kurmak amacıyla birbirlerine karşı kullanmaktan çekinmeyecektir.⁸⁴ Bu durumda toplumun oluşabilecek bu ve benzeri anlaşmazlıkların önüne geçerek belli bir düzen içerisinde yaşamak istemesi, devlet olarak adlandırılan kurumun varlığına ortam hazırlamıştır. İhtiyaç duydukları gereksinimleri karşılamak için bir araya gelerek toplumu meydana getiren bireyler sonrasında daha güvenli, daha mutlu ve daha refah dolu bir yaşam için devletin kurulması konusunda hemfikir olmuşlardır.

1.6.3. Devlet

Sınırları belirlenmiş herhangi bir toprak parçası üzerine yaşayan insanları yönetmek için oluşturulan ve siyasal bir örgüt olarak nitelendirilen devlet, toplumsal düzenin sağlanmasında anahtar bir rol oynamaktadır. Devletin var olması ülke, insanlardan oluşan bir topluluk ve iktidar olarak adlandırılan üç somut unsurun bir araya gelmesiyle mümkündür.⁸⁵ Tüm bu söylenenler göz önüne alındığında devletin biri geniş, öteki dar olmak üzere iki farklı tanımı ortaya çıkmaktadır. İlki, insanların örgütlenerek oluşturduğu herhangi bir topluluğu ifade ederken ikincisi, insanları yöneten egemen bir gücü ifade etmektedir. Bu açıdan devlet kısaca; yönetme gücü ve

⁸³ Günay, *Metinlerle Felsefeye Giriş*, 157.

⁸⁴ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 211.

⁸⁵ Veli Urhan, “Siyaset Felsefesi Bağlamında Devlet, Hükümet ve Bürokrasi”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 22 (2016): 2.

yetkisini elinde bulunduran iktidar tarafınca yönetilen insanların oluşturduğu siyasal bir kuruluş olarak tanımlanmaktadır.⁸⁶

Siyaset felsefesinde birey ve toplumdaki sonraki önemli kavramlardan birisi olan devletin ortaya çıkış sebebi aslında, insanların bir arada yaşamaya karar vermesiyle ilgilidir. İhtiyaçlarını karşılarken yetersiz kalan bireyler, herkesin mutlu ve barışçıl bir biçimde yaşayacakları toplum hayali çerçevesinde aldıkları ortak bir kararla devleti oluşturmuşlardır. Oluşturulan devletin, toplumda bulunan bütün bireyleri dışarıdan gelebilecek herhangi bir olumsuz duruma karşı korumak, onların haklarını gözetmek ve toplum içerisinde gerekli olan düzeni yasalar yoluyla sağlamak gibi bir takım görevleri vardır.⁸⁷ Devlet kurulurken ona yüklenmiş olan bu sorumluluklar, bireyler için de bir takım ödevleri beraberinde getirmiştir. Bireyler, devletin koyduğu kanunlara uyarak, askerlik yaparak veya vergi ödeyerek devlete karşı bu ve benzeri ödevleri yerine getirmek zorundadırlar.⁸⁸

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, bireyler toplumsal bir düzenin sağlanmasının şartı olarak devletin gerekliliğine işaret etmişlerdir. Fakat devletin varlığının kabulü noktasında, onun doğası hakkında bir takım fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Böylece iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. İlk görüşe göre, devlet doğanın bir devamı niteliğindedir. Bu görüşü savunanların başında gelen Platon, insan ve devlet arasındaki benzerlikten yola çıkarak insanları mikroorganizma, devleti ise makroorganizma şeklinde somutlaştırmıştır. İnsanda bulunan beslenme içgüdüğü, irade ve akıl gibi bazı yetilerin toplumda da bir karşılığı olduğunu iddia ederek devleti büyük bir insanmış gibi düşünebileceğini göstermek istemiştir. İkinci görüşe göre ise devlet, temelinde sözleşme bulunan yapay bir varlık olarak nitelendirilmiştir. Bu düşünceyi savunanların başında ise Hobbes, Locke, Rousseau gelmektedir. Devletin bir sözleşme sonucu ortaya çıktığını savunan ilk düşünür Hobbes'tur. Hobbes'a göre bireylerin bu sözleşmeyi oluşturmalarındaki temel amaç, varlıklarını korumak istemeleridir. Bu

⁸⁶ Dinçer, *Kısaca Felsefe*, 183-184.

⁸⁷ Tunalı, *Siyaset Felsefesi*, 147.

⁸⁸ Dinçer, *Kısaca Felsefe*, 188.

yüzden bireyler, uzlaşa sağlayarak sözleşmeye dayalı bir devletin kurulmasında ortak karara varmışlardır.⁸⁹

Devlet denilen kurum ister doğanın bir devamı ister bireylerin oluşturduğu sözleşmenin sonucunda ortaya çıkmış bir yapı olarak nitelendirilsin, her iki durumda da aynı amaç doğrultusunda kurulmuştur. Toplumun geleceğinin şekillenmesindeki en önemli araç olarak görülen devletin asli görevi sadece emir ve yasakları uygulamak değil aynı zamanda toplumdaki tüm bireylerin ortak menfaatini düşündürmektir. Bu açıdan devlet kavramı, bir milletin oluşturduğu siyasi birliği ifade etmek için kullanılmaktadır.⁹⁰ Bu siyasi birliğin varlığının sürekliliği toplumdaki düzenin, huzurun ve mutluluğunun daimi olması anlamına gelmektedir. Bunun için bireylere düşen sorumluluk, egemen gücün koymuş olduğu kurallara ve yasalara azami ölçüde uyum sağlamaktır. Ancak böyle bir ilişkisel durum sonucunda toplumun hayal ettiği düzeni kurmak mümkün olabilir. Siyaset felsefesi açısından kurulan toplumun sürekliliği devletin benimsemiş olduğu adalet sistemi ile yakından ilişkilidir.

1.6.4. Adalet

Siyaset felsefesinin bir diğer önemli kavramlarından olan adalet temelde, toplumda bulunan tüm bireylere ödül veya ceza gibi yaptırımları uygulama konusundaki eşitliği ifade etmek için kullanılmaktadır. Aynı zamanda ahlaki bir nitelik de taşıyan bu kavram, bir kişinin haklarıyla başka bir kişinin hakları arasındaki dengenin gözetilmesi olarak da tanımlanmaktadır. Adalet, hem bireysel hem de toplumsal açıdan ele alınabilen bir kavramdır. Bireysel anlamda, kişinin başkalarıyla olan eylemlerinde adil olma veya adil davranma özelliğini yansıtmaktadır. Adalet kavramı bu noktada, kişinin eylemlerinde ahlaki yol gösterici ilke olarak nitelendirilmektedir. Toplumsal anlamda ise tek tek kişilerin davranışlarındaki durumu ifade etmekten ziyade, toplumun bir özelliği olarak ortaya çıkmıştır.⁹¹

Felsefe tarihinin başlangıcından bu yana adalet kavramının yukarıda ifade ettiğimiz genel tanımının dışında birbirinden farklı iki tanımıyla daha karşılaşmamız

⁸⁹ Tunalı, *Siyaset Felsefesi*, 148-149.

⁹⁰ Celal Büyük, “Devlet ve Toplumsal Rolü”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/1 (2003): 102.

⁹¹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 11-12.

mümkündür. İlk tanım temelde, bireylerin niteliksel eşitsizliği fikrine dayanmaktadır. Bu tanım genel olarak, Platon ve Aristoteles'in toplumla ilgili görüşlerinde ortaya çıkmıştır. Her iki düşünür de bireyleri bilgelik, yiğitlik ve ölçülülük gibi kavramlara karşılık gelen yönetici, asker ve üreticiler şeklinde tasnif ederek sınıfsal bir toplumsal yapı oluşturmaya çalışmışlardır. Bu durumda hem Platon hem de Aristoteles için bireylerin yapması gereken şey, bulundukları konum itibarıyla üzerlerine düşen görevleri yerine getirmek, emir ve yasaklara uymaktır. Ancak böyle bir durumda adalet kavramının varlığından bahsedilebilir. Bu noktada adalet, üç ana erdemin uyumlu birlikteliği sonucu oluşan dördüncü bir erdem olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹²

Klasik siyaset felsefesi içerisinde ortaya çıkan ilk tanımın aksine, ikinci tanım temelde insanların niteliksel eşitliği fikrine dayanmaktadır. Bu noktada adalet artık bir erdem olmaktan öteye geçmiştir. Etik ile siyasetin ayrı ayrı ele alındığı modern siyaset felsefesi içerisinde yer alan yapay bir kavram olarak ifade edilmiştir.⁹³ Bu noktada adalet kavramı, insanların bir araya gelerek bir devlet kurmak için oluşturdukları toplumsal sözleşmenin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Eğer sözleşme yoksa orada ne adaletten ne de adaletsizlikten bahsetmek mümkün değildir. Bu yüzden, adalet ancak devletin kurulmasıyla birlikte kendini göstermektedir.⁹⁴ Siyaset felsefesi açısından adalet kavramını genel olarak tamamladıktan sonra ele alınması gereken bir başka kavram ise eşitlik kavramıdır.

1.6.5. Eşitlik

Genel anlamda tüm insanları değer, konum ve sahip oldukları haklar bakımından eşdeğer kabul eden ve bu doğrultuda bireyler arasında herhangi bir ayrım gözetilmemesi gerektiğini savunan ilke olarak tanımlanmaktadır.⁹⁵ Siyaset felsefesinin geneline bakıldığında eşitlik kavramının temel anlamının dışında farklı yaklaşım daha mevcuttur. Klasik siyaset felsefesi filozofları tarafından savunulan ilk görüşe göre insanlar, doğuştan toplumsal varlıktır ve yine doğuştan gelen niteliksel bir eşitsizliğe sahiptirler. Modern siyaset felsefesi filozoflarının savunduğu ikinci görüşe göre ise insanlar,

⁹² Veli Urhan, “Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi* 26 (2016): 104.

⁹³ Urhan, “Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük”, 104.

⁹⁴ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 181.

⁹⁵ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 319.

doğuştan toplumsal ve siyasi varlık olarak nitelendirilmezler. Klasik görüşün aksine modern dönemde, insanlar doğuştan niteliksel eşitlik içerisindedirler.⁹⁶ Görüldüğü üzere eşitlik kavramı ile ilgili öne sürülen bu iki görüş klasik ve modern dönem içerisinde yer almaktadır.

Siyaset felsefesi geleneği içerisinde niteliksel eşitsizlik fikrini savunanların başında Platon gösterilebilir. O, toplumda bulunan tüm bireylerin eşit olmadıklarını iddia etmiştir ve aslında felsefesini de bu temel varsayım üzerine kurmuştur. Platon'a göre her insan mayasında bir takım özellikler barındırır ve bu özellikler de herkeste farklı farklı bulunmaktadır. Örneğin, mayasında altın bulunanlar yönetici, gümüş bulunanlar savaşçı ve tunç bulunanlar ise çalışan sınıfı oluştururlar. O halde, herkes taşıdığı özelliklere uygun işler yapmak zorundadır. Bu düşüncelerden ötürü Platon, toplumdaki tüm bireylerin eşit tutulamayacağını aksi halde toplumun dengesinin bozulacağını ileri sürmüştür.⁹⁷

Niteliksel eşitlik fikrini savunan filozoflar yukarıda da bahsettiğimiz gibi temelde bir doğa durumu-toplum durumu düşüncesinden hareket etmişlerdir. Bu düşüncüyü savunanların başında ise Hobbes gelmektedir. Hobbes'a göre tüm insanlar, adına doğal hal denilen felsefi bir varsayım olan durum içerisinde yaşamaktadırlar. İnsan doğasını bencil ve çıkarıcı olarak tasvir eden Hobbes için aslında, insanlar zihinsel yetenekler açısından eşit birer varlıktırlar. Fakat bu eşitliğin doğurduğu kötü sonuçlar, bireylerdeki kötü ve bencil davranışların temel nedeni olarak gösterilmesine yol açmıştır. Bu yüzden Hobbes'a göre, insanların doğuştan sahip oldukları bu eşitlik anlayışının devamı için yapılması gereken şey doğa durumundan toplum durumuna geçmektir.⁹⁸ Tüm bunların yanında doğuştan niteliksel eşitlik fikrini savunan filozoflar bireylerin özgürlük hakkına da sahip olduklarını düşünmüşlerdir.

1.6.6. Özgürlük

Bireyin doğuştan sahip olduğu haklar arasında yer alan özgürlük kavramı, bir kişinin dışarıdan gelebilecek herhangi bir etki ve zorlamaya maruz kalmadan kendi istek

⁹⁶ Urhan, “Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük”, 109.

⁹⁷ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 48.

⁹⁸ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 175.

ve arzularına göre hareket edebilme gücü olarak tanımlanmaktadır.⁹⁹ Adalet ve eşitlik kavramlarında olduğu gibi özgürlük kavramının da genel tanımının yanı sıra, biri negatif özgürlük diğeri ise pozitif özgürlük olarak adlandırılan iki farklı tanımlı mevcuttur. Bu anlamda negatif özgürlük birey üzerindeki bir müdahalesizliği ifade ederken, pozitif özgürlük ise negatif özgürlüğün aksine bireyin bir konu hakkındaki müdahalesini ifade etmektedir. Öte yandan, herhangi bir kişinin kendine ait özel bir alanı olmasını öngören negatif özgürlük, aynı zamanda bu alanın dışarıdan gelebilecek herhangi bir müdahaleden de korunması gerektiğini savunmaktadır. Pozitif özgürlük ise bireylerin negatif özgürlüğe sahipken yeterince özgür olmadıklarını ileri sürmüştür. Bu yüzden pozitif özgürlük, kanunlarla sınırlandırılmış bir yaşam biçimi içerisinde bulunan kişilerin daha özgür olabileceklerini düşünmektedir.¹⁰⁰

Negatif özgürlüğü temel alan düşünürlerin başında gelen Hobbes, bu kavramı açıklarken eşitlik kavramında olduğu gibi yine doğa durumu fikrinden hareket etmiştir. Daha öncede ifade edildiği gibi Hobbes bahsedilen doğa durumunu, hiç kimsenin bir diğerkinden daha eşit ve daha özgür sayılmadığı, herkesin her şey üzerinde aynı oranda hak sahibi olduğu bir ortam olarak nitelendirmiştir. Buradaki temel tez esasen, mutlak bir eşitlik ve özgürlük anlayışının hâkim olmasıdır. Fakat Hobbes'un savunduğu bu özgürlük anlayışı bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu açıdan, mutlak haklar sonucu ortaya çıkabilecek herhangi bir anlaşmazlık doğal durumu bir kaos ortamına çevirebilir.¹⁰¹ Bu yüzden, sınırsız bir özgürlük anlayışının toplum tarafından benimsenmesi tehlikeli olarak görülmüştür. O halde yapılması gereken, pozitif özgürlükte olduğu gibi, etkin bir güç konumunda bulunan devletin sorumluluk alanının genişlemesine izin vermektir.¹⁰²

Sonuç olarak, özgürlük deyince toplum tarafından benimsenen anlayış mantıken Hobbes'un ifade ettiği gibi bir özgürlük olmayacaktır. Çünkü birey eylemde bulunurken sadece kendi isteklerine, ideallerine ve arzularına bağlı olarak davranamaz. İçinde bulunduğu toplum aslında bireyin davranışlarını sınırlayıcı bir niteliğe sahiptir. Bu yüzden temelde bireyin özgürlüğü, başka bir bireyin özgürlüğü ve devletin belirlemiş

⁹⁹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 667.

¹⁰⁰ Urhan, “Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük”, 114-115.

¹⁰¹ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 175.

¹⁰² Urhan, “Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük”, 114.

olduğu kurallarla kesiştiği yere kadardır. Yani bireyin, hukuk kurallarınca belirlenen sınır dâhilinde eylemde bulunması meşru sayılmasına karşın bu kuralların dışına çıkarak başkalarının haklarını engelleyecek eylemlerde bulunması gayrimeşru olarak görülmektedir.¹⁰³ Bu durumda, toplumda bulunan kurallar ve normlar bireylerin birbirlerine karşı sorumluluklarını da beraberinde getirmektedir. Tüm bireyler, oluşan bu sorumlulukları yerine getirmek zorundadır. Çünkü sorumluluk bilincinden yoksun bir biçimde benimsenmiş olan sınırsız bir özgürlük anlayışının bulunduğu bir yerde, toplumun varlığından söz edilemez. İnsanların haklarını korumak, herhangi bir ihlale sebebiyet verecek her türlü davranıştan kaçınmak ancak böyle bir özgürlük anlayışı ile mümkündür. Ayrıca sözü edilen özgürlük anlayışı genel olarak insan hakları adı altında tartışılmaktadır. Fakat insan hakları kavramı sadece bireysel özgürlüğü içermemektedir. Siyaset felsefesi içerisinde önemli bir yere sahip olan insan haklarının kapsamı oldukça geniştir.

1.6.7. İnsan Hakları

Siyaset felsefesi içerisinde tartışılacak son kavram insan haklarıdır. Bu konuya girmeden önce hak kavramının ne olduğunu açıklamak yerinde olacaktır. Hak genel olarak, bireye yasalar veya evrensel nitelik taşıyan beyannamelerle tanınmış olan özgürce hareket etme olanaklarının tümünü ifade etmek için kullanılmaktadır. Hak kavramının mahiyeti aslında bireylerin toplumsal alandaki ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden hak, toplumsal hayat içerisinde yaşayan tüm bireylerin hukuki açıdan çıkarlarını koruyabilmeleri için, kişilere tanınmış bir yetki şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁰⁴

İnsanların hak olarak gördükleri şeyler nelerdir? Hak kavramını temelde dört başlıkla kategorize edebiliriz: I) İnsanların eylemlerinde ortaya çıkan ahlaksal boyutu; II) Siyasi parti kurma, seçme ve seçilme, vatandaşlık ve benzeri hakları kapsayan siyasi boyutu; III) Hukuksal açıdan kendini savunma, bir suça maruz kalınması halinde suçluyu arama, yasaların herkese eşit şekilde uygulanması gibi hakları içine alan hukuki boyutu; IV) İş sahibi olma, mülk satın alma veya satma, meslek edinme gibi haklardan

¹⁰³ Urhan, “Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük”, 113-114.

¹⁰⁴ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 394.

oluşan ekonomik boyutu. Tüm bunlar aslında, insan hakları olarak adlandırılan ve herkes tarafından da benimsenmiş olan kavram içerisinde yer almaktadır.¹⁰⁵ Bahsi geçen tüm haklar insan eliyle oluşturulmuş, pozitif hukuk olarak adlandırılan bir sistemin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Pozitif hukuk temelde, adına doğal hukuk denilen ve içerisinde bir takım haklar barındıran bir kavram üzerinde yükselmiştir. Sözü edilen doğal hukuk ise bireylerin doğal olarak sahip olduğu haklarla yaşadığı düşsel bir varsayımı ifade etmektedir. Bu açıdan doğal hukuk içerisinde yer alan doğal haklar, insanlara doğuştan verilmiş ve bireyin başka bir bireye devredemeyeceği, kişinin yalnızca insan olması nedeniyle doğa tarafından ona verilmiş olan haklar olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁶

Doğal haklar deyince akla gelen ilk isimler Hobbes ve Locke'tur. Her iki düşünürde, doğal hakların evrenselliğini ve bireyden bireye değişmezliğini kabul etmiştir. Onlara göre, doğal haklara sahip tüm bireyler istedikleri her şeyi yapma konusunda özgürdürler. Fakat aynı şeyi birden fazla kişinin yapmak istemesi noktasında yaşanan çatışma, doğal haklara zarar verecektir. Bu açıdan Hobbes ve Locke, insanların doğduğu andan itibaren sahip olduğu tüm bu hakları yönetici güce teslim ederek daha güvenli, daha barışçıl bir ortam oluşturulabileceğini düşünmüşlerdir. Ortaya çıkan bu yapı devlet olarak adlandırılmaktadır. Devlet, doğa durumunda sahip olunan tüm hakların korunmasını sağlamaktadır.¹⁰⁷

Yaşam, özgürlük, eşitlik gibi haklar bireylere doğa tarafından verildiğine inanılan haklardır. Bu yüzden, bahsi geçen haklar temelde doğal hukuka dayanmaktadır. İnsanlar tarafından toplum kurulduktan sonra oluşturulmuş pozitif hakların özünü ise sözü edilen bu doğal haklar oluşturmaktadır.¹⁰⁸ İnsan hakları dediğimiz tüm haklar bireyin sadece insan olması nedeniyle sahip olduğu haklardır ve kişiler arası bir ayrım gözetmeksizin herkese eşit olarak tanınmıştır. Değerli bir varlık olarak nitelendirilen birey, eşitlik hakkına bağlı olarak din, dil, ırk veya cinsiyet fark etmeksizin insan haklarından aynı oranda pay almıştır. Bu durum aynı zamanda, insan

¹⁰⁵ Günay, *Metinlerle Felsefeye Giriş*, 169.

¹⁰⁶ Aslı Çavuşoğlu, “Doğal Haklar ve Jeremy Bentham”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 37 (2019): 26.

¹⁰⁷ Çavuşoğlu, “Doğal Haklar ve Jeremy Bentham”, 27-28.

¹⁰⁸ Çavuşoğlu, “Doğal Haklar ve Jeremy Bentham”, 26.

haklarının özündeki evrenselliğin bir göstergesini de yansıtmaktadır.¹⁰⁹ Yukarıda açıklanan insan hakları ve diğer kavramlar siyaset felsefesinin özünde yer almaktadır. Çünkü siyaset felsefesi bu kavramlar üzerine inşa edilmiştir. Fakat siyaset felsefesinin tanımı sadece açıklanan kavramlar ile sınırlı değildir. Bunların yanında bir takım temel problemleri de içermektedir. Bundan sonraki kısımda bu problemler genel olarak tartışılmaya çalışılacaktır.

1.7. Siyaset Felsefesinin Temel Problemleri

1.7.1. Devlet Nedir?

Siyaset felsefesine genel olarak baktığımızda, filozoflar herhangi bir toplumda yaşamının temel koşulu olarak bir takım kurallardan bahsetmişlerdir. Onlara göre, bu kurallara uymak bir düzeni beraberinde getirecektir. Bu düzen, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinin düzenlendiği, uymakla yükümlü olunan kuralların belirlendiği ve kişilerin sahip oldukları hakların hukuk kuralları tarafından korunduğu ortamı ifade etmektedir.¹¹⁰ Toplumsal alandaki bu düzeni sağlayacak kurumun ise devlet olduğu ifade edilmiştir. Devlet nedir? Kısaca devlet, toplumu yönetme gücünün yanı sıra yasa yapma ve kurallar koyma yetkisini elinde bulunduran üst bir otorite olarak ifade edilmektedir.¹¹¹

Bireyler arasındaki farklılaşma sonucunda ortaya çıkan devlet, toplum üyelerinin bir araya gelerek oluşturduğu siyasi bir yapıdır. Bireyler birlikte yaşamaya karar kıldıkları vakit, kendi özgür iradelerini kullanarak devleti oluşturmuşlardır. Oluşturulan bu siyasi yapının kurucusu konumundaki toplum ise siyasal bir toplum olarak nitelendirilmiştir. Bahsedilen toplum ile kurulan siyasi iktidar arasında sıkı bir bağ vardır. Bu yüzden, devleti anlama yolunu öncelikle toplumsal yapının anlaşılmasından geçmektedir. Dolayısıyla, toplumun temelini oluşturan birey olduğu için devletin önceliği de birey olacaktır.¹¹² O halde tüm bu söylenenler göz önüne alındığında, siyaset felsefesinde bireyin devletten önce geldiği ifade edilebilir.

¹⁰⁹ Günay, *Metinlerle Felsefeye Giriş*, 170.

¹¹⁰ Tunalı, *Felsefeye Giriş*, 147.

¹¹¹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 224.

¹¹² Büyük, “Devlet ve Toplumsal Rolü”, 101-102.

Devlet kavramı, siyaset felsefesi içerisindeki en önemli konulardan birisidir. Bu yüzden, devletin ne olduğunu açıklamak onu anlamak için yeterli değildir. Devlet nedir? sorusunun yanı sıra kurulan devletin hangi forma sahip olacağı da sorulması gereken sorulardan bir diğeridir. Fakat bu sorudan da önce, devletin kurulmasına dair fikirlerin ortaya çıkmasıyla birlikte devletin gerekli olup olmadığının tartışılması gerektiği öne sürülmüştür. Bu tartışmalar sonucunda, devletin gerekliliği konusunda üç farklı fikir ortaya çıkmıştır. Bunlar; I) İdeal bir hayat için devletin mutlak egemenliği düşüncesini savunan idealizm veya faşizm, II) Devletin ancak sınırlı yetkilerle donatılması halinde varlığını sürdürebileceğini savunan liberalizm, III) Devletin tamamen reddini savunan anarşizmdir.¹¹³

Toplumsal bir düzen için devletin gerekli olduğu görüşünü katı bir biçimde savunan faşizm, bireysel özgürlüğün, kişiler arasındaki eşitliğin ve insanlığın hiçe sayıldığı siyasal bir akım olarak görülmektedir. Faşizm devleti, her şeyin ötesinde mutlak egemen bir güç olarak nitelendirir. Böyle bir devlet anlayışı içerisinde bireylerden beklenen ise sahip oldukları tüm hakları devletin yönetimine bırakmaktır. Böylece faşist bir yönetim içerisinde, kişilerin kendi iradeleri yok sayılacak ve sadece devletin emirleri geçerli olacaktır. Faşizmin tüm bunları yapmak istemesindeki temel amaç, kararları sorgulanmayan bir devlet yapısı kurarak tek tip düşünce yapısına sahip bireylerden meydana gelen bir toplum oluşturmaktır.¹¹⁴

Devlet ne yapmalıdır? sorusundan hareketle oluşturulan liberal öğretilerde ise devlete karşı antipatik bir bakış açısı hakimdir. Doğası gereği böyle bir yaklaşıma sahip olan liberalizmde devlet, bireylerin rızasına dayanan toplumsal sözleşme sonucunda kurulmuştur. Bireyler, devlet kurulmadan önce yaşadıkları doğal hayatta yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarına sahiptirler. Fakat doğal durumda bu hakları koruyabilecek bir otoriteden yoksundurlar. Bu yüzden bireyler, haklarını koruyabilecek ve böylece toplumda bulunan tüm bireylerin mutluluğunu sağlayabilecek üst bir otorite olan devleti kurmuşlardır. Bu açıdan, liberalizmde hem devletin kaynağı hem de varlık nedeni olarak bu hakların korunması gösterilmiştir.¹¹⁵

¹¹³ Urhan, “Siyaset Felsefesi Bağlamında Devlet, Hükümet ve Bürokrasi”, 8-9.

¹¹⁴ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 25-26.

¹¹⁵ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 21-22.

Faşizm ve liberalizmin aksine anarşizmde ise devlet, tüm kötülüklerin temel kaynağı olarak gösterilmiştir. Bu anlayışa göre, devletin olduğu yerde özgürlükten bahsedilemez. Bu yüzden bireylerin yapması gereken şey, devlet olarak adlandırılan yapıdan kurtulmaktır. Devletin varlığını reddeden anarşist toplumlarda düzen, bir kişiye veya herhangi bir yasaya itaatle değil bireylerin özgür iradeleriyle oluşturdukları sözleşme sonucu ortaya çıkan topluluklarla sağlanmaktadır. Bu sözleşmelerin temelinde yatan durum, bireylerin gönüllülük esasına dayanıyor olmasıdır. Devletin sorumluluğu içerisinde olduğu düşünülen eğitim, sağlık, üretim, tüketim ve benzeri tüm bu alanlardaki görevleri bireylerin oluşturduğu topluluklar üstlenmiştir. Doğal olarak bu durumda devletin varlığına gerek yoktur denilmiştir.¹¹⁶

Sonuç olarak, toplum halinde yaşamayı mümkün kılmak amacıyla kurulan devletin gerekliliği konusunda farklı tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalarda yer alan Faşizme göre, bireyler araç konumundayken devlet amaç konumunda bulunmaktadır. Bu yüzden de devlet, bireyden hem daha önemlidir hem de daha önce gelmektedir. Faşizm ile kıyaslandığında bireylere karşı daha olumlu bir tavır sergileyen liberalizm de ise bireyler amaç devlet de araç konumundadır. Bu bakımdan, faşizmde devlet yönetimi otoriter bir yönetim olarak adlandırılırken liberalizmdeki devlet yönetimi demokrasinin hâkim olduğu özgürlükçü bir yönetim olarak adlandırılmaktadır.¹¹⁷ Devletin varlığı konusunda liberalizm ve anarşizmden farklı olarak katı bir tutum sergileyen anarşizm ise, insanın iyi bir doğal yapıya sahip olduğunu, fakat bireyin bu yapısını bozan tarafın politik kurumlar olduğunu savunmaktadır. Bu yüzden anarşizm, içerisinde yönetici bulunan tüm politik yapıların adaletten yoksun olduğunu vurgulamaktadır.¹¹⁸ Siyaset felsefesinde devlet kavramı söz konusu olduğunda akla gelen bir diğer önemli kavram iktidardır.

1.7.2. İktidar Nedir?

İktidar kavramı genel olarak, devlet yönetimindeki kişilerin elinde bulunan hukuki, ahlaki ve fiili gücü ifade etmek için kullanılmaktadır. Herhangi bir iktidarın varlığından bahsedebilmemizin ilk şartı öncelikle bir toplumun kurulmuş olmasıdır.

¹¹⁶ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 25.

¹¹⁷ Urhan, “Siyaset Felsefesi Bağlamında Devlet, Hükümet ve Bürokrasi”, 9.

¹¹⁸ Cevizci, *Felsefeye Giriş*, 210.

Toplumun olduğu yerde ise, iktidarın ortaya çıkması doğal bir durum olarak görülmektedir. Bu açıdan iktidar sahibi kişi, toplumdaki bireylerin yapmayı istemediği bir şey olduğunda, etkide ve eylemde bulunarak istediğini yaptırabilme kudretine sahiptir.¹¹⁹ Bu anlamıyla günlük hayatta da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, ataerkil veya geleneksel toplum yapısına sahip toplumlarda kocanın karısı üzerindeki veya babanın çocuklar üzerindeki otoritesi de iktidarın varlığını yansıtmaktadır.¹²⁰

İktidar kavramı, yukarıda bahsettiğimiz günlük kullanımından farklı olarak siyaset felsefesi içerisinde siyasal iktidar şeklinde kullanılmaktadır. Bu anlamda siyasal iktidar, sadece belli kişiler veya gruplar üzerindeki egemen gücü değil aynı zamanda bu kişi veya grupları da kapsayan bütün toplum üzerindeki st bir otoriteyi temsil etmektedir. Bu yüzden siyasal iktidar, devlet yönetiminde bütünlükten yanadır. Siyasal iktidar elinde bulundurduğu gücü, toplumun tüm üyelerini bağlayıcı nitelikte olan bir takım yasalar çıkartarak ve bu yasalara uyulmadığı durumlarda da bireyleri yargılayarak kullanmaktadır. Bu durumda siyasal iktidar, elindeki gücü kullanma açısından en üstün irade olarak nitelendirilmektedir. Tüm bunların yanında, siyasal iktidarın gücünün srekliiliği meşru olmasına bağlıdır. Meşru olmayan bir gücü kullanılması halinde ise siyasal iktidarın varlığından söz edilemez.¹²¹

Siyasal iktidar söz konusu olduğunda siyaset filozoflarının merak ettiği bir diğer mesele, toplumu yönetmek için başa gelen ve en üstün otorite olarak nitelendirilen siyasal iktidarın kaynağının ne olacağı sorusudur. Yönetimde uygulanan farklı uygulamalar nedeni ile iktidarın kaynağının ne olacağına dair sorulan sorunun cevabında da bir çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Örneğin, bazı toplumlarda iktidar, toplumun güvenliğini sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu durumda iktidarın kaynağı da toplumun temel ihtiyaı olarak nitelendirilen korunma ihtiyaına dayandırılmıştır. Bu düşünceyi savunanların başında klasik dönem düşünürlerinden Platon ve Aristoteles gelmektedir. Bir başka örnekte ise iktidarın kaynağını oluşturan temel unsur olarak toplum iradesi gösterilmiştir. Bu durumda bireyler, siyasal iktidarın kaynağını oluşturan şeyin ortak irade sonucu ortaya çıkan toplumsal sözleşme olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu fikri savunanların başında ise, modern dönem düşünürlerinden toplum

¹¹⁹ Cevizci, *Felsefe Szliğ*, 454.

¹²⁰ Cevizci, *Felsefeye Giriş*, 201.

¹²¹ Cevizci, *Felsefeye Giriş*, 202.

sözleşmecileri olarak nitelendirilen Hobbes, Locke ve Rousseau gelmektedir.¹²² İktidar kavramının ne olduğundan genel olarak açıkladıktan sonra yapılması gereken meşruiyet kavramının mahiyetini ortaya koymaktır.

1.7.3. Meşruiyet Nedir?

Siyasal iktidarla yakından ilişkili olan meşruiyet kavramı temelde, toplumun egemen gücü konumunda bulunan devlete veya hükümete itaat etme durumu olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca meşruiyet, siyasal iktidarın kurumsallaşmasını ve bir takım makul nedenler sunarak onun ahlaki açıdan kabul edilebilirliğini gösteren süreci de ifade etmektedir.¹²³ Siyasal iktidarın sürdürülebilirliğinin sağlam gerekçesi olan meşruiyet, aynı zamanda toplumsal bütünlüğün sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Tüm insanların gerektiği zaman başvurabilecekleri ve hayatlarını ona göre yönlendirecekleri temel ilkeler belirleyerek sosyal, siyasal ve ekonomik alanlardaki oluşturulan düzeni korumayı sağlamaktadır. Bu yüzden siyasal iktidarın temel gayelerinden birisi de toplumsal hayattaki meşruluğunu kaybetmemek için kendi varlığı ile ters düşen fikirleri, teorileri veya ahlaki tutumları ortadan kaldırmaktır.¹²⁴

Devletin sahip olduğu gücün halkın onayına dayanması olarak ifade edilen meşruiyetin, kaynağının ne olduğu sorusuna dair iki farklı cevap ortaya çıktığı görülmektedir. İlki geleneksel kaynaklar içerisinde yer alan karizmadır. Buna göre, toplumda gerekli olan birlik ve bütünlük sultan, hakan, kral ve benzeri üstün nitelik ve karizma sahipleri kişiler tarafınca sağlanmaktadır. Geleneksel kaynaklar içerisinde yer alan diğer meşruiyet kaynağı olan din de ise devleti yöneten kişilerin yönetme hakkını Tanrı'dan aldıkları ve Tanrı adına kullandıkları savunulmuştur. İkinci cevaba göre, iktidarın meşruluğu genellikle modern dönem ile birlikte anılan güvenlik, eşitlik ve özgürlük gibi bireylerin sahip olduğu temel haklara dayandırılmıştır. Bu meşruiyet kaynağına göre, iktidar gücünü ve yetkisini halktan almaktadır. Bu yüzden, halkın rızası

¹²² Tunali, *Felsefeye Giriş*, 141-142.

¹²³ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 587.

¹²⁴ Halis Çetin, “Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 58/3 (2003): 70.

ile kurulan devletin tek gayesi de toplumun tüm üyelerinin güvenliklerini sağlamak, bireyler arasındaki eşitliği korumak ve onların özgürlüklerini teminat altına almaktır.¹²⁵

Toplumsal bütünlüğü sağlamak için kurulan devlet, ne olursa olsun kendisine itaat edilmesi gereken bir kurumdur. Bu itaati sağlayacak unsur ise meşruiyet olarak adlandırılan kavramdır. Meşruiyet kavramı aslında niçin bir devletin buyruklarına boyun eğilmesi gerektiğine dair hem toplumsal hem de ahlaki açıdan bir takım gerekçeler sunmaktadır. Siyasal hayatın belli bir düzen içerisinde ilerlemesini sağlayan şey de bu gerekçelerdir. O halde, herhangi bir siyasi eylemin kabul edilebilirliğini belirleyen ölçüt meşruiyetin doğasına uygunluğu ile eşdeğerdir. Bu yüzden, meşruiyetin sınırları dışında kalan bir durum toplumun onayına sunulamaz. Tüm bunlardan hareketle meşruiyet kısaca hem sunulan toplumsal ve ahlaki gerekçelerle devletin varlığını haklı kılmak hem de bu devletin ayakta durmasını sağlayarak toplumun ihtiyaç duyduğu barış ortamını oluşturmak olarak tanımlanabilir.¹²⁶ Dolayısıyla devlet, kuruluş amacına uygun olarak elinde bulundurduğu gücü toplumun çıkarı için kullanılmalıdır. Bu gücü nasıl kullanacağı sorusu temel olarak devletin egemenlik anlayışı ile ilgilidir.

1.7.4. Devlet ve Egemenlik

Siyaset felsefesi içerisinde karşımıza çıkan egemenlik kavramı genel olarak devlet kavramı ile birlikte ele alınmaktadır. Bu bakımdan egemenlik, devletin kullanmak üzere elinde bulundurduğu güç şeklinde tanımlanmaktadır. Bireyin devlet ile karşılıklı ilişkisinde ortaya çıkan bu kavram aslında yöneticilerin yönetme gücünü nasıl kullandıklarını ifade etmektedir. Bu durumda, egemenliğin nasıl kullanılması gerektiği ile ilgili soru söz konusu olduğunda birbirinden farklı iki yaklaşımın ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Bu yaklaşımlardan ilki, Jean Bodin(d.1530-ö.1596) ve Hobbes tarafından benimsenmiştir. Onlara göre, mutlak egemen bir güç konumunda bulunan devletin yetkileri herhangi bir birey veya toplum tarafından sınırlandırılmaz. İkinci yaklaşım ise Locke, Spinoza, Montesquieu ve Kant tarafından benimsenmiştir. Bu görüş

¹²⁵ Cevizci, *Felsefeye Giriş*, 203-204.

¹²⁶ Toka, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 33.

ise, ilk görüşün aksine devletin yetkilerinin sınırlandırılması gerektiği fikrine dayanmaktadır.¹²⁷

Yukarıdaki yaklaşımları ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde; örneğin Bodin devleti belirleyen şeyin egemenlik olduğunu savunmuştur. Ayrıca egemenliği, devletin özünü oluşturan en temel ilke olarak tanımlamıştır. Ona göre, egemenlik en yüksek yönetme gücü olması açısından mutlaklığa sahiptir. Bu yüzden, ne toplumsal düzenin sağlanması için yapılan yasaların ne de egemen güçten öncekilerin koymuş olduğu kuralların egemen için bağlayıcılığı yoktur. Öte yandan Bodin'e göre, egemenin bir diğer önemli özelliği, onun elinde bulundurduğu gücü kullanması açısından bir sürekliliğe sahip olmasıdır. Yani egemenin elinde bulunan yetki herhangi bir kişi veya toplum tarafından geri alınamaz. Bu durum, egemenin gücünün bölünemez oluşunun yansımasıdır.¹²⁸ Bodin ile aynı düşünceleri paylaşan Hobbes, egemenliğin tek bir kişi veya kuruluşa ait olması gerektiğini savunmuştur. Hobbes'a göre, egemenliği elinde bulunduran kişi kuruluşun sahip olduğu gücün mutlaklığı, toplumun tüm üyelerinin rıza göstererek oluşturduğu sözleşmeye dayanmaktadır. Bu sözleşme ile bireyler aynı zamanda egemene, kendi üzerlerinde her türlü müdahalede bulunma hakkı da tanımışlardır.¹²⁹

Hobbes'un yukarıda dile getirilen sözleşme temelli mutlak egemen güç oluşturma fikirlerine Spinoza da katılmıştır. Siyasal otorite ile bireyler arasındaki bağın ancak toplumsal bir sözleşme ile kurulacağını savunan Spinoza da Hobbes gibi, insanların temel gayesinin varlıklarını korumak ve özgürlüklerini sürdürmek olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, insanların bu amacını gerçekleştirmenin tek yolu savaştan kaçmak ve barış ortamı sağlamakla mümkündür. Bu yüzden, tam da bu noktada bir egemenin varlığına ihtiyaç vardır. Spinoza'nın bu düşünceleri her ne kadar Hobbes ile benzerlik gösterse de, bireylerin hak ve yetkilerini devretme konusunda farklılık vardır. Hobbes bireylerin hak ve yetkilerini devretme konusunda bütün hepsinin tek bir kişi veya heyete teslim edilmesi gerektiğini savunurken, Spinoza Hobbes'tan farklı olarak

¹²⁷ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 225.

¹²⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 430.

¹²⁹ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 186.

bu yetkilerin bir kısmının egemene teslim edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu yüzden, Spinoza için en iyi yönetim şekli Hobbes'un aksine demokrasidir.¹³⁰

Yukarıda dile getirilen egemenlik kavramı ile ilgili sunulan fikirlerin ilkinde devlet merkezi bir güç olarak nitelendirilmiştir. Bu yüzden Bodin ve Hobbes'un düşüncelerinde de görüldüğü üzere, devlet bağımsız, mutlak bir egemen konumundadır. Her iki düşünür'e göre, böyle bir konumda bulunan devlete ne herhangi bir sınır getirilebilir ne de kendisi dışında başka bir yaptırım gücüne sahip otorite oluşturulabilir. Bahsi geçen ikinci fikirde ise devlete atfedilen en yüksek otorite olma niteliği devam etmektedir. Fakat ilk yaklaşımdan farklı olarak bu yaklaşımda, bireyler yapılan bir sözleşme ile devletin egemenlik alanına sınır çekmek istemişlerdir. Bunu yapmalarındaki amaç, sahip oldukları doğal hakların hepsini korumak istemeleridir. Çünkü devlet her ne kadar en yüksek egemen güç de olsa, bireylerin haklarına zarar verebilecek ve tüm toplum üzerinde sınırsız bir şekilde tahakküm kurabilecek yetki ve güçlerle donatılmamalıdır.¹³¹ Bunun önüne geçmek için bireylerin atacağı ilk adım, devlet ile aralarında bir denge gözetecek olan sivil toplum alanını oluşturmaktır.

1.7.5. Devlet ve Sivil Toplum

Devletten bağımsız bir şekilde bireylerin oluşturduğu örgütlenme biçimini ifade eden sivil toplum kavramı, toplumun tüm üyelerinin ortak çıkarlarını barındıran bir alan olarak tanımlanmaktadır. Bu alan, devleti ele geçirmek gibi bir düşünce etrafında şekillenmemiştir. Aksine, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada başvurulacak topluluk olma niteliği taşımaktadır. Öte yandan, bu topluluk sadece toplum içerisinde gerçekleşen kolektif etkinlikleri ele alıp değerlendirmektedir. Bu açıdan sivil toplum, bireylerin gönüllülük esasına dayanarak oluşturduğu, devletten özerk bir şekilde varlığını sürdüren ve devletle birey arasındaki ilişkilerde ortak bir yol bularak denge kurmaya çalışan siyasal bir yaşam alanı şeklinde ifade edilmektedir.¹³²

Sivil toplumun en önemli özelliği yukarıda da dile getirildiği üzere, onun devlet karşısında özerk konumda bulunmasıdır. Bahsedilen bu özerklik hali, düşünüldüğü gibi

¹³⁰ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 538-539.

¹³¹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 225.

¹³² Seyfettin Aslan, "Sivil Toplum ve Demokrasi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15/2 (2010): 359-360.

tamamen devletten bağımsız ve sivil toplum üyelerinin kendi kendilerine istedikleri şekilde hareket ettikleri bir durumu ifade etmemektedir. Bundan ziyade sivil toplum, toplumu yöneten hâkim güç karşısında yerini alarak siyasi gücün kararlarını etkileme noktasında kendini göstermektedir. Bu yüzden, bireysel özgürlüğü temel alarak demokratik bir toplumsal alan oluşturmayı hedeflemiştir. Sivil toplumun bu hedeflerine ulaşması için belirli şartlar gerekmektedir. Bu şartlara göre, sivil toplumun kendisini gerçekleştireceği devlet özgürlükçü yapıya dayanan ve hukuk kuralları ile sınırlandırılmış nitelikte bir devlet olmalıdır. O halde, sivil toplumu ancak demokratik rejimlerin egemen olduğu toplumlarda görmek mümkündür.¹³³

Demokrasi ve sivil toplum arasındaki ilişki genel olarak birbirine paralel bir şekilde ilerlemektir. Şöyle ki, herhangi bir toplumda demokrasinin işlemesi için devletin yetki alanının sınırlandırılması, toplum üyelerinin kendilerini özgürce ifade etmelerinin sağlanması ve devletin tarafsızlığının korunması gibi temel fonksiyonların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu noktada sivil toplum, devletin belirlenen fonksiyonlar dışına çıkmasını engellemek için bir takım sınırlandırmalar koyarak devletin denetlenmesini sağlamıştır. Sivil toplumun tüm bunları yapmasının bir başka nedeni ise devletin keyfi tutum ve davranışlarına maruz kalmaktan bireyleri korumaktır. Bu sayede bireylerin sahip olduğu haklar korunacak ve sivil toplumun hedeflediği özgürlük temelli toplumsal hayat gerçek olacaktır.¹³⁴

Sivil toplumun oluşmasına imkân sağlayacak olan şey ancak tarafsız, demokratik devletin var olmasıyla mümkündür. Bu yüzden devlet, ne sivil toplumu kendi istekleri doğrultusunda yönlendirebilir ne de sivil toplumun faaliyet alanına herhangi bir müdahalede bulunabilir. Bu tutum karşısında sivil toplumdan istenen de, devletin varlığının hiçe sayıldığı davranışlardan kaçınarak kendi özerkliğini korumasıdır. Yani devlet ve sivil toplum arasında her zaman belli bir mesafe bulunmak zorundadır. Bu durumda hedeflenen ise devletten bağımsız bir şekilde sivil toplum örgütü oluşturmak ve devletin bireyler üzerinde uygulayabileceği her türlü olumsuz

¹³³ A. Tarık Gümüş, “Demokrasilerde Sivil Toplum ve Devlet-Sivil Toplum İlişkisinde Karşılaşılabilecek Sorunlar”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 18/3 (2014): 534-535.

¹³⁴ Gümüş, “Demokrasilerde Sivil Toplum ve Devlet-Sivil Toplum İlişkisinde Karşılaşılabilecek Sorunlar”, 544.

yaptırımları engellemektir. Sivil toplumun bu hedefi demokrasinin ortaya çıkması, devam etmesi ve böylece bireylerin haklarının da korunması açısından oldukça önemli olarak görülmektedir.¹³⁵ Sivil toplumun oluşturulması bireylerin korunmasında tek başına yeterli değildir. Bu yüzden yapılması gereken, toplumları yönetecek devlet biçimlerinin neler olacağını belirlemektir. Böylece bireyler, belirlenen yönetim biçimleri arasından hangisinin daha iyi olduğu konusunda ortak bir karara varabileceklerdir.

1.7.6. Devletin Yönetim Biçimleri

Siyaset felsefesinin temel olarak ele aldığı sorulardan birisi de en iyi yönetim biçiminin ne olduğudur. İlkçağdan bu yana ideal bir düzen arayışı içerisinde olan insanoğlu, aradığı bu düzeni yönetim ile sağlayacağını düşünmüştür. Bu amaç doğrultusunda da devletin yönetileceği en iyi yönetim biçimini aramaya başlamıştır. Devletin yönetim biçiminin ne olacağına dair sorulan soruya cevap arayan filozofların başında Platon gelmektedir. Platon, yönetim biçimlerini beş gruba ayırmıştır ve kısaca şöyle tanımlamıştır: Eğer yönetim tek bir zorbanın elinde bulunuyorsa tiranlık, daha çok halkın söz sahibi olduğu yönetimse demokrasi, yönetim zenginlerin elindeyse oligarşi, şan ve şerefe önem veren kişiler söz sahibiyse timarşi ve soyluların içinde bulunduğu bir yönetimse aristokrasi olarak adlandırılmaktadır.¹³⁶

Yukarıda bahsi geçen yönetim biçimleri içerisinde Platon'un uygun görmediği yönetim biçimi demokrasi olmuştur. Demokrasi yapısı gereğince, toplumun tüm üyelerine eşitlik hakkı tanımaktadır. Böylece bireyler, kendilerine tanınan bu eşitlik hakkı gereğince yönetimde yer alabilmişler. Bu durumda siyasetten anlamayan, siyaset hakkında herhangi bir bilgisi veya yeteneği olmayan kişi devlet yönetiminde söz sahibi olabilir. Platon açısından büyük bir sorun olarak görülen bu ve benzeri olaylar yüzünden demokrasi, görünüşte iyi fakat aslında kötü bir yönetim şekli olarak nitelendirilmiştir. Devletin varlığına ilişkin oluşabilecek tehlikeye karşı önlem olarak Platon'un önerisi

¹³⁵ Gümüş, “Demokrasilerde Sivil Toplum ve Devlet-Sivil Toplum İlişkisinde Karşılaşılabilecek Sorunlar”, 562-563.

¹³⁶ Platon, *Devlet*, 268.

bilgelerin yönetimidir. Bu yüzden, yönetme hakkı ve yeteneğine sahip en üstün erk¹³⁷ olarak filozofları görmüştür.¹³⁸

Yönetim biçimlerine dair bir başka sınıflandırmayı da Aristoteles yapmıştır. Aristoteles, Platon'dan farklı olarak yönetim biçimlerini altı gruba ayırmıştır. Altı gruba ayırdığı bu yönetim biçimlerini de kendi içinde halkın çıkarlarına ve yöneticinin kendi çıkarlarına göre oluşturulan yönetim biçimleri olmak üzere iki başlıkta ele almıştır. İlk grup, tek kişinin yönetim biçimi olan monarşi, belli bir zümrenin yönetim biçimi olan aristokrasi ve toplum çıkarına uygun bir şekilde oluşturulan politeia¹³⁹dan oluşmaktadır. Aristoteles oluşturduğu ikinci grubu aslında ilk grubun bozulmuş hali olarak görmektedir. Bu durumda, monarşinin bozulmuş hali tiranlık, aristokrasinin ki oligarşi ve politeia'nın ki de demokrasidir. Aristoteles tüm bu yönetim biçimleri arasından en iyi yönetim şekli olarak, herkesin çıkarı ile denk düşen politeia'yı seçmiştir.¹⁴⁰

Yönetim biçimlerinin sınıflandırılmasında Platon ile Aristoteles'in görüş, düşünce ve önerileri kendilerinden sonra gelen ve yönetim ile ilgilenen St. Thomas Aquinos(d.1225-ö.1274), Hobbes, Locke, Montesquieu(d.1669-ö.1759) ve Rousseau gibi siyaset felsefesinin önemli düşünürlerini büyük oranda etkilemiştir. Örneğin Aristoteles'in yapmış olduğu sınıflandırma, Ortaçağ düşünürlerinden St. Thomas Aquinos'ın siyaset ile ilgili düşüncelerine kaynaklık ettiği görülmüştür.¹⁴¹ Aristoteles'de olduğu gibi, yönetim biçimlerini monarşi, aristokrasi ve demokrasi olarak belirleyen Thomas Aquinos, bu yönetim biçimlerini de tiranlık ve oligarşi gibi kötü yönetim biçimleri şeklinde tanımladığı gruptan ayırmaya çalışmıştır. Thomas Aquinos'a göre, bu grup içerisindeki en iyi yönetim biçimi monarşidir. Çünkü kral ya da monark, devleti

¹³⁷ Bir bireyin, bir toplumsal kümenin, bir toplumun, başka birey, küme veya toplumları egemenliği, baskısı ve denetimi altına alma, hürriyetlerine karışma ve onların belli biçimlerde davranmaya zorlama yetkisi veya yeteneği, iktidar. İsmail Parlatır vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1988): 721 Ayrıca bkz.

¹³⁸ Ağaoğulları vd., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 113-114.

¹³⁹ Aristoteles'e göre politeia yani siyasal/anayasal yönetim "oligarşi" ile "demokrasi" nin bir karışımıdır. Kamusal yarara ilişkin hem oligarşilerde olduğu gibi zenginlerin hem de demokrasilerde olduğu gibi yoksulların yararının gözetildiği bir karışımıdır. Hem zenginliğin hem de bireysel özgürlüğün ortak noktada buluştukları bir yerdir. Hasan Acar, "Aristoteles'te Uygulanabilir En İyi Rejim Olarak Anayasal Yönetim (Politeia) Kavramı" *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 9/16 (2018): 2227 Ayrıca bkz.

¹⁴⁰ Acar, "Aristoteles'te Uygulanabilir En İyi Rejim Olarak Anayasal Yönetim (Politeia) Kavramı", 2224-2225.

¹⁴¹ Coşkun Can Aktan, "İdeal Bir Yönetim Arayışı ve Anayasal Demokrasi", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2016): 4.

yönetecek kişinin mutlak üstünlük niteliği olarak gördüğü bilgi ve erdeme sahiptir. Fakat Thomas Aquinos burada mutlak bir monarşi benimsemek yerine sınırlı bir monarşi benimsemiştir.¹⁴²

Thomas Aquinos gibi monarşinin en iyi yönetim biçimi olduğunu düşünen Hobbes ise ondan farklı olarak mutlak bir egemenin var olması gerektiğini savunmuştur. Hobbes’a göre devlet, doğal hayatta meydana gelen kötüleşme sonucu ortaya çıkmış olan zorunlu bir kurumdur. Çünkü devletin olmadığı durumda, insanlar arasında çıkacak herhangi bir çatışma halinde başvurulacak egemen bir güç gerekmektedir. Bu durumda devlet, düzen sağlamak için kurulmuştur. Hobbes için, bahsedilen devletin kurulması ancak bir sözleşmenin varlığı ile mümkündür. Bu sözleşme ile birlikte toplumun tüm üyeleri sahip oldukları yetkilerin tamamını egemene teslim edeceklerdir. Bahsi geçen sözleşme toplum üyeleri ile egemen arasında değil, üyelerin kendi aralarında yaptıkları bir sözleşmedir. Bu yüzden, sözleşmenin egemen için bir bağlayıcılığı yoktur. Bireyler bütün yetkileri egemene verdikleri için de ondan şikâyet etme gibi bir durum da söz konusu değildir. Tüm bu söylenenlerden anlaşılacağı üzere Hobbes, mutlak monarşinin en iyi yönetim biçimi olduğunu savunmuştur.¹⁴³

Siyaset felsefesi denilen alan, bireylerin sosyal hayatta barışçıl şekilde yaşamalarını mümkün kılmak amacıyla, toplum üyeleri arasında oluşabilecek sorun, çatışma veya savaş gibi durumların önüne geçmek için bir takım çözümler üretmeyi hedeflemiştir. Siyaset felsefesi bu yolda ilerlerken aslında, iki ana soru etrafında amacını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu durumda ilk olarak, toplum üyelerinin neye hakkı olduğu belirlenmek istenmiştir. Bu sorudan hareketle de ikinci olarak, toplumun üyeleri adına kim veya kimler söz sahibi olacak sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. İlk soru bireylere verilen yaşam, özgürlük ve benzeri gibi temel haklar ile ilgiliyken, ikinci soru devleti yönetecek en iyi yönetim biçiminin ne olduğunun tespit edilmesi ile ilgilidir.¹⁴⁴ Bu durumda, siyasi otoritenin belirlenmesi demek egemen gücün yetki alanının genişliğine karar vermenin yanında, bireyin sahip olduğu haklarını nasıl ve ne ölçüde kullanacağına dair belirlemeyi de içermektedir. Bu açıdan bakıldığında, siyaset

¹⁴² Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 355.

¹⁴³ M. Nazan Arslanel ve Ertuğrul Eryücel, “Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/2 (2011): 9-10.

¹⁴⁴ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 327.

felsefesi içerisinde ele alınan devletin yönetim şeklinin tespiti, sadece toplumun değil aynı zamanda tek tek bireylerin de hayatlarına yön veren önemli bir konudur.

İKİNCİ BÖLÜM

JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİ

2.1. Liberalizm Kavramı

Liberalizmin ne olduğunu açıklamadan önce genel olarak kökeninde yer alan kavramı ele almak gerekmektedir. Liberalizm kavramının Fransızca'da boş veya serbest anlamlarına gelen Libre kelimesinden üretildiği bilinmektedir. Kavram İngilizce'de ise özgürlük veya serbestlik anlamlarına gelen Liberty kelimesine karşılık gelmektedir. Liberalizm temel olarak bireylerin sahip oldukları toplumsal ve siyasal alanlardaki haklarını ve özgürlüklerini, bireylerin piyasa ekonomisi içerisindeki yerlerini ve devletin ekonomik alandaki müdahalesinin asgari düzeyde tutulması gibi konuları savunan bir ideoloji olarak tanımlanmaktadır. Liberalizm siyasal ideoloji olarak on yedinci yüzyılda John Locke'un eserleri ile ortaya çıkmıştır. İlerleyen yüzyıllarda gelişimini sürdürerek on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda bu gelişimini tamamlamıştır.¹⁴⁵ Liberalizm kavramı ilk zamanlarda daha çok İngiltere asıllı ulusal olmayan politikaları tanımlamak için kullanılmıştır. Buradaki anlamı her ne kadar olumsuz olsa da zamanla bu anlamından sıyrılarak farklı şekillerde anılmaya da başlanmıştır.¹⁴⁶ Özgürlükle ilişkili olan liberalizmin esas dayanak noktasını bireylerin yaşam tarzlarında, kültürlerinde, dini düşüncelerinde ve ekonomik faaliyetlerindeki serbestliği savunan ünlü *laissez-faire* kavramı oluşturmaktadır.¹⁴⁷

Siyasi alanda önemli bir yer edinmiş olan liberalizm sözcüğü birbirinden farklı anlamlara gelecek şekillerde tanımlanmıştır. Ancak bugün tek bir anlama sahiptir.

¹⁴⁵ Ayşegül Tayyar ve Bilal Çetin, "Liberal İktisadi Düşüncede Devlet", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 14/1 (2013): 108.

¹⁴⁶ Atilla Yayla, *Liberalizm* (Ankara: Liberte Yayınları, 2015), 27.

¹⁴⁷ Racio Ralph, çev. Atilla Yayla, "Yirminci Yüzyılda Klasik Liberalizm", *Liberal Düşünce Dergisi* 28 (2002): 135.

Bireylerin sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri, toplumsal çıkarları her şeyin üstünde tutmayı hedefleyen liberalizm, toplumda herhangi bir sınıflandırma oluşturmak yerine özgür bireylerden oluşan toplumsal yaşam biçiminin benimsenmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁴⁸ Liberalizmde bireylere çeşitli konularda özgürlük hakkı tanınması gerektiği düşüncesi ileri sürülmüştür. Bireysel özgürlüğün savunucusu olarak gösterilen Locke'un eserlerinde bu fikrin temellerini görmek mümkündür. Locke, toplumda yaşayan her bireye dini konular dâhil özgürce seçim yapma fırsatı sunmuştur. O bu konudaki fikirlerini Hoşgörü Üstüne Bir Mektup adlı eserinde şu şekilde ifade etmiştir:

*Siyasi yönetimin işlerini, din işlerinden kesinlikle ayırt etmeyi ve ikisi arasına adil sınırlar koymayı bütün her şeyin üzerinde zorunlu buluyorum. Eğer bu yapılmazsa, bir tarafta insan ruhunun çıkarlarıyla ilgilenenler yahut en azından ilgilendiklerini iddia edenler ile öte tarafta devleti koruyan yahut en azından koruduklarını ileri sürenler arasında sürekli ortaya çıkacak olan ihtilaflara son verilemez.*¹⁴⁹

Liberalizm kavramı genel olarak, yetkileri sınırlandırılmış devlet ve demokrasiye dayalı bir yönetim anlayışı fikrine dayanmaktadır. Fakat liberalizm bahsi geçen demokrasi anlayışı içerisinde sınırlandırma olması gerektiğini savunmuştur. Çünkü diğer toplumlarda olduğu gibi demokrasi ile yönetilen toplumlarda da siyasi gücün bireysel çıkarlar için kullanılması kaçınılmazdır. Sınırlandırılmamış demokrasinin bireysel menfaatlere ve ayrımcılığa sebep olması liberal ilkelerin terk edilmesi sonucu meydana gelmektedir. Bu gibi durumların yaşanmasını önlemek için yönetimin birtakım yasalarla sınırlandırılması gerektiği öne sürülmüştür. Oluşturulan yasaların hiçe sayılması genelin çıkarının sağlanmasını önemli ölçüde zorlaştıracaktır. Dolayısıyla Liberalizm sınırlandırılmamış devlet anlayışı ile bağdaşmamaktadır. Aksine genelin kabul ettiği ilkelere bağlı kalarak hem devletin hem de çoğunluğun temsilcilerinin yetki alanlarının sınırlandırılması düşüncesinden hareket etmektedir.¹⁵⁰ Buradan anlaşılacağı üzere, liberalizmin genel tanımı yapılırken sadece demokrasi

¹⁴⁸ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 548.

¹⁴⁹ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 34.

¹⁵⁰ Friedrich August von Hayek, çev. Ünsal Çetin, "Liberalizm", *Liberal Düşünce Dergisi* 14/55 (2009): 217.

temelli düşünce etrafında şekillendiğini söylemek eksik bir çıkarım olmaktadır. Bu yüzden liberalizmin sınırlandırılmış demokrasiye dayandığını belirtmek gerekmektedir.

Liberal düşünce genel olarak, toplumda yaşayan her bir bireyin sahip olduğu özgürlüklerin korunması fikri etrafında şekillenmiştir. Bu fikri gerçekleştirmeyi engelleyecek olan her türlü sorunun da ortadan kaldırılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu amaca paralel olarak yapılması gereken önemli şeylerden birisi yukarıda da belirtildiği üzere devletin bireyler üzerindeki müdahalesini en aza indirmektedir. Çünkü devletin öncelikli görevi, toplum üyelerinin güvenliklerini sağlamak ve bireysel hakları koruma altına almaktır. Bireyler devleti kendi iradeleri ile kurduklarına göre devlet, bireysel haklara zarar verme, can ve mal kaybına sebep olma veya bireylerin özgürlüklerini kısıtlama gibi toplumsal sorunlara yol açacak kadar bir yetki ile donatılmamalıdır. Bu yüzden liberalizm anlayışında, devletin yetki alanı bireylerin sahip oldukları insan hakları kavramı ile sınırlandırılmıştır.¹⁵¹ Locke’a göre devletin temel görevi bireysel çıkarları korumaktır. O bireysel çıkarlar olarak adlandırdığı her şeyi mülkiyet kavramı ile ifade etmiştir. Locke mülkiyet kavramından yola çıkarak devletin görevinin ne olduğunu şu sözlerle açıklamıştır:

*Sözünü ettiğim sivil çıkarlar, hayat, özgürlük, sağlık ve beden dinlenmesi; para, araziler, evler, eşyalar ve benzeri gibi maddi şeylerin mülkiyetidir. Hayata ait bu şeylere tam olarak sahip olmak, genelde bütün insanlar, özellikle de uyruklarının her biri için aynı kanunları tarafsız bir şekilde ifade ederek güvence altına almak siyasi yönetimin görevidir.*¹⁵²

Locke’un bahsettiği sınırlandırma devlete ve kurumlara mutlak yetki verilmesi ile ilgili sorunun önüne geçilmesini sağlamıştır. Böylelikle siyasi gücün tek elde toplanması önemli ölçüde engellenmiştir. Locke’un siyaset teorisi bir bakıma Hobbes’a tepki niteliği taşımaktadır. Siyaset felsefesinin temelinde yer alan doğa durumu ve toplumsal sözleşme kavramlarını Hobbes’tan almıştır. Fakat Hobbes’un savunduğu mutlakiyetçi yönetime karşı çıkmıştır.¹⁵³ Yukarıda genel olarak ele alınan liberalizm kavramı siyasi alana kötü bir giriş yapmış olsa da her zaman böyle anılmamıştır.

¹⁵¹ Raynaud ve Rials, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, 534.

¹⁵² Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 34.

¹⁵³ Didier, *Monografi*, 59.

Kendisine siyaset alanında tutunacak sağlam bir zemin bulmuştur. Tarihsel olarak bakıldığında birden fazla çeşidi olan liberalizm genel olarak üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar, “on yedinci yüzyılda feodal toplumdan kapitalist topluma geçiş aşamasından başlayarak on dokuzuncu yüzyıldan Sanayi Devrimi’ne kadar olan dönemde klasik liberalizm, yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan modern liberalizm olarak tanımlanan sosyal liberalizm ve sosyal liberalizme tepki olarak ortaya çıkan neo-liberalizm”¹⁵⁴dir. Fakat bahsedilen üç liberalizm çeşidinden sadece klasik liberalizm bu çalışmanın ana konusunu oluşturduğu için diğer iki başlık çalışmanın dışında tutulacaktır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında klasik liberalizmin genel bir tanımı yapılarak temel ilkelerinin neler olduğunu açıklanacaktır. Sonrasında Locke açısından liberalizm kavramının mahiyeti açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2. Klasik Liberalizm

Klasik liberalizm genel olarak içinde yaşanılan toplumsal yapıyı değil de bireyi ve onun özgürlüğünü temel almıştır. Devletin baskıcı ve zorlayıcı güçleri karşısında yerini alarak toplumsal hayatta bireylerin özgürce hareket edebileceği bir alan oluşturmaya çalışmıştır. Ayrıca bireyler arasında uygulanacak olan adaletin sosyal dağıtıcı adalet¹⁵⁵ olmasına karşı çıkararak adalet kavramının piyasa ekonomisi içerisinde doğal olarak meydana geleceğine inanmıştır. Bireyler amaçlarına ulaşmaya çalışırken aklın gücünü kullanamayıp ortak bir uzlaşa sağlayamadıkları durumlarda klasik liberalizm tarafsızlığını korumuştur. Ayrıca klasik liberalizm birtakım yasalar öne sürerek toplumsal ve siyasal alandaki çeşitliliğin sınırlandırılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁵⁶ Temelde insan özgürlüğüne verdiği önem ile bilinen klasik liberalizm, bu özgürlüğü korumak için mevcut hukuk sisteminin sınırlandırılması fikrini savunmuştur. Bu yüzden klasik liberalizmi diğer türlerinden ayıran farklılık, siyasi otoritenin özgürlük ve adaleti koruma konusundaki yükümlülüğüdür. Dolayısıyla devlet, herhangi bir bireyin toplumun diğer üyelerini kısıtlayarak onların özgürlük

¹⁵⁴ Gülsevin Yiğit, “Siyaset Felsefesinde Hak, Adalet ve Özgürlük Üzerine: Locke ve Hayek Örnekleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 6.

¹⁵⁵ Herkese hak ettiğini vermek biçiminde tanımlanan orantılı bir eşitlik düşüncesinin ürünü olup, eşitlerin eşit, eşit olmayanlarında farklı işlem görmesi gerektiğini savunan adalet türü. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 197 Ayrıca bkz.

¹⁵⁶ Yayla, *Liberalizm*, 38.

haklarının ihlal etmesini önlemelidir. Ayrıca toplum içerisindeki adalet sisteminin dengede kalmasını sağlamalıdır.¹⁵⁷

Klasik liberalizmin anlaşılması açısından yukarıda bahsedilen adalet kavramına ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Klasik liberaller devlet tarafından uygulanması gereken adaletin düzeltici adalet olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu adalet anlayışına göre, bireyler arasında çıkabilecek çatışmalar engellenmeli, herkesin sahip olduğu temel haklar korunmalı ve herhangi bir zor kullanımı ile bireylere verilen zararlar telafi edilmelidir. Bu durumda düzeltici adalet genel olarak bireylerin birbirlerine olan davranışları ile ilgilidir. Klasik liberaller tarafından benimsenen düzeltici adalet ile reddedilen dağıtıcı adalet arasında bu anlamda birtakım farklılıklar vardır. Dağıtıcı adalet genel olarak belirli bir grup içerisinde yer alan kaynakların dağıtılması görüşünü savunmaktadır. Başka bir deyişle dağıtıcı adalet, bireysel ihtiyaçları veya kişilerin topluma kattığı değerleri temele alarak kaynakların yeniden dağıtılması gerektiği düşüncesinden hareket etmektedir. Bu düşünceden dolayı dağıtıcı adalet savunucuları, bireylerin sahip oldukları özel mülkiyet ve özgürlük haklarına el konulmasını uygun görürler.¹⁵⁸ Dolayısıyla klasik liberalizmin savunduğu fikirler göz önüne alındığında dağıtıcı adalet kavramı ile örtüşmediği açıktır.

Liberal düşüncenin ilk zamanlarında ortaya çıktığı bilinen klasik liberalizmin temsilcileri John Locke, Adam Smith(d.1723-ö.1790), Montesquieu(d.1689-ö.175), J. Stuart Mill(d.1806-ö.1873), Adam Ferguson(d.1723-ö.1816), Isaiah Berlin(d.1909-ö.1997) ve Friedrich A. Hayek (d.1899-ö.1993)'tir. Klasik teorisyenlere göre, bireylerin sahip olduğu özgürlük negatif özgürlüktür. Bu yüzden birey ancak başka bireyin ya da herhangi bir siyasi otoritenin baskına maruz kalmadığı durumlarda özgür olarak nitelendirilmektedir.¹⁵⁹ Öte yandan klasik liberal düşüncenin temelinde ortak yarar fikri yatmaktadır. Bu yüzden, tüm toplum üyeleri sahip oldukları yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarının korunmasını talep etmişlerdir. Çünkü bu hakların korunması bireyler arasındaki saygının, hoşgörünün ve eşitliğin de dengede kalmasını sağlamaktadır. Bu da klasik liberalizmin oluşturmak istediği toplumsal düzenin kendiliğinden oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Klasik liberal düşünceye göre iyi bir

¹⁵⁷ David Conway, çev. Atilla Yayla, “Klasik Liberalizm”, *Liberal Düşünce Dergisi* 64 (2011): 85.

¹⁵⁸ Eamonn Butler, *Klasik Liberalizm*, çev. Arda Akççek (Ankara: Liberte Yayınları, 2018), 73-74.

¹⁵⁹ Yiğit, “Siyaset Felsefesinde Hak, Adalet ve Özgürlük Üzerine: Locke ve Hayek Örnekleri”, 6.

toplumun temeli bireyler arasındaki iş birliğine dayanmaktadır. Bu yüzden tüm toplum üyeleri, bireylerin haklarını koruyan, onlara zarar gelmesine engel olan ve herhangi bir kişinin hayatına doğrudan müdahalede bulunmayan bir siyasal sistemin olması gerektiğini savunmuşlardır.¹⁶⁰ Çünkü devlet ile birey arasındaki denge ancak böyle bir siyasal düzen içerisinde kurulabilir.

Birey ve devlet arasındaki ilişkiye kesin çizgi çekme amacı içerisinde olan klasik liberalizm savunucuları aynı zamanda devlete karşı belli bir tutum içerisinde bulunmuşlardır. Bu açıdan, klasik liberalizm anlayışının siyasal otoriteye karşı her zaman şüpheli bir tutum sergilediği bilinmektedir.¹⁶¹ Klasik liberalizme dair bilgiler temel olarak Locke'un eserlerinde yer almaktadır. Locke'un özellikle 1689'da yayınlanan *Yönetim Üzerine İki İnceleme* adlı eserinde ilk defa bireysel özgürlüklerin korunması için gerekli olan siyasal düzenin nitelikleri ifade edilmiştir. Bahsedilen eserde Locke'un, insan özgürlüğüne ilişkin düşünceleri ile ilgili iki temel durum söz konusudur. İlk durumda savunulan düşünceye göre, toplumda bulunan bütün bireyler eşit haklara sahiptirler. Bu yüzden hiç kimse başka bir kişiden daha fazla hakka sahip değildir. İkinci durumda savunulan düşünceye göre ise bireylerin özel mülk edinmeleri halinde elde edecekleri birtakım faydalar ve zararlar olduğu savunulmuştur.¹⁶²

Locke'un yukarıda adı geçen eseri dikkate alındığında özellikle siyasal alandaki düşünceleri ile ön plana çıktığı açıkça görülmektedir. Onun siyasal alanda savunduğu fikirler mutlak monarşinin bozguna uğratılması açısından önemli katkılar sağlamıştır. Mutlak monarşiye kesin bir şekilde karşı çıkarak toplum için uygun yönetim şekli olarak düşündüğü meşruti monarşi denilen sınırlı devlet yönetimi ile ilgili fikirler geliştirmiştir.¹⁶³ Locke'un savunduğu devlet anlayışına göre, siyasal otoritenin kendisine verilen yetkiler dışına çıkması yasaktır. Belirlenen yetkiler dışında hareket eden otorite Locke tarafından zorba yönetim olarak nitelendirilmiştir. Locke'a göre zorba yönetimin bulunduğu yerde tüm toplum üyeleri özgürlükten yoksundur. Locke için esas önemli olan özgür, bağımsız bireylerden oluşan bir toplum oluşturmaktır.¹⁶⁴ Bu yüzden o,

¹⁶⁰ Butler, *Klasik Liberalizm*, 29-30.

¹⁶¹ Yayla, *Liberalizm*, 38.

¹⁶² Conway, "Klasik Liberalizm", 85.

¹⁶³ Mustafa Ökmen, "Liberalizm ve Yerel Yönetimler", *Öneri Dergisi* 2/10 (1988): 74-75.

¹⁶⁴ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 260-262.

bireylerin özgürlüğüne engel olacak her türlü devlet baskısına karşı çıkmıştır. Locke, Yönetim Üzerine İki İnceleme’de devlet ile ilgili görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

*İnsanın, şayet yapabilse bile, kendisini ve mülkünü bir ya da birçok kişinin mutlak keyfi iktidarına vereceği veya bir yüksek yargı mensubunun eline kendisinin üzerinde uygulamak üzere sınırsız, keyfi bir güç vermeyi isteyeceği kesinlikle düşünülemez. Bu, kişinin kendisini, başkalarından gelecek zarara karşı savunma özgürlüğüne sahip olduğu ve saldırı ister tek kişiden isterse hep birlikte bir gruptan gelsin ona karşı kullanabileceği gücün eşit olduğu doğa durumundaki koşullardan daha kötü koşullara sokması demek olur.*¹⁶⁵

Yukarıda görüldüğü üzere, Locke’a göre siyasal otorite bireysel özgürlüğe zarar verecek herhangi bir güce sahip değildir. Çünkü Tanrı hiç kimseye bireyleri zorlamaya yönelik bir yetki vermemiştir. Bireyler rıza gösterse bile böyle bir güç otoriteye devredilemez.¹⁶⁶ Klasik liberalizmin bir diğer savunucusu olan Mill de Locke gibi temel olarak bireysel özgürlük, düşünce özgürlüğü ve siyasal özgürlük kavramları üzerinde durmuştur. Mill, toplumun tüm ihtiyaçlarının sadece halkın yönetimde söz sahibi olduğu siyasal yapı içerisinde karşılanabileceğini öne sürmüştür. Dolayısıyla toplum üyelerinin yönetimde söz sahibi olmasını faydalı görmüştür. Ayrıca Mill ekonomik süreçte özel girişimi, sözleşme özgürlüğünü ve siyasi gücün bireyler üzerindeki müdahalesinin en aza indirgenmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁶⁷

Sonuç olarak, kendisini daha çok on dokuzuncu yüzyıl içerisinde gösterme imkânı bulan liberal öğretinin klasik şekli bireysel özgürlüğün politik açıdan bir değere sahip olması gerektiğini savunmuştur. Özgürlük söz konusu olduğunda klasik liberalizm temsilcileri, bireylerin birbirleri üzerindeki etki ve yaptırımlarını azaltmak için kişilerin hukuk sisteminin çizdiği kurallar dâhilinde hareket etmeleri gerektiğini savunmuşlardır. Bu durumun bireyin özgürlüğüne zarar vereceğinden ziyade kişisel özgürlüğün korunmasına katkı sağlayacağını öngörmüşlerdir.¹⁶⁸ Locke, bireysel özgürlüğü koruyacak ve toplumdaki adaleti sağlayacak temel gücün devlet olduğunu

¹⁶⁵ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 263.

¹⁶⁶ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 35.

¹⁶⁷ Ökmen, ‘‘Liberalizm ve Yerel Yönetimler’’, 74-75.

¹⁶⁸ Conway, ‘‘Klasik Liberalizm’’, 85.

ileri sürmüştür. Çünkü bireyler Locke'un doğal hal olarak bahsettiği durumda yaşarken aslında sürekli bir belirsizlik içerisindeyler. Her birey doğal halde dışarıdan gelecek tehlikelere karşı savunmasızdır. Bu yüzden Locke'a göre, bireyleri koruyacak ve onların özgür kalmasını sağlayacak yetki devlettedir.¹⁶⁹ Klasik liberalizmi genel olarak açıkladıktan sonra şu da belirtilmelidir ki, her ideolojide olduğu gibi klasik liberalizm düşüncesi de belli birtakım temel ilkelere dayanmaktadır. Bu ilkeler bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi, hukukun hâkimiyeti ve sınırlı devlettir. Bu dört ilke birbirinin tamamlayıcısıdır. Bu yüzden ilkeleri birbirinden ayrı ele almak mümkün değildir.¹⁷⁰ Çalışmanın bundan sonraki kısmında bahsi geçen ilkeler üzerinde durulacaktır. Böylece verilen bilgilerden hareketle klasik liberalizmin ne tür bir çerçeve içerisinde yer aldığı açıklanacaktır.

2.2.1. Klasik Liberalizmin Temel İlkeleri

2.2.1.1. Bireycilik

Klasik liberalizmin konu edindiği ilkelerin başında gelen bireycilik aslında en temel ilkedir. Çünkü liberalizmin geneline bakıldığında bu ideolojinin bir nevi bireycilik ilkesi üzerinde yükseldiği söylenebilir. Bireycilik ilkesi temel olarak, “...akılcı ve rasyonel olduğu kabul edilen bireyin kendi yaşam tarzını, hedeflerini ve amaçlarını belirlemesi konusunda özgür olmasını, herhangi bir otorite tarafından sınırlandırılmaya veya kısıtlamaya maruz kalmamasını”¹⁷¹ savunmaktadır. İlkeye göre, toplumdan çok daha önce var olan birey sahip olduğu haklara da doğal olarak toplumdan daha önce ulaşmıştır. Bu yüzden birey, sınıf ve halk gibi toplumsal hayat içerisinde oluşturulan bütünlerden tümüyle önemli görülmüştür. Dolayısıyla birey, varlık sebebi olduğu toplumdan daha değerlidir. Bireycilik ilkesi bu doğrultuda, bireyin sahip olduğu hakların toplumsal haklardan üstün tutulması gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁷²

¹⁶⁹ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 253.

¹⁷⁰ Yayla, *Liberalizm*, 154.

¹⁷¹ Tayyar ve Çetin, “Liberal İktisadi Düşünce Devlet”, 112.

¹⁷² Halis Çetin, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2/1(2001): 221.

Locke, bireylerin sahip olduğu temel hakları genel olarak yaşam, hürriyet, eşitlik ve mülkiyet olarak belirlemiştir.¹⁷³ Daha önce de belirtildiği gibi, tüm hakların güvenliği kanunlar yolu ile sağlanmaktadır. Kanunları uygulayacak güç devlettir. Devletin varlık nedeni bireysel hakların muhafazasını sağlamaktır. Bu yüzden Locke’a göre, devletin yönettiği bir toplumda yaşamak doğal hayatta yaşamaktan çok daha iyidir. Yani devlet denetiminde olmak daha akla yatkın bir durumdur.¹⁷⁴ Locke bahsi geçen konu ile ilgili fikirlerini Hoşgörü Üzerine Bir Mektup adlı eserinde şu şekilde dile getirmiştir:

*Bu sivil gücün sadece bir şeyi yapma hakkı vardır; diğerleri için, iyi niyet yeterli bir otoritedir. Diğerlerini hataları konusunda uyarmak, yanlışlıktan uzaklaşması için ikna ve teşvik etmek ve sonuçta doğruya yönelmek her insanın görevidir; fakat kanunları icra etmek, itaat beklemek ve kılıçla zor kullanmak siyasi yönetimden başka kimseye ait değildir.*¹⁷⁵

Bireycilik ilkesinin şekillenmesinde çoğunlukla Kant’ın bireyin doğasına yönelik çıkarımları etkili olmuştur. Bu noktada bireyciliğin daha açık bir şekilde anlaşılması için Kant’ın birey ile ilgili fikirlerine yer verilmelidir. Kant’a göre, “...insan ve genel olarak her akıl sahibi varlık, şu veya bu isteme için rastgele kullanılacak sırf bir araç olarak değil, kendisi amaç olarak vardır ve gerek kendisine gerekse başka akıl sahibi varlıklara yönelen bütün eylemlerinde hep aynı zamanda amaç olarak”¹⁷⁶ nitelendirilmelidir. Yani Kant’a açısından pratik bir akla sahip olan birey aynı zamanda kendisi ile ilgili şeylerde tek başına karar verebilmeli ve verdiği kararların sonuçlarını da kabullenmelidir. Çünkü birey sadece kendi kararlarını verebildiği ve sonuçlarını kabullenebildiği durumlarda özgür bir varlık olarak görülmektedir. Kant için bireyin karar verme aşamasında dışarıdan gelecek herhangi bir müdahale temel olarak insanın doğal yapısına aykırıdır.¹⁷⁷ Dolayısıyla dışarıdan gelecek olası müdahale bireyin özgürlüğü önünde büyük bir engel oluşturmaktadır.

¹⁷³ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 171.

¹⁷⁴ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 252.

¹⁷⁵ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 36.

¹⁷⁶ Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İoanna Kuçuradi (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2015), 45.

¹⁷⁷ Mehmet Zeki Duman, “Liberalizm ve Sosyalizmde Birey(ciliğ)in Ontolojik Çıkmazı”, *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 6 (2020): 8.

Bireyin kendi kendine hareket edebilme yeteneğine sahip olduğunu savunan bireycilik ilkesi, onun bu özelliğine zarar verecek her türlü olumsuz duruma karşı çıkmıştır. Örneğin bireyciliğe göre halk, millet veya toplumsal alanda oluşturulan sınıf gibi her bütün, kendi amaçlarını gerçekleştirmede bireyi araç olarak kullanamaz. Birey, sözü edilen tüm bütünlerden daha üstün ve yüce bir varlık olarak görülmektedir. Bu yüzden birey, hiçbir durumda araç konumuna düşürülemez. Öte yandan bireycilik, ortak iyi veya kamu yararı adı altında gerçekleştirilmek istenen çıkarların da varlığını kabul etmemektedir. Eğer bir çıkar varsa bu bireyin çıkarı olmalıdır. Çünkü bireyciliğe göre, bireyin çıkarı her türlü ortak iyiden önce gelmektedir.¹⁷⁸ Bu fikrin temellerini Locke'un felsefesinde görmek mümkündür. Locke, "...insanlar topluma dâhil olunca, doğa durumunda sahip oldukları eşitlik, özgürlük ve yürütme iktidarını, toplumun iyiliği için yasama tarafından kullanılmak üzere devretmiş olsa da, herkes sadece kendisini, özgürlüğünü ve mülkiyetini daha iyi korumak amacıyla." ¹⁷⁹ sözleri ile bireyin çıkarlarının önceliğini ifade etmiştir.

Klasik liberalizm için öncelikli olan yukarıda da belirtildiği üzere birey ve onun özgürlüğüdür. Bireyin önceliği aslında akıl sahibi bir varlık olmasına dayandırılmaktadır. Şöyle ki, kolektif bütünü ifade eden toplum, birey ile kıyaslandığında ne akla ne de iradeye sahiptir. Bu yüzden olaylar üzerine düşünen, karar veren, yargıda bulunan veya yönlendirmeler yapan taraf bireydir. Bu durumda klasik liberalizm açısından birey, kendi kararlarını verecek yetkinliğe ve olgunluğa sahip bir varlık olarak nitelendirilmiştir. O halde, bu şekilde tanımlanan birey için yapılması gereken de karar verme konusunda onu özgür bırakmaktır. Ayrıca klasik liberal düşünürler, bireyin sahip olduğu özgürlük hakkının sağlam gerekçeler olmadıkça vazgeçilmez bir hak olarak nitelendirmişlerdir. Çünkü savunuculara göre bunun temel nedeni, herhangi bir bireyin çıkarına olan durumun başka bir bireyin çıkarı ile örtüşmeme ihtimali vardır. Bu yüzden bireyler, sahip oldukları özgürlüklerden ancak genelin çıkarları için değil belirli çıkarlar için fedakârlık edebilirler.¹⁸⁰ Bireyin önemi de aslında tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır.

¹⁷⁸ Çetin, "Liberalizmin Temel İlkeleri", 222.

¹⁷⁹ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 256.

¹⁸⁰ Butler, *Klasik Liberalizm*, 23-24.

Klasik liberaller, bireycilik ilkesinin bulunmadığı toplumsal yapı içerisinde bireyin kişisel potansiyelini tam anlamıyla ortaya koymayacağını savunmuşlardır. Klasik liberalizm açısından bu denli bir öneme sahip olan bireycilik ilkesi tüm önemine rağmen eleştirilere maruz kalmaktan kurtulamamıştır. Bu eleştirilerden birisi bireycilik ilkesinin bireyi toplumdan soyutlamaya çalıştığı ile ilgilidir. Eleştiriye göre, toplumsal yapı içerisinde bireyci bir tutum sergilemek bireyler arasındaki bağların zayıflamasına yol açmaktadır. Bu da bireyin, ruhsal anlamda boşluk hissine düşerek toplumsal yapıya karşıt olma isteğine sürükleneceği fikrini doğurmuştur. Eleştiriciler, ortaya çıkan bu fikrin nihilizmi teşvik edeceğini savunmuşlardır.¹⁸¹ Fakat tüm bunların aksine bireycilik ilkesi bireyi içerisinde bulunduğu toplumsal yapı ile birlikte ele almaktadır. Locke, bahsi geçen eleştiriye karşı çıkararak bireyin ancak toplumsal hayat içerisinde var olabileceğini savunmuştur.

*Ayrıca insan, yalnızca hayattan kazandığı tecrübenin ve kendisini sürekli baskı altında tutan ihtiyaçlarının onu diğer insanlarla birlikte toplu halde yaşamayı başarmaya ve bunu sürdürmeye yönelttiğini fark etmekle kalmaz, tabiatın kendisine yüklediği bir eğilim tarafından topluma girmeye zorlandığını ve kendisine bahşedilmiş olan konuşma imkânı ve dilin sağladığı iletişim kurabilme özelliği vasıtasıyla toplum hayatını sürdürmek için uygun hale getirdiğini fark eder.*¹⁸²

Bir diğer eleştiride de bireyci tutumun birey ile toplum arasındaki ilişkiyi zayıflatarak kişinin sorumluluk duygusunu kaybetmesine yol açacağı görüşü savunulmuştur. Sorumlulukların aksatılması toplumsal yapı içerisinde bulunan ve bireyleri birbirine bağlayan ortak kullanım araçlarının zarar görmesine neden olacaktır. Tüm bu görüşler bireycilik ilkesinin kamusal sorumluluğu kötü yönde etkileyeceği yönünde eleştirilmesi ile sonuçlanmıştır.¹⁸³ Ayrıca kimilerine göre bireycilik kavramı yalnızca addan ibaret görülmüştür. Temelinde yer alan birey fikri de boş, altı doldurulamayan bir fikir olarak nitelendirilmiştir. Çünkü bireycilik ilkesinin savunduğu düşüncenin aksine birey ancak toplumsal yaşam içerisinde varlık bulabilir. Bireyin birey olmasını sağlayan şey onun diğer türleriyle olan toplumsal yaşam içerisindeki

¹⁸¹ Armağan Öztürk, “Liberalizm, Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları”, *İnsan Hakları Yıllığı* 33 (2015): 12.

¹⁸² Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, 49.

¹⁸³ Öztürk, “Liberalizm, Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları”, 12.

ilişkisinde gizlidir. Bireyi anlamamanın yolu toplumu anlamaktan geçmektedir. Bu yüzden, bireyin toplumdan ayrı düşünülmesi söz konusu bile değildir.¹⁸⁴

Bireycilik ilkesinde yer alan görüşler her ne kadar eleştirilere maruz kalsa da yine de klasik liberalizm açısından belli bir değer taşımaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, birey kendi kendine yetebilme kabiliyetine sahiptir. Bu yüzden serbestçe tercihler yaparak bireysel amaçlarını gerçekleştirebilmelidir. Bunu yapabilmesi de ancak özgür olmasına bağlıdır. Locke’a göre, akıl sahibi olan her birey özgürce seçim yapma hakkına sahiptir. Bu yüzden esas olan insanın kendi aklını kullanabilmesidir. Locke’a göre birey ancak sınırsız otorite ile donatılmış bir iktidarın varlığına bağlı olmadığı durumlarda kendisini gerçekleştirebilir. Keyfi muameleden uzak olmak aynı zamanda bireyin korunması açısından büyük bir önem taşımaktadır.¹⁸⁵ Tüm bunların yanında birey aynı zamanda, dışarıdan herhangi bir müdahaleye maruz kalmadığı özel yaşam alanına sahiptir. Bu alana ne başka bireyler ne de devlet tehdit oluşturabilir. Bu durumda, bireycilik ilkesinin tanımlamış olduğu bireyin haklarının korunması açısından devlet sınırlandırılması gereken bir yapıdır.¹⁸⁶ Dolayısıyla bireycilik ilkesi, savunmuş olduğu görüşlerle bizlere daha özgür biçimde kendimizi ifade edebileceğimiz ve yaşayabileceğimiz bir hayat sunma peşindedir.

2.2.1.2. Özgürlük

Klasik liberal öğretiyi genel olarak bakıldığında özgürlük kavramı üzerinde sıkça durulduğu görülmektedir. Özgürlük ilkesinde temel amaç bireyi başkalarının müdahalesinden korumaktır. Çünkü birey müdahalelerden ne kadar korunursa özgürlük alanı da o kadar genişleyecektir. Bu sayede birey, toplumsal düzen içerisinde serbestçe hareket etme ve yaşama imkânı bulacaktır. Bahsi geçen özgürlük düşüncesi çoğu kez bireyin istediği her şeyi yapabildiği serbestlik durumu olarak anlaşılabilir da gerçekte kast edilen anlamı, bireyin bir şeyi yapmaya mecbur kılınmasından onu korumaktır.¹⁸⁷ Bu yüzden klasik liberalizmin benimsemiş olduğu özgürlük kavramı, bireyin başkaları tarafından uygulanacak keyfi bir zor kullanımına maruz kalmaması şeklinde

¹⁸⁴ Yayla, *Liberalizm*, 159.

¹⁸⁵ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 185.

¹⁸⁶ Yayla, *Liberalizm*, 164.

¹⁸⁷ Yiğit, “Siyaset Felsefesinde Hak, Adalet ve Özgürlük Üzerine: Locke ve Hayek Örnekleri”, 10-11.

tanımlanmaktadır. Bu tarz zorlamalardan korunmanın yolu ise bütün bireyler için geçerli olan birtakım kısıtlamalar koymaktır. Dolayısıyla klasik liberal özgürlük anlayışı herhangi bir bireyin özgürlüğünü kısıtlarken bunu yine bireyin kendi iyiliği için yapmaktadır.¹⁸⁸

Klasik liberalizm içerisinde hâkim olan özgürlük anlayışı temelde negatif özgürlüğü ifade etmektedir. Negatif özgürlük bireylerin, başka kişiler veya devlet gibi kamusal bir kurum tarafından tehdit edilerek hareket alanının kısıtlanmasının engellenmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu noktada negatif özgürlüğün tam olarak anlaşılması açısından zor kavramıyla ne ifade edilmek istendiğinin açıklanması gerekmektedir. Zordan kasıt genel olarak bireyin sosyal hayatına, seçimlerine, amaçlarına veya hedeflerine başkası tarafından müdahale edilerek kararlarını değiştirmeye mecbur bırakılmasıdır. Birey burada özgür olmamakla birlikte aynı zamanda başkalarının istek ve yönlendirmeleri ile hareket eden araç konumuna düşürülmektedir.¹⁸⁹ Zorlama veya baskı yolu ile araç konumuna düşen bireyin eylemleri özgür eylemler şeklinde değerlendirilemez. Çünkü herhangi bir bireyin özgür olarak değerlendirilebilmesi için temelde kendi bilgi, yetenek ve inançlarına göre eylemlerini gerçekleştirebilmesi gerekmektedir.¹⁹⁰ Bu yüzden klasik liberallere göre birey, kendisini ancak negatif özgürlüğün benimsendiği siyasal düzen içerisinde gerçekleştirme şansına sahiptir.

Klasik liberal düşünceye göre, negatif özgürlüğe sahip her birey aynı zamanda birtakım doğal haklara da sahiptir. Bu haklar doğuştan sahip olunan, herkesin eşit miktarda pay aldığı ve hiçbir siyasi otoriteye devredilemeyen temel haklardır. Bireysel hak ve özgürlükler genel olarak devletin aşamayacağı bir sınır ile çizilerek koruma altına alınmıştır. Bu sayede devletin çizilen sınırı geçerek bireysel hak ve özgürlüklere zarar vermesi engellenmiştir. Dolayısıyla devlete toplum tarafından pasif ve negatif bir görev verilmiştir. Klasik liberaller tarafından özgürlüğün negatif şekilde nitelendirilmesinin temel sebebi aslında devlete yüklenen bu negatif görevdir.¹⁹¹

¹⁸⁸ Hayek, ‘‘Liberalizm’’, 208.

¹⁸⁹ Yayla, *Liberalizm*, 171.

¹⁹⁰ İbrahim Dursun, ‘‘Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler’’, *Akademik İncelemeler Dergisi* 4/1 (2009): 12.

¹⁹¹ Dursun, ‘‘Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler’’, 11-12.

Locke'un özgürlüğe bakışı doğa durumunda ve toplum içerisinde olmak üzere iki farklı şekildedir. Fakat her iki durumda da bireysel özgürlüğün korunmasına öncelik vermiştir. Locke özgürlük hakkı ilgili genel olarak şu şekilde tanımlamalar yapmıştır:

*Bir insanın doğal özgürlüğü yeryüzündeki herhangi bir üst iktidardan azade olması ve herhangi birisinin iradesi veya otoritesi altında olmayıp, kendisini yönetmek için yalnızca doğa yasasına sahip olmasıdır. İnsanın toplum içerisindeki özgürlüğü ise sadece toplumdaki rıza ile tesis olunmuş yasama erkinin altında bulunmak, herhangi bir iradenin, egemenliğin ya da yasanın sınırlaması altında değil yalnızca o erke atfedilen güvene uygun olarak çıkartılan yasalarla bağlı olmaktır.*¹⁹²

Kendi amaç, hedef ve isteklerini gerçekleştirmek isteyen bütün bireyler sadece sahip oldukları akıl ile hareket etmelidirler. Bu yüzden klasik liberalizm temsilcileri bir bireyi başka birey veya devletin değil aklın yönetmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu anlamda klasik liberalizm akılcı bir düşünce yapısına sahiptir. Klasik liberallere göre, akla getirilecek herhangi bir sınır bireysel eylemlerin de sınırlandırılmasına yol açacaktır.¹⁹³ Klasik liberal düşünce açısından sınırlandırılmış akla sahip bireyin özgürlüğünden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü bireyin özgürce kararlar vermesi sahip olduğu akıllı doğru kullanabilmesine bağlıdır. Locke özgürlükle bağlantılı olarak aklın önemini, “Us bizim son yargıcımız ve her şey için son yol göstericimizdir.”¹⁹⁴ sözleri ile ifade etmiştir. Locke'un bireysel akılla ilgili düşünceleri aslında siyaset felsefesi ile yakından ilişkilidir. Şöyle ki, herhangi bir kısıtlama olmaksızın aklını kullanabilen her birey özgürce seçimler yapma hakkını da kullanabilecektir. Böylece birey, kendisi için yararlı gördüğü toplumsal düzene geçmeye karar verecektir.¹⁹⁵

Klasik liberaller negatif özgürlükten farklı olan pozitif özgürlük fikrine karşı genel olarak şüphe ile yaklaşmışlardır. Pozitif özgürlükte yer alan özgürlük düşüncesi, kullanılan güç ile ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. Yani herhangi bir bireyin özgürlüğü sadece eylem yeteneği ile değil aynı zamanda bu özgürlüğü kullanabilecek

¹⁹² Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 185.

¹⁹³ Çetin, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, 225.

¹⁹⁴ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 444.

¹⁹⁵ Ali Timuçin, *John Locke'un Siyaset Anlayışı* (İstanbul: Bulut Yayınları, 2006), 30-31.

güce ve kaynaklara sahip olmasıyla da ilgilidir.¹⁹⁶ Öte yandan pozitif özgürlük düşüncesine göre devlet, toplumun bütün üyelerine eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve benzeri alanlarda tam bir hizmet sağlamaktadır. Bireyler bu alanlardaki imkânlarla devlet sayesinde erişebilirler. Bu durumda pozitif özgürlük açısından herhangi bir birey, devlet var olduğu ve gücünü yetkin şekilde kullanabildiği sürece özgürlüğüne kavuşabilmektedir.¹⁹⁷ Pozitif özgürlük anlayışında devlet, bireylerin özgürlüklerine ulaşmalarını sağlayacak hizmetler vermektedir. O halde birey, devlet desteği olmadan tam anlamıyla özgür olarak nitelendirilemez.

Liberalizm özgürlüğü genel olarak kişinin aklını ve iradesini kullanarak hiç kimsenin buyruğu ile hareket etmemesi şeklinde tanımlamaktadır. Birey ancak bu sayede mutluluğa ulaşabilmektedir. Bireysel özgürlüğe gelecek herhangi bir zarar doğal olarak mutluluğu da kötü şekilde etkileyecektir. Liberalizm açısından özgürlüğe yönelik en büyük tehdit sınırsız yetki ile donatılmış bir devlettir. Devlet temelde bireyin haklarını korumak için kurulmuştur. Bu yüzden devletin, bireysel hakların hiçe sayıldığı despot bir yönetim anlayışı ile yönetilmesi engellenmelidir.¹⁹⁸ Bu fikri savunanların başında genel olarak Locke yer almaktadır. Locke’a göre ne herhangi bir kişi ne de devlet bireyin temel haklarını baskı veya zorlama yolu ile elinden alamaz. Çünkü Locke, özgürlüğü sadece toplumun diğer üyelerinin haklarına zarar vermeden yaşanabilecek bir hak olarak nitelendirmektedir. Bunu sağlamanın yolu ise devletin yetkilerini kısıtlayarak baskıyı mümkün olduğunca azaltmaktır.¹⁹⁹ Görüldüğü üzere Locke’un bu düşünceleri liberal felsefenin genel olarak özünü yansıtmaktadır. Locke Yönetim Üzerine İki İnceleme’de sınırlı devlet yetkisi ile ilgili fikirlerini şu şekilde dile getirmiştir:

Yasama ister tek kişiye ister birden çok kişiye verilmiş olsun, ister aralıklı olsun, yine de bir devletteki üst iktidar; Öncelikle insanların hayatları ve servetleri üzerinde mutlak keyfi bir iktidar değildir ve olması mümkün değildir. Zira bu iktidar toplumdaki bütün bireylerin, yasamacı olarak tanımlanan kişiye ya da kurula devrettikleri ortak, birleşik iktidardan ibaret

¹⁹⁶ Butler, *Klasik Liberalizm*, 53.

¹⁹⁷ Dursun, “Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler”, 9.

¹⁹⁸ Çetin, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, 224-225.

¹⁹⁹ Yiğit, “Siyaset Felsefesinde Hak, Adalet ve Özgürlük Üzerine: Locke ve Hayek Örnekleri”, 12.

*olduğu için insanların topluma katılıp da iktidarlarını topluluğa devretmeden önce doğa durumunda sahip oldukları iktidardan daha fazlası değildir.*²⁰⁰

Klasik liberallere göre özgürlük, her bireyin doğuştan sahip olduğu temel bir hak olarak nitelendirilmektedir. Doğuştan olduğu kabul edilen özgürlük hakkının kullanımı için devlete ihtiyaç yoktur. Özgürlük ile hedeflenen asıl amaç bireylere bir şey temin etmek değil, onların özgürlüklerini tehdit edecek baskı ve zorlamaları engellemektir.²⁰¹ Bu durumda klasik liberal görüş, bireyin birey veya devletin birey üzerinde kuracağı herhangi bir tahakkümden olabildiğince kaçınmak gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü hem bireylerin hem de devletin göstereceği saldırganlık, tehdit veya şiddet iyi bir toplumsal düzenin kurulmasının önünde büyük engel oluşturmaktadır. Savunuculara göre, özgür olan her birey sonunda sahip olduğu özgürlükten ötürü diğer toplum üyeleri ile anlaşmazlık yaşayacaktır. Bu yüzden klasik liberaller, bireyler arasındaki dengenin ancak tarafsız bir yargı sisteminin oluşturulması ile mümkün olduğunu düşünmüşlerdir. Klasik liberaller her ne kadar devlet müdahalesini desteklemeseler de bu noktada devlet gücüne ihtiyaç duymuşlardır.²⁰² Toplumsal düzenin sağlanması açısından bireyler, devletin sahip olduğu gücü sınırlı şekilde kullanmasına açıkça rıza göstermişlerdir.

Klasik liberalizm içerisinde daha önce de ifade edildiği gibi negatif özgürlük anlayışı hâkimdir. Locke, klasik liberalizm içerisinde yer alan bu özgürlüğü aslında doğa yasasından hareketle açıklamıştır. Locke için özgürlük doğa yasasına uygun hareket etmektir. Yani eylemlerin ölçütünü oluşturan şey temelde akıldır.²⁰³ Locke’a göre hükümdarlar dâhil olmak üzere her birey doğa yasasına uymakla yükümlüdür. Çünkü hükümdar güç bakımından üstün olsa da yasalara uymada diğer herkesle eşit durumdadır.²⁰⁴ Öte yandan negatif özgürlük anlayışına göre bireyler, herhangi bir konu ile ilgili faaliyete geçmeden önce başka kişilerin görüşlerine başvurmadan veya zorlamalarına maruz kalmadan kararlarını vererek arzuladıkları yaşamı sürdürebilirler. Bireyin sahip olduğu özgürlüğü sınırlandırmak isteyenlerin her şeyden önce geçerli,

²⁰⁰ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 260.

²⁰¹ Dursun, “Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler”, 13.

²⁰² Butler, *Klasik Liberalizm*, 57.

²⁰³ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi-*, 209.

²⁰⁴ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 52.

sağlam bir sebebi olmalıdır. Bu konuda sayılacak makul neden yine klasik liberallerin kendileri tarafından öne sürülmüştür. Onlara göre, özgürlüğe sınır çekmenin sayılabilecek belki de tek geçerli nedeni bireyin başka birlere zarar vermesini önlemektir. Çünkü klasik liberalizm açısından toplumsal hayatta bulunan her birey belirli yapısal farklılıklara sahiptir. Hayatın değişmez gerçekliği olan bu farklılıkları bir arada tutmanın yolu öncelikle farklılığın olduğunu kabul etmektir. Böylece klasik liberalizmin istediği, bireylerin birbirlerine karşı saygı göstererek hoşgörülle yaklaştığı ve herkesin barış içinde yaşadığı ortam oluşacaktır.²⁰⁵ Tüm bunlar aynı zamanda toplumdaki düzenin kendiliğinden meydana gelmesine olanak tanıyacaktır.

2.2.1.3. Kendiliğinden Doğan Düzen ve Piyasa Ekonomisi

Kendiliğinden doğan düzen ilkesine göre, doğal yaşamda bulunan bütün bireyler yazılı yasaların olmadığı, toplumsal düzenin birtakım ahlak kurallarınca idare edildiği mutlu bir hayat yaşamaktadırlar. Fakat değişen zaman ile birlikte bireylerin mutluluğunu bozacak bazı olumsuz durumlar ortaya çıkmıştır. Çünkü doğal düzen durağan değil aksine değişken bir yapıya sahiptir. Bu değişkenlik birçok çatışma ve baskıyı da içerisinde barındırmaktadır. Zor kullanarak toplumun başına mutlak güç sahibi yöneticinin getirilmesi ve ortak iyi adı altında bu yöneticinin bazı yaptırımlar uygulayarak bireyleri itaate mecbur bırakması gibi durumlar birer çatışma örneği olarak gösterilmektedir. Tüm bunlar bireylerin yaşamlarına, özgürlüklerine ve mülkiyetlerine zarar vererek doğal düzeni bozacak türden olaylardır. Devletin görevi var olan düzeni bozmak değil aksine korumaktır. Kendiliğinden düzen kişisel çıkarlardan tamamen uzaktır. Bu düzen bireylerin karşılıklı çıkarları doğrultusunda oluşturulan düzendir.²⁰⁶ Düzenin temelinde yatan genel düşünce barışın sürekliliğini sağlamaktır.

Klasik düşünürlere göre, doğal düzende yaşayan her birey aynı zamanda bir takım doğal haklara da sahiptir. İleri sürülen bu düşünceyi özellikle klasik liberalizmin önde gelen temsilcilerinden olan Locke'un eserlerinde görmek mümkündür. Locke Yönetim Üzerine İki İnceleme adlı eserinde bireysel hakları yaşam, hürriyet ve mülkiyet olarak ifade etmiştir.²⁰⁷ Locke tarafından belirlenen doğal haklara işlerlik kazandırılmak

²⁰⁵ Butler, *Klasik Liberalizm*, 25.

²⁰⁶ Çetin, "Liberalizmin Temel İlkeleri", 226-227.

²⁰⁷ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 226.

için gerçek hayata aktarılması aslında kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisinin temellerinin atılmasına da yol açmıştır. Çünkü savunulan fikre göre, tüm bireyler hayatlarını devam ettirebilmek için bazı eylemleri yerine getirme konusunda özgürdürler. Bireylerin bu konudaki özgürlüklerinin gerçekleşmesi ise ancak devlet denilen kurumun sınırlandırılmasıyla mümkündür. Devletin sınırlandırılması demek bu anlamda bireylerin özel alanlarının korunması demektir. Böyle işleyen süreç sonucunda ortaya çıkacak düzen de elbette kendiliğinden bir düzen olacaktır.²⁰⁸

Piyasa ekonomisi olarak adlandırılan kavram ise yukarıda sözü edilen klasik liberalizm kapsamındaki kendiliğinden doğan düzen ilkesi ile birlikte ele alınmıştır. Piyasa ekonomisi temel olarak sosyal ilişkiler içerisinde meydana gelen ekonomik süreci ifade etmektedir. Bu durumda klasik liberal öğretiyeye genel olarak bakıldığında düşünürler ele aldıkları toplumsal ve siyasi özgürlük kadar ekonomik özgürlüğün de önemli olduğunu savunmuşlardır.²⁰⁹ Piyasa ekonomisi kavramı genel olarak, satıcı ve alıcıların mallarının ekonomik olarak değer biçildiği bir alan olan piyasa içerisindeki durumunu ortaya koymak için kullanılmıştır. Somut anlamda bir pazar alanını ifade eden piyasa içerisindeki işleyiş, temelde arz-talep ilişkisi kapsamında kendiliğinden ilerlemektedir. Yani alıcılar ve satıcılar arasında herhangi bir yönlendirme olmaksızın oluşan ekonomik boyut doğal şekilde işleyen bir denge haline dönüşmektedir. Böyle ilerleyen piyasada dışarıdan gelecek herhangi bir müdahaleye ihtiyaç yoktur.²¹⁰ Çünkü piyasa içerisinde yer alan bütün bireyler müdahale olmaksızın özgürce hareket edebilmelidir.

Klasik liberalizm için birey toplumsal ve siyasal yaşamın temel yapı taşı olarak nitelendirilmektedir. Bireyci tutumun hâkim olduğu liberal öğretilerde ekonomik düzen, bireylerin serbest tercihleri sonucunda gelişmektedir. Çünkü piyasa ekonomisinin özünde özgür birey fikri yatmaktadır. Bunu gerçekleştirmenin yolu da devlet müdahalesini minimal düzeye indirmektedir. Klasik liberalizme göre devlet, bireylere minimal oranda müdahale ettiği sürece piyasa ekonomisi gelişebilir.²¹¹ Locke, “...bir

²⁰⁸ Yayla, *Liberalizm*, 185-186.

²⁰⁹ Butler, *Klasik Liberalizm*, 93.

²¹⁰ Şenay Eray Sarıtaş, “Piyasa Ekonomisi ve Özgürlük İlişkisi Üzerine Bir Tartışma”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 49 (2019): 241.

²¹¹ Sarıtaş, “Piyasa Ekonomisi ve Özgürlük İlişkisi Üzerine Bir Tartışma”, 244.

devletin üst ya da yasama iktidarının dilediğini yapabileceğini, tebaasının mülklerini keyfi olarak tasarruf edebileceğini ya da canı istediğinde bir kısmını alabileceğini düşünmek hatadır.’’²¹² sözleri ile devlet müdahalesinin en aza indirgenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Geliştirilen piyasa ekonomisi içerisindeki her birey kendi adına eylemde bulunmaktadır. Yani tüm bireyler ihtiyaçları olan gıda, eşya veya araçları gidermek için çalışmaktadır. Ancak herhangi bir bireyin piyasadaki eylemlerinin sonucu aynı zamanda diğer bireylerin ihtiyaçlarının da giderilmesine hizmet etmektedir. Çünkü piyasa içerisindeki düzen sadece kişisel çıkarlar için değil karşılıklı yarar ilişkisi doğrultusunda da ilerlemektedir. Piyasa ekonomisi bu açıdan toplumun tüm üyelerine istediklerini alma veya satma konusunda sonsuz imkânlar sunmaktadır.²¹³ Böyle işleyen bir süreçte her birey doğal olarak istediği ürünü seçme hakkı elde etmiştir.

Piyasa ekonomisinin temeli bireylerin sahip olduğu rekabet duygusuna dayanmaktadır. Rekabet genel olarak üreticiler ve tüketiciler arasındaki arz-talep ilişkisi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, piyasa içerisinde yer alan her üretici hangi maldan ne kadar üreteceğine kendisi karar vermektedir. Aynı şekilde herhangi bir birey istediği malı istediği üreticiden dilediği miktarda alma konusunda özgürdür. Bireylerin alma ve satma konusundaki özgürlükleri doğal olarak bir rekabet ortamının oluşmasına sebep olmaktadır.²¹⁴ Rekabete dayalı piyasa ortamında amaç, üretim mallarını bireylerin hizmetine sunmaktır. Bu açıdan rekabet, üreticilere işlerini nasıl daha verimli hale getirebilecekleri konusunda yol göstermektedir. Bireyler burada en iyi olduğu işi yaparak piyasanın canlı kalmasını sağlarlar. Bu canlılık aynı zamanda piyasanın tek bir güç tarafından yönetilmesinin de önüne geçmektedir.²¹⁵ Böylece piyasada bulunan bütün üreticiler sahip oldukları malları istedikleri tüketiciye satma imkânı bulmuşlardır.

Aslında kendiliğinden doğan düzene örnek olarak gösterilen piyasa ekonomisi temelinde rekabeti barındıran ekonomik bir sistemi ifade etmektedir.²¹⁶ Piyasa ekonomisine göre bireyler, özel sahipliğini yaptıkları mülkiyetlerini iş bölümü adı altında paylaşarak sosyal ilişkilerini yürütmüşlerdir. Bu açıdan, doğal olarak özel

²¹² Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 264.

²¹³ Çetin, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, 227.

²¹⁴ Tayyar ve Çetin, “Liberal İktisadi Düşüncede Devlet”, 113.

²¹⁵ Sarıtaş, “Piyasa Ekonomisi ve Özgürlük İlişkisi Üzerine Bir Tartışma”, 244-245.

²¹⁶ Yayla, *Liberalizm*, 200.

mülkiyetin olmadığı durumlarda bireyler arasındaki ekonomiye dayalı ilişkiler de meydana gelmeyecektir. Piyasa ekonomisi içerisinde serbest olan tüm bireylerin öncelikli amacı kendileri adına eylemde bulunmaktır. Fakat bireylerin kendileri adına attıkları her adım beraberinde başka kişilere hizmeti de içermektedir. Bu durumda birey kendi amaç, istek ve çıkarlarını gerçekleştirirken aynı zamanda kendisi dışındaki bireylerin de yararlandığı araç konumunda yer almaktadır. Piyasa ekonomisinin bu şekilde işleyen yapısının en önemli özelliği ise bahsi geçen tüm ekonomik ilişkilerin zor kullanılarak değil gönüllü olarak yapılmasıdır.²¹⁷ Locke, bireyler arasındaki ekonomik temelli ilişkilerin gelişmesi için temelde bireylere mülk edinme hakkı vermiştir. Mülkiyet hakkı, doğa durumunda bireysel emek ile elde edilen doğal bir haktır. Harcadığı emek ile doğada ortak olarak bulunan ürünü kendi mülkü haline getiren bireyler, kullanabileceklerinden fazlasını satarak ekonomik ilişkilerin başlamasını sağlamışlardır.²¹⁸ Buradan anlaşılacağı üzere, Locke'un felsefesinde tüm bu süreç aslında devletin olmadığı doğa durumundayken gerçekleşmiştir. Devlet kurulduktan sonra klasik liberalizm için ekonomik sürecin serbest ve kendiliğinden ilerlemesinin temel koşulu devletin yetki alanını daraltmaktır.

2.2.1.4. Hukukun Hâkimiyeti ve Sınırlı Devlet

Klasik liberalizmde yer alan hukukun hâkimiyeti ve sınırlı devlet fikri liberal temsilciler tarafından genel olarak diğer ilkelerin ve toplumun ihtiyaç duyduğu eşitlik, adalet ve benzeri türdeki bireysel hakların korunmasının teminatı olarak görülmektedir. Klasik liberaller tarafından öncelikle kavramsal olarak tanımlanan devlet, her türlü yaptırıma, zorlamaya veya anarşiye karşı bireyleri savunmada önlem olarak oluşturulan devasa nitelikteki bir araç olarak ifade edilmektedir.²¹⁹ Öte yandan bireylerin sahip olduğu hakları korumakla görevli olan devlet, kendisine verilen gücü yalnızca bireylerin çıkarlarını gözetmek ve barış ortamı sağlamak için kullanılmalıdır. Bu amacın dışında bir kullanımı engellemek için devlet gücünün asgari düzeyde tutulması gerekmektedir.²²⁰ Tüm bu söylenenler göz önüne alındığında klasik liberalizm temelde, “...devletin

²¹⁷ Çetin, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, 227.

²¹⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 200-201.

²¹⁹ Sinan Avan, “Liberalizmin Türkiye’deki Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Düşünce Dergisi Örneği”, (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 18.

²²⁰ Butler, *Klasik Liberalizm*, 69.

görevlerini adalet, savunma, güvenlik ve hukuk düzeninin sağlanması ile sınırlı tutulmasını, görev alanının daraltılmasını, sınırlandırılmasını’’²²¹ savunmaktadır.

Klasik liberalizmde yer alan devleti sınırlandırma düşüncesi daha önce de söylendiği gibi bireyler üzerinde herhangi bir zor kullanımı korkusu ile ortaya atılmıştır. Çünkü liberal düşünürler açısından zor kullanarak bireylerin haklarına zarar verecek adaylar devlet ve toplumun diğer üyeleri olmak üzere iki tanedir. Bu yüzden eğer devlet, kurallardan bağımsız hareket etmesine izin verilerek sonsuz otorite ile donatılır ise bireyler için büyük tehdit oluşturacaktır.²²² Liberal felsefe aslında bireylerin çıkarları doğrultusunda hareket eden bir devlet modelini savunmuştur. Bahsi geçen fikrin temellerini Locke’un eserlerinde görmek mümkündür. Locke’a göre, “Siyasi yönetimin görevi, sadece devletin zarar görmemesine; hiç kimseye gerek hayat gerekse mülk bakımından hiçbir zarar verilmemesine dikkat etmektir.”²²³ Bir başka eserinde ise “...iktidarın yegâne amacı korumaktır ve bu yüzden de hiçbir zaman yıkma, köleleştirme ya da tebaayı taammüden yoksullaştırma hakkına sahip olamaz.”²²⁴ ifadesi ile genel olarak siyasal iktidarın sınırlarını belirlemiştir.

Klasik liberalizmin benimsemiş olduğu sınırlı devlet fikrine Kant tarafından da bir yorum getirilmiştir. Kant’a göre, devletin görevi toplumsal ahlak kuralları gibi doğruların bireylere dayatılması ve ortak iyinin sağlanması değil, bireysel özgürlüğün korunmasıdır. O halde politikanın özünde yatan hak ilkesi gereğince, hukuka uygun olarak insanlar arasındaki özgürlüğün eşit şekilde sağlanması gerekmektedir.²²⁵ Çünkü devlet toplumun üyeleri arasındaki bu dengeyi sağladığı sürece bireysel özgürlükler korunabilir.

Yukarıda açıklaması yapılan sınırlı devlet düşüncesindeki sınırlılık niteliği aynı zamanda hukuk devleti ya da hukukun hâkimiyeti kavramlarıyla da ifade edilmektedir. Bu açıdan hukukun hâkimiyeti ilkesinde kanunlar ve hukuk arasına çizgi çekilerek bir ayırım oluşturulmuştur. Bireylerin çıkarlarının korunması adına devletin gücünün kabul edilmesi ne oluşturulan tüm kanunların devletten kaynaklandığı ne de devletin bu

²²¹ Tayyar ve Çetin, “Liberal İktisadi Düşüncede Devlet”, 113.

²²² Çetin, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, 230.

²²³ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 62.

²²⁴ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 261.

²²⁵ Yayla, *Liberalizm*, 204.

kanunlara uymaktan muaf olduğu anlamına gelmemektedir. Devlet tarafından belirlenmiş olan tüm kanunlar aslında doğal hukuka dayanmaktadır. Doğal hukuk da devlet kurulmadan önce vardır. Bu yüzden, tüm kanunların devlet için de bağlayıcılığı geçerlidir. Ayrıca belirlenen kanunlar bireylerin sahip olduğu özgürlüğü kendiliğinden koruyucu niteliğe sahiptir. Dolayısıyla devletin bireyler üzerinde herhangi bir zorlayıcı gücüne ihtiyaç yoktur.²²⁶ Klasik liberalizmde devletin bireyler üzerinde mutlak güç uygulamasının reddedilmesinin sebeplerinden birisi de budur.

Hukukun hâkimiyeti ilkesine göre devlet, keyfî kararlarınca değil hukukun gerekli kıldığı yasaları ve kanunları temel alarak toplumu yönetmekle görevlidir. Liberallere göre tüm yasalar ve kanunlar toplum üyeleri arasında herhangi bir cinsiyet, dil, din vs. farkı gözetmeksizin herkese eşit uygulanmalıdır. Belirlenen yasalar aynı zamanda devlet için de geçerlidir. Bu durumda, ne toplumun herhangi bir üyesi ne de devlet yasalardan üstün olmamalıdır.²²⁷ Klasik liberal görüşün temel hareket noktası bireydir. Bütün eylemlerinin dayanağını da doğal olarak bireyin mutluluğu oluşturmaktadır. Bu yüzden toplum üyeleri tarafından özgür irade ve akıl yolu ile kurulan devletin görevlerinden birisi de çizilen hukuk kurallarından öteye geçmemektedir.²²⁸ Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere, klasik liberallere göre hukuk kurallarının dışında hareket eden egemen güç, bireysel hak ve özgürlüklerin varlığını büyük ölçüde tehdit edecektir.

Liberal felsefenin özünde temel olarak hukukun üstünlüğü ilkesi yer almaktadır. Liberal savunucular tarafından ilkeyi korumak için temelde iki araç geliştirilmiştir. Bu araçlar yasama, yürütme ve yargı güçlerinin tek bir elde toplanmasının engellenmesi gerektiği düşüncesine dayanan kuvvetler ayrılığı ve belirli çerçeve içerisinde oluşturulmuş yazılı anayasalardır. Yasaların egemenliği ilkesinde amaç, yasayı uygulayan gücün keyfî yaptırımlarına maruz kalmaktan bireyleri korumaktır.²²⁹ Locke bahsi geçen fikri genel olarak, “...kanunların işi, kanaatlerin doğruluğunu temin etmek değil; toplumun ve her bireyin can ve mal güvenliğini sağlamaktır.”²³⁰ sözleri ile

²²⁶ Yayla, *Liberalizm*, 204.

²²⁷ Butler, *Klasik Liberalizm*, 26.

²²⁸ Çetin, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, 228.

²²⁹ Çetin, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, 232.

²³⁰ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 70.

temellendirmiştir. Klasik liberaller sosyal yapı içerisindeki işbirliğini, adaleti ve kendiliğinden düzeni sağlamanın temel yolunun hukukun üstünlüğü ilkesi olduğunu savunmuşlardır. Çünkü onlara göre hukukun üstünlüğü ilkesi gereğince oluşturulan yasaların hepsi toplumda yer alan her bireye eşit ve adil bir şekilde uygulanmaktadır.²³¹

Klasik liberaller açısından toplum ancak hukuk ilkelerinin hâkim olduğu bir sisteme dayandığı sürece bireysel hayat garanti altına alınabilir. Devletin ortak iyi veya kamu yararı adı altında yapacağı eylemleri klasik liberal temsilciler kesin bir şekilde reddetmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere devletin temel görevi bireyler arasındaki barışı, güvenliği ve adaleti sağlamaktır. Bu yüzden devletin, toplumun herhangi bir kesimine veya üyesine karşı ayrıcalıklı davranışlarda bulunması kendisine verilen görevle tamamen çelişmektedir.²³² Klasik liberallere göre devletin görevlerini yerine getirmesi ancak demokrasi ile yönetilen bir toplumsal düzen içerisinde mümkündür. Hem liberalizm hem de demokrasi mutlak egemen fikrine karşıdır. Çünkü egemenin mutlak güç sahibi olması bireyler arasında ayrımcılığa, doğal hak ve özgürlüklerin suiistimal edilmesine yol açacaktır.²³³ Egemenin mutlak yetki ile donatılmasına karşı çıkan Locke, bu fikri Yönetim Üzerine İki İnceleme’de şu örnekle açıklamıştır:

*Yüz bin kişiye hükmeden tek bir adamın mutlak keyfi iktidarına muhatap olan kişi yüz bin tane ayrı insanın mutlak keyfi iktidarı karşısındaki kişiden daha kötü durumdadır, elinde böyle yüz bin misli kuvvetli bir güç bulunduran kişinin diğer insanlardan daha iyi olup olmayacağından kimse emin olamaz.*²³⁴

Klasik liberalizm açısından devlet, toplumun rızasına dayandığı ve insan haklarını güvence altına aldığı sürece meşru sayılmaktadır. Bu açıdan liberalizm demokrasi ile büyük oranda örtüşmektedir. Dolayısıyla liberal düşünce içerisinde halk rızası ile meşruluk kazanan demokrasi temelli bir siyasi yönetim biçimi benimsenmiştir.²³⁵ Locke’un uygar toplum oluştururken en fazla üzerinde durduğu kavram rıza olmuştur. Ona göre, devlet kurulurken devredilen yetkilerin hepsi temelde

²³¹ Butler, *Klasik Liberalizm*, 85-87.

²³² Avan, “Liberalizmin Türkiye’deki Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Düşünce Dergisi Örneği”, 19.

²³³ Çetin, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, 232.

²³⁴ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 263.

²³⁵ Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, 47.

gönüllülük esasına dayanmalıdır.²³⁶ Bu yüzden Locke, “İnsanların düşüncelerinde bir değişiklik meydana getirebilen sadece ışık ve kanıttır; bu ışık, hiçbir şekilde bedensel eziyetlerden ve diğer dışsal cezalardan hâsıl olamaz.”²³⁷ sözleri ile bireylerin karar verme konusunda herhangi bir zorlamaya veya ceza yaptırımlarına maruz bırakılamayacağını vurgulamıştır. Locke rıza kavramının önemini şu şekilde belirtmiştir:

*Herhangi sayıdaki insan grubu bir toplum ya da yönetim oluşturma konusunda anlaşınca yekpare bir siyasal vücut meydana getirmiş olurlar ve orada çoğunluk diğerleri adına hareket edip karar verme hakkına sahip olur. Çünkü belli sayıda insan, bireylerin her birinin rızasıyla bir toplum oluşturunca bu toplum yekpare bir vücut olarak hareket etme gücüne ancak çoğunluğun iradesi ve kararıyla ulaşabilir. Zira bir toplumu harekete geçiren sadece onu oluşturan bireylerin rızasıdır ve toplumun yekpare bir vücut olarak tek bir yöne hareket etmesi gerekir. Vücudun daha büyük kuvvetin çektiği yöne hareket etmesi gerekir, bu da çoğunluğun rızası ve isteğidir, aksi takdirde bunun yekpare bir vücut olarak hareket etmeyi sürdürmesi mümkün olmaz.*²³⁸

Klasik liberalizmin devlet anlayışının temelinde bireysel özgürlükler vardır. Bireysel özgürlükler söz konusu olduğunda da liberal öğretisi açısından esas yapılması gereken özgürlükleri hem diğer bireylerden hem de devlet tarafından gelebilecek herhangi bir zorlayıcı müdahaleye karşı korumaktır. Bunu sağlayacak otorite ise devlettir. Devletin kendisine verilen görevi yerine getirmesindeki tek çıkar yol ise toplum üyeleri tarafından yapısal olarak mümkün olduğunca küçültülerek hareket alanını sınırlandırmaktır. Çünkü birey ancak devlet tarafından herhangi bir baskı ile karşılaşmadığı takdirde özgür sayılmaktadır. Toplumsal düzenin sürekliliği de yine birey üzerinde dışarıdan gelebilecek müdahale bulunmaması ile olanaklıdır.²³⁹ Liberal felsefenin temelinde yer alan sınırlı devlet müdahalesini savunanların başında Locke gelmektedir. Ona göre, eğer toplumda barış ve düzen sağlanmak isteniyorsa devletin yetki alanını sınırlandırmak gerekmektedir. Toplumda birtakım yasalar söz konusudur.

²³⁶ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi-*, 143.

²³⁷ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 37.

²³⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 233-234.

²³⁹ Yiğit, “Siyaset Felsefesinde Hak, Adalet ve Özgürlük Üzerine: Locke ve Hayek Örnekleri”, 13.

Devlet de dâhil olmak üzere herkes bahsi geçen yasalara uymak zorundadır. Devletin temel görevi, bireylerin kendi rızaları ile devrettikleri doğal hakları korumaktır. Bu yüzden devlet, kendisine verilen görevler dışına çıkmadan toplumsal düzeni sağlamakla yükümlüdür.²⁴⁰ Klasik liberal felsefede birey üzerinde herhangi bir güç kullanımı özgürlüğüne zarar vereceği düşüncesi ile kötü olarak algılansa da bireyin yararı için olan durumlarda izin verilmiştir. Eğer güç kullanılacak ise bu sadece devlet tarafından belirli sınırlar çerçevesinde kullanılacak nitelikte bir güç olmalıdır.

2.3. John Locke'un Liberalizm Anlayışı

2.3.1. İnsan Doğası

İnsanın, doğduğu günden itibaren tıpkı kendisi gibi başka bir varlığın yardımına ihtiyaç duyduğu ve tek başına yaşayamayacak nitelikte varlık olduğu ilkçağdan bu yana kabul gören bir düşüncedir. Bu düşünce aslında bireylerin toplum halinde yaşamalarının temel nedeni olarak gösterilmektedir. Bütün bireylerin varlığından oluşan toplum, içinde çoğu farklılıkları da taşıyan karmaşık bir yapıya sahiptir. Bireylerin farklı düşünce, karakter ve inançlara sahip olması bahsedilen karmaşıklığın ortaya çıkmasındaki nedenlerin başında gelmektedir. Tüm bu söylenenler genel olarak insanın doğasını tanımlamada eksik kalmaktadır. İnsan doğası kavramı ile kast edilen şey esasen bireyin toplumsal bir varlık olması veya toplumsal ilişkilerle ortaya çıkan tecrübelerinden önce doğuştan sahip olduğu niteliklerle ilgilidir.²⁴¹ Bu yüzden öncelikle bahsi geçen niteliklerin ele alınması gerekmektedir.

İnsan doğası kavramı yukarıda dile getirilenlerden de anlaşılacağı üzere, temelde tüm toplum üyelerinin özünde bulunan bir takım değişmez özellikleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu özellikler hem insanların hem de içinde yaşanılan toplumun nitelikleri ile ilgili önemli varsayımlar ortaya koyabilmek açısından bir imkân sunmaktadır. Böylece kavram insanların gerçekte nasıl birer varlık olduklarının anlaşılmasını sağlamıştır.²⁴² Locke'a göre doğa tarafından bireylere verilen tüm özellikler ancak

²⁴⁰ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 262-264.

²⁴¹ Eşref Akmeşe, "Thomas Hobbes'un İnsan Felsefesi Bağlamında The Platform (2019) Filmi Üzerine Bir Analiz", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 27/46 (2021): 222.

²⁴² Akmeşe, "Thomas Hobbes'un İnsan Felsefesi Bağlamında The Platform (2019) Filmi Üzerine Bir Analiz", 222.

eğitim ile işlendiği zaman bireysel fayda sağlayabilir. Çünkü herhangi bir birey zihnini akıllıca işleyemediği sürece kendisi için doğru olan ne ise onu bulamayacaktır. Ayrıca Locke, bireyin temel görevinin ülkesine hizmet etmek olduğunu savunmuştur. Bireye yüklediği görevin eğitim ile sağlanacağını öne sürmüştür. Bu noktada anne-babalara da büyük bir sorumluluk yüklemiştir.²⁴³ Locke eğitim ile ilgili düşüncelerinin tamamını Eğitim Üzerine adlı eserinde temellendirmiştir:

*Çocukların iyi eğitimi ebeveynlerin öyle önemli bir görevi ki ve ulusun refahı ve gönenci buna o kadar bağımlı ki bunu herkesin içten bir şekilde benimsemesini ve hayal, gelenek ve mantığın bu konuyla ilgili tavsiyelerini iyice inceledikten bunlara arasında gerekli ayrımı yaptıktan sonra gençliğin farklı şartlara göre eğitim için herkesin her yerde yardım elini uzatmasını sağlamak istiyorum. Bu her meslek dalı için yapılması gerekli çok şey olsa da farklı meslek dallarında erdemli, faydalı ve yetenekli insanların yetiştirilmesini sağlayacak olan en kolay, en kısa ve en uygun yoldur: Bir rütbeye ait kişiler eğitimleri sayesinde doğruyu buldular mı diğerlerini de hizaya sokacaktır.*²⁴⁴

Yukarıdaki paragrafta görüldüğü üzere Locke, insana doğa tarafından birtakım özellikler verilmiş olduğunu fakat bu niteliklerin eğitim ile şekillendirilebileceğini ifade etmektedir. Locke bahsi geçen özelliklerin geliştirilebilir olduğuna değil daha çok eğitim aracılığı ile törpülenebilir olduğuna dikkat çekmektedir. Locke’a göre her birey, toplumsal yaşam içerisinde yaşayan diğer bireyler ile uyumlu şekilde hayatını sürdürmesi için yaratılmıştır.²⁴⁵ Bu yüzden Locke, diğer bireyler ile uyumlu birliktelik sonucu barışçıl bir ortamı sağlayacak ve bireyleri hayata hazırlayacak araç olarak eğitime işaret etmiştir. Ayrıca Locke’un insan doğası hakkındaki düşünceleri bilgi felsefesi bağlamından hareketle de açıklanabilir. Locke’a göre, birey doğuştan ide²⁴⁶lerin bilgisine sahip değildir. İnsan zihni boş bir levha gibi sonradan işlenerek doldurulmaktadır. Bu açıdan, işlenmemiş zihin yapısına sahip olan insan edindiği tüm

²⁴³ Olkan Senemoğlu, “Locke ve Rousseau’nun İnsan Doğası ve Toplum Düşüncesi”, *İnsan ve Toplum* 7/1 (2017): 192-193.

²⁴⁴ Locke, *Eğitim Üzerine*, 11-12.

²⁴⁵ Senemoğlu, “Locke ve Rousseau’nun İnsan Doğası ve Toplum Düşüncesi”, 197.

²⁴⁶ Bir bilinç içeriği olan her şey, bir şeyin sureti, zihinsel imgesi ya da zihindeki resmi. Bir şeyin zihindeki tasarımı. Bir sözcüğün doğurduğu özel çağrışımlar. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 443 Ayrıca bkz.

bilgileri tecrübe ederek, gözlem yaparak ve tümevarımsal yöntem kullanarak elde etmiştir.²⁴⁷ Locke, insan zihni ile ilgili fikirlerini şu şekilde dile getirmiştir:

*Zihin usun be bilginin bütün gereçlerini nereden edinmiştir? Bunu tek sözcükle deneyden diye yanıtlayacağım bilginizin tümünün temelinde deney vardır ve o gereçlerin hepsini de oradan türetilmiştir. Anlığımızı düşüncenin bütün gereçleriyle donatan şey, ya dışsal duyulur şeyler üzerinde ya da zihnimizin algıladığımız ya da düşündüğümüz şeylerle ilgili olarak yaptığı içsel işlemler üzerinde yaptığımız gözlemlerdir. Bunlar hem edinmiş olduğumuz hem de doğal olarak edinebileceğimiz bütün idelerin kendinde fıskırdığı iki bilgi kaynağıdır.*²⁴⁸

Locke'un düşüncelerinden hareketle, bilgiye ulaşmak açısından kendine ait farklı bir yol belirlediğini söylenebilir. Tüm bu söylenenlerin yanında o evreni, diğer on yedinci yüzyıl filozofları gibi belli düzende işleyen devasa nitelikteki makine olarak görmüştür. Fakat bu makinenin nedenlerini bilme noktasında diğer filozoflardan ayrılmıştır. Locke'a göre, insan sınırlı akıl yetisine sahip olduğu için sadece fenomen²⁴⁹leri bilebilir. Bu yüzden, Tanrı tarafından insana verilen akıl aslında insan eylemlerini yöneterek bireylere yol gösteren ilkeleri belirlemektedir.²⁵⁰ Locke *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler* adlı eserinde aklın önemini temel olarak, "...akıl olmadığı takdirde biz, duyularımızla harekete geçirilsek bile, hayvanların bulunduğu seviyeye güçlüklerle ulaşabiliriz, zira domuz, maymun ve birçok dört ayaklı duyularının keskinliği bakımından insanlardan çok daha üstün bir durumdadır."²⁵¹ sözleri ile ifade etmiştir.

İnsanı diğer varlıklardan ayırt etme konusunda bir nitelik olarak belirtilen akıl kavramı, aynı zamanda toplumda bulunan her bireye ahlaki bir sorumlulukta yüklemektedir. Çünkü Locke, Tanrı'nın insanlara verdiği akıl, bilgi gibi yetileri tüm bireylerin doğalarına uygun eylemlerde bulunmaları ve toplumun diğer üyelerine karşı

²⁴⁷ Lokman Çilingir, "Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* 11 (2019): 33.

²⁴⁸ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 85-86.

²⁴⁹ Genel olarak, algının nesnesi, algılanan ya da bilince görünen şey, gözlemlenebilir olan olay ya da olgu. İnsan varlıklarına, doğrudan ve aracısız deneyde, tecrübeye görünen şey. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 341 Ayrıca bkz.

²⁵⁰ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 571-572.

²⁵¹ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, 42.

ahlaki sorumluluklarını yerine getirmeleri için kullanmaları gerektiğini söylemiştir.²⁵² Bu durumda Locke genel olarak, insanı her ne kadar doğuştan bilgi sahibi olarak görmese de Tanrı'nın vermiş olduğu akıl sayesinde bilginin bir takım yöntemlerle elde edebileceğini savunmuştur. Elde edilen bilgilerin tüm bireylere fayda sağlayacak şekilde işlenebilmesi için de eğitimin önemli olduğunu vurgulamıştır. Böylece Locke, kişilerin diğer bireyler ile ilişkilerini düzenleyerek ahlaksal sorumluluklarını yerine getirebileceklerini göstermek istemiştir.

2.3.2. Doğa Durumu ve Doğa Yasası

Doğa durumu genel olarak insanların henüz toplumsal düzene geçmeden önceki yaşam tarzlarını anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Bu açıdan temelde “...insanların hiçbir siyasi örgüt ya da yönetimin olmadığı ve en önemlisi herhangi üstün bir gücünün bulunmadığı zamanki durumu dile getiren ya da insanların toplum dışında, bozulmamış bir halde olma durumuna işaret eden bir fikir”²⁵³ olarak ifade edilmiştir. Kavram Locke'un siyaset felsefesinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü siyasal iktidarın belirlenmesi açısından doğa durumu ve onun içerisinde yer alan doğa yasasının açıklanması gerekmektedir. O bu konuyu *Yönetim Üzerine İki İnceleme* adlı eserinde geniş bir şekilde ele almıştır. Locke eserinde doğa durumunu, “...insanların başkasından izin istemeksizin ya da başkasının iradesine bağlı olmaksızın doğa kanununun sınırları içinde fiillerini düzenleyebilecekleri ve sahip oldukları varlıklar ve kendileri üzerlerine uygun gördükleri biçimde tasarruf edebilecekleri tam ve eksiksiz bir özgürlük durumu”²⁵⁴ olarak tanımlamıştır.

Doğa durumu denilince akla sadece Locke gelmemekle birlikte kavram ile ilgili birçok filozof birbirinden farklı fikirler ileri sürmüştür. Örneğin Hobbes ve Rousseau'nun doğa durumu hakkındaki görüşleri siyaset felsefesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Doğa durumunun daha iyi anlaşılması açısından bu noktada her iki filozofunda fikirlerine değinmek yerinde olacaktır. Doğa durumu söz konusu olduğunda ilk akla gelen isimlerden birisi Hobbes'tur. Locke'un yaptığı gibi doğa durumunu varsayımsal bir hâl olarak tanımlayan Hobbes, aynı zamanda doğa durumunu sürekli

²⁵² Çilingir, “Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı ”, 34.

²⁵³ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 74.

²⁵⁴ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 169.

korku, endişe ve umutsuzluk duygularının hâkim olduğu, bireysel güvenliğin tehdit edildiği durum olarak görmüştür. Öte yandan Hobbes, doğa durumunda yaşayan bütün bireylerin hem zihinsel hem de bedensel olarak eşit olduklarını savunmuştur. Fakat insanlar arasındaki eşitliğin iki bireyin aynı şeye ilgi duyması noktasında bozularak çekişmeye dönüşeceğini ileri sürmüştür. Ona göre bu durum zamanla bireyler arasında güvensizliğe de yol açacaktır.²⁵⁵ Hobbes, doğa durumunda herhangi bir bireyin sahip olduğu eşitlik hakkının yerini güvensizliğe bırakmasını “İnsan insanın kurdudur”²⁵⁶ benzetmesi ile özetlemiştir.

Hobbes’a göre, doğa durumunda bireyler arasında oluşan karşılıklı güvensizlik hissi savaş ile sonuçlanacaktır. Çünkü güvensizlik kaçınılmaz biçimde onları çatışmaya itecektir. Doğal halde bulunan her bireyin temel amacı varlığını korumaktır. Hobbes açısından karşılıklı güç kullanmaya neden olan şey temelde herkesin kendi güvenliğini sağlamak istemesidir. Bunun için herhangi bir bireyin yapacağı ilk şey diğerlerine karşı güç uygulamak olacaktır. Ayrıca güçlü olan kişi sahip olduğu gücü kullanarak kendinden daha az güçlü birisi üzerinde egemenlik kurmaya çalışması bireyler arasında güvensizlik ile beraber rekabet duygusunun da oluşmasına sebep olacaktır.²⁵⁷ Doğa durumunun savaşa yol açacağı düşüncesi bireylerin her an mücadeleye hazır olmaları gerektiğine işaret etmektedir. Bu yüzden Hobbes, doğa durumunu sürekli bir mücadele hali olarak nitelendirmiştir. Fakat herhangi bir bireyin daima savaşa hazır şekilde yaşayamayacak olması barışın sağlanmasını zorunlu kılmıştır.²⁵⁸ Görüldüğü üzere Hobbes doğa durumunu bireylerin hayatlarını ve haklarını tehdit eden tabii bir hal olarak nitelendirmiştir. İnsanların hayatlarını devam ettirebilmeleri için de doğa durumundan kurtulmak gerektiğini savunmuştur.

Doğa durumunu Hobbes gibi hayali bir dünya olarak tanımlayan Rousseau, doğa durumunun özelliklerini belirleme noktasında Hobbes’tan oldukça farklı bir yol izlemiştir. Rousseau’ya göre doğa durumu, bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için tüm olanakları sunan özgür bir ortamdır.²⁵⁹ Bu ortam içerisinde yaşayan tüm bireyler

²⁵⁵ Yavuz Kılıç, “Hobbes, Locke ve Rousseau’da Doğa Durumu Düşüncesi”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* 2 (2015): 101-102.

²⁵⁶ Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1992), 35.

²⁵⁷ Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, 435.

²⁵⁸ Kılıç, “Hobbes, Locke ve Rousseau’da Doğa Durumu Düşüncesi”, 103.

²⁵⁹ Kılıç, “Hobbes, Locke ve Rousseau’da Doğa Durumu Düşüncesi”, 111.

genel olarak hayatlarını yalnız, bireysel ilişkilerden uzak şekilde devam ettirmektedir. Çünkü Rousseau bireyin doğası gereği toplumsal bir varlık olduğu fikrine katılmamaktadır. Ayrıca Rousseau, herhangi bir bireyin sahip olduğu özü iki ilkenin oluşturduğunu savunarak bu ilkeleri kendini sevmeye tutkusu ve kendini koruma içgüdüleri olarak belirlemiştir. Rousseau insan özünde bulunan ilkelerle paralel olarak bireyin tek amacının kendini sevmek ve korumak olduğunu düşünmüştür. Bu noktada o Hobbes'un insan doğası hakkındaki görüşlerine katılarak doğal bireyi bencil bir varlık olarak nitelendirmiştir. Fakat bireyin sahip olduğu bencillik duygusu onu çatışmaya veya savaşa yol açacak ölçüde büyük değildir. Ayrıca bireylerin sahip oldukları merhamet duygusu da bencilliğin bastırılmasında etkili olmaktadır.²⁶⁰ Görüldüğü üzere Rousseau hem doğa durumunu hem de içerisinde yaşayan bireyleri Hobbes kadar katı biçimde eleştirmemiştir.

Rousseau aynı zamanda doğa durumunda bulunan her bireyin eşit olduğunu düşünmektedir. Ona göre insanlar arasında oluşan eşitsizliğin sebebi Hobbes'un düşündüğü gibi doğa durumunda ortaya çıkacak olan çatışma veya savaş değil, insanların toplumsal düzene geçmek istemeleridir. Çünkü Rousseau her bireyin sahip olduğu nitelikleri toplumsal düzene geçilmesi ile birlikte yavaş yavaş kaybedeceğini savunmaktadır.²⁶¹ Bireyin kaybedeceği niteliklerin başında özgürce seçim yapma ve karar alma gücü gelmektedir. Bu güç bireyi hayvandan ayıran temel farklardan birisidir. Rousseau'ya göre insanları hayvanlardan ayıran bir diğer nitelik ise gelişme yetisidir. Dışsal koşulların etkili olmaya başlaması ile beraber bireylerde bulunan akıl, konuşma gibi yetenekler gelişmeye başlamaktadır. Yeteneklerin gelişmesi bireyler arasındaki ilişkinin de canlanmasına yol açmaktadır. Çünkü doğa durumunda ne bireyler arasındaki ilişki ne de doğal akış aynı kalmamaktadır. Bahsi geçen değişiklik Rousseau'ya göre insanların doğal durumu terk etmelerinin temel nedenini oluşturmaktadır.²⁶² Dolayısıyla herhangi bir bireyin doğa durumunda sahip olduğu eşitlik, özgürlük ve yaşam hakkına zarar veren temel şey uygar düzene geçme teşebbüsüdür.

²⁶⁰ Ağaoğulları vd., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 575.

²⁶¹ Kılıç, "Hobbes, Locke ve Rousseau'da Doğa Durumu Düşüncesi", 111-112.

²⁶² Ağaoğulları vd., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 576.

Locke'un doğa durumu hakkındaki fikirleri yukarıda adı geçen her iki düşünürden de bazı noktalarda farklılık göstermektedir. Daha öncede ifade edildiği üzere, Locke siyaset felsefesine herhangi bir baskıcı egemen gücün bulunmadığı, insanların eşit ve özgür olarak barış içinde yaşadıkları bir doğa durumu tasarlayarak başlamıştır. Locke'un temel amacı devletsiz bir toplumsal düzen oluşturmak değil, toplumu yönetmek için sınırsız güç ile donatılan ve bu gücü keyfi olarak kullanan otoriteyi eleştirmektir. Bu yüzden insanların devlet kurulmadan önceki yaşam tarzlarının nasıl olduğunu tanımlayarak bireylerin temel haklarının neler olduğunu belirlemeye çalışmıştır.²⁶³ Locke'un doğa tasarımının en belirgin özelliği bireysel özgürlüğe dayanmasıdır. Fakat bu özgürlük hali herkesin her istediğini yaptığı bir başıbozukluk durumu değildir.²⁶⁴ Locke diğer iki filozoftan farklı olarak bireysel özgürlüğü aynı zamanda din kavramı üzerinden de açıklamıştır. Ona göre, "...hiç kimse, hangi ruhani görevle şereflendirilmiş olursa olsun, kendi kilisesinden ve inancından olmayan başka birini aralarındaki din farklılığı sebebiyle dünyevi mallarının bir kısmından veya özgürlüğünden mahrum edemez."²⁶⁵ Bu durumda Locke için özgürlük kavramı, bireyin seçmiş olduğu yaşam tarzından inanmış olduğu dine kadar her bir alandaki serbestliği ifade etmektedir.

Kavramın daha doğru anlaşılması açısından özgürlüğe bu noktada ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Doğal özgürlük denildiğinde kastedilen esas anlam, bireyin kendisi dışında hiçbir otoritenin gücüne ve isteğine bağlı olmadan sadece doğa kanuna uygun şekilde hareket etmesidir.²⁶⁶ Fakat Locke'un bireylere tanıdığı doğal haklar ile ilgili tüm düşüncelerinden sonra birtakım olumsuz durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuz durumlardan hareketle sorulması gereken ise bütün insanların özgür ve aynı zamanda eşit olduğu doğa durumunda hak ihlallerinin önüne nasıl geçilecek sorusudur? Locke bu soruya şu şekilde cevap vermiştir:

Doğal durumu yöneten ve herkesi kedisine uymaya zorlayan bir doğa yasası vardır. Aklın bizzat kendisi olan bu yasa, kendisine danışan bütün insanlığa herkesin eşit ve bağımsız olduğunu, kimsenin bir diğerinin hayatına,

²⁶³ Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün, *Kral Devletten-Ulus Devlete* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2009), 164-165.

²⁶⁴ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 15.

²⁶⁵ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 47.

²⁶⁶ Bedia Akarsu, "John Locke'un Devlet Felsefesi", *Felsefe Arkivi* 12 (2014): 74.

*sağlığına, özgürlüğüne ya da sahip olduklarına zarar vermemesi gerektiğini öğretir.*²⁶⁷

Toplum sözleşmesi kuramlarının klasik şeklinde doğa durumu kavramı genel olarak, bireylere herhangi bir yaptırım uygulayacak siyasi otoritenin var olmadığını ifade etmek için kullanılmıştır. Aynı amaçla bu kavramı kullanan Locke da doğal halin kötü bir durum olarak algılanmaması için yukarıda da görüldüğü gibi doğal yasanın varlığından söz etmiştir. Bu yasa, insanlar arasındaki ortak uzlaşının ürünü olmayan, olması gereken ne ise onu gösteren ve aynı zamanda da pozitif hukuka dayanmayan bir yasadır. Öte yandan, tüm insanlar için geçerli olmasının yanı sıra evrensellik özelliği de taşımaktadır. Bu durumda, Locke'un akıl olarak ifade ettiği yasaya uymak akla göre hareket etmek şeklinde algılanırken aksi yönünde yapılan davranış ise bu yasayı çiğnemek anlamına gelmektedir.²⁶⁸ Dolayısıyla her birey doğa yasasına uygun şekilde hareket ettiği sürece doğal durum zarar görmeden devam edecektir.

Locke kısıtlı özgürlüğü ifade etmek adına doğa yasası kavramından bahsetmiştir. Bahsi geçen kısıtlı özgürlükten kasıt temelde, toplumun her üyesinin sahip olduğu hakları korumak adına yapılan bir eylemdir. Yoksa başkalarının buyruklarına boyun eğmek anlamına gelmemektedir. Locke'a göre bunu sağlayacak olan güç doğa yasasıdır.²⁶⁹ Locke her ne kadar Yönetim Üzerine İki İnceleme'de doğa yasasının akıl olduğunu ifade etse de aslında yasanın akıl ile kavranabilir olduğuna işaret etmektedir. Locke'un Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler adlı eserinde doğa kavramı ile kastedilenin ne olduğunu anlamak açıkça mümkündür:

Bu nedenle tabiat kanunu, tabiat ışığı ile öğrenilebilen, rasyonel tabiata neyin uyduğunu neyin uymadığını gösteren ve bu sebeple de emredici veya yasaklayıcı olan ilahi iradenin bir buyruğu olarak tanımlanabilir. Bazı insanların tabiat kanunu aklın buyruğu olarak adlandırmaları, bana doğru bir adlandırma gibi görünmüyor. Çünkü akıl, tabiat kanunu tesis ve ilan etmekten ziyade, onu araştırır ve üstün gücün koyduğu ve kalplerimize yerleştirdiği bir kanun olarak keşfeder. Biz yüce kanun koyucunun itibarını yok ederek akli, sadece araştırdığı bir kanunun sorumlusu yapmak

²⁶⁷ Locke, Yönetim Üzerine İki İnceleme, 171.

²⁶⁸ Ağaoğulları vd., Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, 485-486.

²⁶⁹ Kutluay, Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi-, 94-95.

*istemiyorsak, akıl ne yorumladığı ve keşfettiği kanunun yapıcısıdır, ne de bizim için kanun koyabilir.*²⁷⁰

Doğa durumunda bulunan her birey, diğerlerinin hakkını tehdit etmeyecek kadar bir özgürlüğe sahiptir. Bireylerin sahip olduğu bu özgürlük hakkının ihlali gibi durum söz konusu olduğunda ise her bireye eşitlik hakkı gereğince saldırganı cezalandırma hakkı da verilmiştir. Fakat kişinin başka kişiye uyguladığı bu yaptırım mutlak gücü veya egemenliği ifade etmemektedir. Bu yüzden uygulanan ceza işlenen suç ile orantılı olmalı, sebep olduğu zararı karşılamalı ve aynı zamanda doğa yasasına yani akla da uygun olmalıdır. Ancak bireylere verilen ceza yetkisi bazı sorunları da beraberinde getirecek niteliktedir. Örneğin, öç alma veya kendi çıkarına uygun biçimde karar verme gibi durumların ortaya çıkma ihtimali söz konusudur.²⁷¹ Tüm bu sorunlar kişinin özgürlüğünü, eşitliğini kısıtlayacak ve doğa durumunda özellikle vurgulanan barış ortamının bozulmasına neden olacaktır. Bu durumda birbirlerine karşı güç kullanan bireylerin kendilerinden daha zayıf gördükleri kişileri köleleştirme girişiminde bulunması kaçınılmaz olacaktır.

2.3.3. Kölelik Üzerine

Locke' un doğa durumu hakkındaki düşüncelerinden hareketle bir takım olumsuz sonuçların ortaya çıktığı daha önce belirtilmişti. Bu olumsuz sonuçlardan biri de aslında köleliktir. Locke' un kölelik üzerine söylediği sözler genel olarak bireylerin doğal halde sahip oldukları özgürlük hakkına atıf niteliğindedir diyebiliriz. Çünkü doğal özgürlük, başka bir kişinin siyasi otoritesine maruz kalmamayı ifade etmektir. Bu açıdan, özgür olan her birey korunmaya o kadar muhtaçtır ki onun özgürlüğü hiç kimsenin keyfiyetine bırakılamaz.²⁷² Locke bu durumda, “Her insan, bir başkasının selametini gerçekleştirebilmek için, istediği miktarda şiddetli tavsiyelerde veya tartışmalarda bulunabilir. Fakat bunda, her çeşit baskı ve zorlamadan sakınmalıdır. Zorbaca hiçbir şey yapılmamalıdır.”²⁷³ sözleri ile bireysel özgürlüğü savunmaktadır. Locke'a göre baskı ve zorlamaların yaşanması beraberinde kölelik gibi kötü bir yaptırımın da ortaya çıkmasına neden olacaktır:

²⁷⁰ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, 19.

²⁷¹ Eroğlu, “John Locke’un Devlet Teorisi”, 4.

²⁷² Akarsu, “John Locke’un Devlet Felsefesi”, 75.

²⁷³ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 71.

*Zira kendi hayatı üzerinde muktedir olmayan bir insan, sözleşmeyle ya da gönüllü olarak, kendisini bir başkasına köle olarak, veremeyeceği gibi dilediği zaman canını alabilecek birisinin mutlak keyfi iktidarı altına da sokamaz. Kimse, bir başkasına kendisinin sahip olduğundan daha fazla iktidar veremez ve kendi hayatına son veremeyen kişi bu konuda bir başkasına iktidar veremez.*²⁷⁴

Doğal halde bireye verilen yargılama ve cezalandırma haklarının kötüye kullanımı sonucunda kölelik ortaya çıkmıştır. Fakat ortaya çıkan olumsuz durumlar kölelik ile sınırlı kalmamıştır. Doğal yaşama zarar verecek olan sorunlardan bir diğeri de bireyler arasında çıkacak olan olası savaş durumudur. Buna göre, eğer kişi başka birini mutlak iktidarı altına almaya yani özgürlük hakkına el koymaya çalışarak köleleştirme girişiminde bulunursa savaş durumunu da başlatmış olacaktır. Savaş durumu aslında bir düşmanlık halidir. Temelde doğal durumdaki otorite eksikliği sonucunda ortaya çıkmıştır.²⁷⁵ Dolayısıyla savaşın ortaya çıkması barış ortamı olarak nitelendirilen doğa durumunun artık insanların bencil davranışları neticesinde güçlünün güçsüzü ezmeye ve sindirmeye çalıştığı kargaşa ortamına dönüşmesine yol açacaktır.

Locke'un yukarıdaki paragrafta ileri sürmüş olduğu doğa durumunda sahip olunan birtakım hakların savaşa yol açacağı fikrine Hobbes da katılmıştır. Hobbes'a göre doğa hal, herkesin kendi gücüne güvendiği ve bu yüzden bireylerin birbirleri ile sürekli bir düşmanlık içerisinde olduğu durumu ifade etmektedir. İnsanlar herhangi bir egemenin bulunmadığı doğa durumunda sınırsız güç isteği ile hareket etmektedirler. Hobbes'a göre doğa durumunda yaşayan her insan toplum, yasa ve ahlak gibi bütün dışsal sınırlamaların dışındadır. Bu yüzden her birey bizzat kendi doğası ile baş başadır. Bireyi doğası gereği çatışmaya ve rekabete yatkın bir varlık olarak nitelendiren Hobbes, doğa durumunda meydana gelebilecek olası savaş halini de aynı sebebe bağlamaktadır. O halde her birey, çatışma ve rekabetin olduğu bir ortamda her birey haklı olarak kendi varlığını korumak isteyecektir.²⁷⁶ Dolayısıyla doğa durumunda güçlü olan kimse güçsüz olan üzerinde tahakküm kurarak onu kölesi haline getirebilecektir.

²⁷⁴ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 186.

²⁷⁵ Ağaoğulları vd., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 487.

²⁷⁶ Ağaoğulları vd., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 436-437.

Kişinin veya üst otoritenin bireylerin rızası dışında uygulayacağı herhangi bir baskıyı Locke insanı köleleştiren eylemler olarak nitelendirmektedir. Ona göre bu durum, kişinin doğal hürriyetinin ihlalidir. Çünkü hiçbir birey kendisinden başka kişilerin keyfi iradesine maruz kalamaz ve egemenliği altına giremez. Bunun gerçekleşmesi halinde, akla aykırı şekilde hareket edilen savaş durumu meydana gelecektir. Savaş durumunun ortaya çıkması da doğal durumundaki doğa yasasına uygun şekilde sürdürülen temel düzenin bozulmasına neden olacaktır.²⁷⁷ Locke'un sözünü ettiği savaş durumu aslında bireylerin doğa durumundan çıkarak toplumsal düzene geçişlerini zorunlu kılmaktadır. Savaş durumu bir bakıma Locke'un savunacağı devlet yönetimi için oluşturulmuştur denilebilir. Mutlak güce sahip egemen elinde bulundurduğu sınırsız gücü bireyleri köleleştirmek için kullanmaktan çekinmeyecektir.²⁷⁸ Bu açıdan Locke, bireyleri doğa durumundaki özgürlüklerinden alıkoyarak köleleşmelerine sebep olacak tüm güç ve otoriteleri reddetmektedir.

Locke, "...insanları başkalarının hakkına tecavüz etmekten ve başkalarına zarar vermekten alıkoyacak olan doğa yasasını gözetmesi bütün insanlar için esenlik ve barış olacaktır."²⁷⁹ sözleri ile doğa durumunda var olan düzenin korunması ve bireyleri kölelikten kurtarılması konusunda doğa yasasının varlığına işaret etmektedir. Locke'a göre birey, içgüdüsel olarak varlığını korumayı istemektedir. Birey bunu yaparken doğa yasasına uygun bir şekilde etmek zorundadır. Öte yandan Locke, savaş halinin sadece doğa durumuna özgü bir şey olmadığını savunmuştur. Bu açıdan Locke, doğa yasasını çiğneyen herhangi bir kişinin toplumun diğer üyeleriyle veya egemen güç ile her an savaşa gireceği görüşünü savunmuştur.²⁸⁰ Locke doğa yasası ile ilişkili olarak savunduğu görüşlerini Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler adlı eserinde temellendirmiştir:

Gerçekte eğer tabiat kanunu olmasaydı, yöneticilerin durumu da yönetilenlerinkinden daha iyi olmayacaktı; zira bu kanun olmadan insanlar devletin kanunlarıyla yükümlü tutulamayacaklardı. Pozitif medeni kanunlar, kesinlikle kendi tabiatları veya güçleri ile ya da otoriteye itaati ve toplum ve

²⁷⁷ Toku, John Locke ve Siyaset Felsefesi, 77.

²⁷⁸ Ağaoğulları, Zabcı ve Ergün, Kral Devletten-Ulus Devlete, 172.

²⁷⁹ Locke, Yönetim Üzerine İki İnceleme, 171.

²⁸⁰ Kutluay, Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi-, 107.

*toplum barışını korumayı emreden tabiat kanununun dışında başka bir şey sayesinde bağlayıcı değildir. Şu halde, bu kanun olmadan yöneticiler güç kullanarak ve orduların yardımıyla toplumu itaate zorlayabilirler, fakat onları kendilerinin de kontrol edemeyeceği bir yükümlülük altına sokmuş olurlar.*²⁸¹

Locke tarafından yapılan herkesin iyilik ve mutluluk içinde yaşadığı doğa durumu tasviri, kişinin başka kişilerle çıkarlarının çatıştığı yere kadar sürmektedir. Buna yol açan en büyük neden, Locke'un toplumdaki tüm bireylere tanıdığı eşitlik hakkı ile birlikte verilen yargılama ve cezalandırma hakkıdır. Bu durumda, ortaya çıkacak olan savaşın önlenmesi için Locke bir çözüm ileri sürmüştür. Madem herkes doğası gereği eşit haklara sahip o halde toplumun huzurunu ve düzenini sağlayacak başka bir üstün varlığa ihtiyaç vardır.²⁸² Görüldüğü üzere Locke, oluşabilecek herhangi bir savaş durumunun önüne geçmek için yönetici gücün varlığına işaret etmektedir. Bu durum aynı zamanda bireylerin doğal durumdan ayrılarak toplumsal düzene geçişlerini de simgelemektedir. Öte yandan Locke, doğa durumunda birtakım hakların varlığından söz etmiştir. İnsana doğa tarafından verildiğine inandığı bu hakları genel olarak mülkiyet adı altında değerlendirmiştir.

2.3.4. Mülkiyet Hakkı

Mülkiyet kavramı Locke'un felsefesinde doğa durumu ile birlikte ortaya çıkmıştır. Herhangi bir siyasal sözleşmenin ürünü olmadığı için de Locke tarafından doğal hak olarak nitelendirilmiştir. Tüm bireylerin sahip olduğu yaşam, özgürlük ve eşitlik gibi doğal haklarda olduğu gibi mülkiyet de hem doğa durumunda hem de doğa durumundan sonra geçilecek olan sivil toplum da geçerli sayılan temel haklardan birisidir. Locke'un aksine Hobbes ve Rousseau'nun felsefesinde mülkiyet fikri sözleşme sonrasında ortaya çıkmıştır. Çünkü Hobbes ve Rousseau'ya göre doğal haklar bireyler arasında imzalanan anlaşma sayesinde yani bir hukuk sisteminin kurulması ile

²⁸¹ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, 23.

²⁸² Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 30.

işlerlik kazanmıştır.²⁸³ Bu noktada her iki filozoftan da farklı düşünen Locke, diğer tüm doğal haklar gibi mülkiyet hakkının da her zaman var olduğunu savunmuştur.

Mülkiyet kavramı Locke'un siyaset felsefesinde önemli bir yere sahiptir. Locke bu kavramı ele alırken aslında iki farklı şekilde tanımlamıştır. İlk olarak, mülkiyet kavramını bizim anladığımız şekliyle mal-mülk sahibi olmak şeklinde kullanan Locke, ikinci olarak kavramı daha geniş anlamda ele almıştır. Geniş anlamda ele aldığı mülkiyet kavramını bireyin doğal durumda sahip olduğu yaşam, eşitlik, hürriyet ve mallar gibi temel hakların hepsini ifade etmek için kullanmıştır. Locke'un özellikle üzerinde durduğu eşitlik, hürriyet ve mallar birbirinden ayrılmaz nitelikte haklardır. İnsan hayatının devamlılığı için esas yapılması gereken şey doğal hakların korunmasıdır. Ayrıca ikinci olarak tanımladığı mülkiyet kavramını önemli gören Locke, burada mülkiyeti bir şeyi sahiplenmekten ziyade, bireyin bir şeye sahip olma hakkını ifade etmek için kullanmıştır.²⁸⁴ Bu açıdan Locke, bireylerin doğa durumunda sahip olduğu haklar sayesinde hayatlarını barış içerisinde sürdürdüklerini savunmuştur.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Locke, siyaset felsefesini oluştururken özellikle eşitlik, özgürlük ve mülkiyet hakları üzerinde durmuştur. Onun siyaset felsefesinin daha iyi anlaşılması açısından bu noktada Locke'un kavramları nasıl ele aldığını incelemek gerekmektedir. Kavramlardan ilki olan eşitlik genel olarak, toplumda yaşayan her bireyin aynı değer ve konumda olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Locke ise eşitlik kavramını Tanrı tarafından verilmiş olan doğal bir hak olarak ifade etmiştir. Bu yüzden eşitlik hakkını hiç kimsenin diğerinin elinden alması mümkün değildir. Ayrıca Locke için eşitlik, bireylerin yaş, cinsiyet ve benzeri yönden değil temelde sahip oldukları haklar bağlamında kimsenin diğerine karşı herhangi bir üstünlüğü bulunmamasıdır.²⁸⁵ Locke'a göre her birey birbirine eşittir. Bu yüzden, doğada bulunan nimetlerden herkes payına düşeni aldığı anda eşitliğin sağlanacağını ileri sürmüştür. Öte yandan Locke, eşitlik kavramını bireylerin sahip olduğu dini inanç ile ilişkilendirerek de açıklamıştır. Bu açıdan Locke'a göre, "...hiç kimse, hangi ruhani görevle şereflendirilmiş olursa olsun, kendi kilisesinden ve inancından olmayan başka birini

²⁸³ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 111.

²⁸⁴ Ağaoğulları vd., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 488-489.

²⁸⁵ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 193-194.

aralarındaki din farklılığı sebebiyle dünyevi mallarının bir kısmından veya özgürlüğünden mahrum edemez.”²⁸⁶

Locke’a göre eşitliğin sağlanmasının bir diğer koşulu bireyin başkalarının iradesine veya otoritesine bağlı kalmadan yaşamasıdır. Eşitlik doğa yasasının yani aklın bir sonucu olduğu için toplumda yaşayan herkesin eşitliğe zarar verecek davranışlardan kaçınması gerekmektedir. Çünkü bütün bireyler doğa yasasına uymakla yükümlüdür. Hiç kimseye bağlı olmadan veya herhangi birinin egemenliğine maruz kalmadan yaşamak, Locke’un savunduğu bir diğer doğal hak olan özgürlüğü meydana getirmektedir.²⁸⁷ Locke burada özgürlük hakkına ayrı bir parantez açmaktadır. Özgürlük hakkı diğer haklar gibi doğal bir haktır.²⁸⁸ Doğal olması bireyin kendisi dışında herhangi bir varlığın otoritesine bağlı olmaması ve temelini doğal hukuka dayanması anlamına gelmektedir. Bu durumda, Tanrı tarafından böyle bir özgürlük anlayışı ile donatılmış olan birey, sahip olduğu malların da efendisi konumundadır.²⁸⁹

Hobbes’un özgürlük hakkı ile ilgili görüşlerine bakıldığında Locke’tan farklı fikirler ileri sürdüğü görülebilir. Hobbes doğa durumundaki insanı kendi varlığını korumak için güç uygulamaktan kaçınmayan bir varlık olarak nitelendirmiştir. Bu yüzden Hobbes, bireylerin doğa durumunda hayatta kalabilmeleri için her şeyi yapmaya hakları olduğunu savunmuştur.²⁹⁰ Bireylere tanınan her şeyi yapabilme yetkisi onları aynı zamanda özgür kılmaktadır. Bu açıdan Hobbes’a göre özgürlük, herhangi bir bireyin gücünün yettiği şeyleri hiçbir engel olmaksızın yapabilmesidir. Özgürlüğün bahsi geçen tanımı doğa durumunda yaşayan bireylerin davranışlarını yansıtmaktadır. Fakat Hobbes özgürlüğü sadece bu şekli ile kullanmamıştır. Ona göre bireyler sivil topluma geçtikten sonra özgürlük hakkı da başka bir anlam kazanmaktadır. Sivil toplum içerisinde yaşamaya başlayan birey egemenin buyrukları doğrultusunda hareket etmek zorundadır. Bu yüzden bireyin özgürlüğü egemen tarafından çıkartılan yasalar ile belirli

²⁸⁶ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 47.

²⁸⁷ Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, 486.

²⁸⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 233.

²⁸⁹ Müzeyyen Eroğlu, “John Locke’un Devlet Teorisi”, *Akademik Bakış Dergisi* 21 (2010): 5.

²⁹⁰ Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, 439.

bir çerçeve içerisine alınmıştır.²⁹¹ Görüldüğü üzere Hobbes'un özgürlük anlayışı doğa durumunda ve sonrasında olmak üzere aslında iki anlama sahiptir.

Özgürlük hakkı ile ilgili fikirler ileri süren bir diğer filozof Rousseau olmuştur. Genel olarak Hobbes'tan farklı düşünmeyen Rousseau, doğa durumunda yaşayan her bireyin tamamen özgür olduğunu savunmuştur. Ona göre bireylerin sahip oldukları özgürlük hakkının ortadan kalkmasına yol açan temel sebep doğa durumunun terk edilmesidir. Rousseau toplumsal düzeni çıkar ve çatışmaların yaşandığı kötü bir durum olarak değerlendirmiştir.²⁹² Çünkü Rousseau toplumsal yaşamı, tüm insanları yozlaştıran, doğallıkların yitirilmesine sebep olan ve artık kurtulması imkânsız olan bir durum olarak görmektedir. Bu yüzden geçilen yeni düzende özgürlüğünü kaybeden bireyleri toplumsal köleler olarak nitelendirmiştir.²⁹³ Siyasal düzene geçerek özgürlük hakkını yitiren her birey artık sadece toplumsal kurallarla hareket etmeye başlamıştır.

Locke'un doğa durumunda savunmuş olduğu özgürlük hakkı Hobbes ve Rousseau'nun fikirlerinden bazı yönleri ile ayrılmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere Locke, tamamen sınırsız bir özgürlük düşüncesi ileri sürmemiştir. Aksine doğal durumda bulunan doğa yasası ile bireysel eylemlerin düzenlenebileceğini savunmuştur. Locke'un savunmuş olduğu doğa yasası kavramı, özgürlüğü kısıtlamak olarak algılansa da durum düşünüldüğünden farklıdır. Akıl doğru ve yanlış ayırt etmede başvurulacak temel yasa olarak işlev görmektedir. Bu yüzden Locke, aklın öncülüğünde hareket etmenin özgürlüğün sürekliliği açısından gerekli olduğunu düşünmüştür.²⁹⁴ Locke doğa yasası ile bağlantılı olarak özgürlük kavramını şu sözlerle tanımlamıştır:

Bir şeyi gerçekleştirme ya da önlemenin bir kimsenin aynı derecede gücü içinde bulunmadığı; bir şeyi yapıp yapmamanın o kimsenin zihninin yeğlemesine aynı derecede bağlı olup olmadığı yerde, o insan, eylemi istençli olabilse bile, özgür değildir. Öyle ki özgürlük idesi, herhangi bir etmendeki, herhangi bir tikel eylemin yapılmasını ya da yapılmamasını, zihnin belirlemesine ya da düşünmesine, yani ikisinden birini yeğlemesine göre gerçekleştirme gücünün idesidir; ikisinden birini istencine göre

²⁹¹ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 204.

²⁹² Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 205-206.

²⁹³ Ağaoğulları vd., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 578-579.

²⁹⁴ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 209.

*gerçekleştirmek etmenin gücü içinde değilse, o artık özgür değildir; bu yüzden zorunluluk altındadır.*²⁹⁵

Locke özgürlüğü düşüncenin eyleme dönüşmesi olarak ifade etmiştir. Locke’a göre bireyin özgür olabilmesi için eylemlerini hiçbir engelle karşılaşmadan gerçekleştirebilmelidir. Çünkü engelin olduğu yerde özgürlük değil zorunluluk vardır. Öte yandan Hobbes ve Rousseau’da olduğu gibi Locke’un savunduğu doğal özgürlük fikri de sivil topluma geçilmesi ile beraber temel bir değişime uğramıştır. Sivil toplumda birey sadece doğa yasasına yani akla tabi değildir. Bütün bireyler toplumsal rıza sonucu ortaya çıkan ortak aklın yasasına göre hareket etmiştir. Başka bir deyişle, sivil toplumda artık herkesin eylemlerinin sınırlarını belirleyen siyasi yasa mevcuttur. Bu yüzden bireyler, sivil topluma geçtikten sonra kendi zihinsel tercihlerine göre değil siyasi yasanın kuralları dâhilinde hareket edecektir.²⁹⁶ Görüldüğü gibi Locke’un felsefesinde bireysel özgürlüğe yön veren temel etken toplumun ortak iradesi sonucu meydana gelen siyasi yasadır. Locke başka bir eserinde ise bireysel özgürlük kavramı ile ilişkili olarak şunları dile getirmiştir:

*Hiç kimse, ikna edemediği sürece bir başkasının nasihatlerine ve ihtarlarına boyun eğmek zorunda değildir. Her insanın, kendi kendisi hakkında bir yargıya varmak için yüksek ve mutlak bir yetkisi vardır. Bunun sebebi ise bu kararın başka hiç kimseyi ilgilendirmemesi ve bu yüzden başkalarının zarar görmelerinin söz konusu olmamasıdır.*²⁹⁷

Locke, sivil toplumdan önce bireylerin sahip olduğu özgürlük hakkını ifade ederken bireylere mülk edinme konusunda da bir hak tanımıştır. Şöyle ki, Tanrı bireylerin ihtiyaç duyduğu tüm nimetleri barındıran yeryüzünü yaratırken herkesin kullanımına açık, ortak kullanım alanı olarak yaratmıştır. Ortak kullanıma açık olan yeryüzünden bireyler, doğa durumunda yer alan doğa yasasını kullanarak istedikleri ürünü kendi mülkleri haline getirebilirler. Çünkü doğal durumda bulunan herkes eşittir. Bu yüzden tüm bireyler, ortaklaşa verilmiş olan nimetlerden kendi paylarına düşenleri alma konusunda özgürdürler.²⁹⁸ Locke’a göre, bireylerin mülk edinmelerindeki temel

²⁹⁵ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 164.

²⁹⁶ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi-*, 209-210.

²⁹⁷ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 71.

²⁹⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 187-188.

amaç hayatlarını devam ettirmektir. Tanrı'nın yeryüzündeki her şeyi tüm insanların ortak kullanımına açık şekilde yaratmasının nedeni de budur. Bireyin hayatını sürdürmek için doğadan elde ettiği bir ürün aynı zamanda onun mülkiyeti de olmaktadır. Dolayısıyla bireylerin doğadan kendileri için elde ettiği bütün ürünler özel mülkiyet olarak adlandırılmaktadır. Bu durum Tanrı'nın bir isteği olduğu için de doğa yasasına aykırı olarak görülmemektedir.²⁹⁹

Locke'un savunmuş olduğu özgürlük fikri bireylere mal-mülk edinme konusunda seçme hakkı sağlamıştır. Bu durum aslında özel mülkiyet kavramının temelini oluşturmaktadır. Özel mülkiyet kavramının ileri sürülmesi ile beraber bir takım sorular da ortaya çıkmıştır. Eğer yeryüzündeki tüm hayvanlar, meyveler ve benzeri ürünler insanların kullanımı açısından ortak ise bireyin bu benimdir diyebilmesinin meşru sayılabilecek yolu nedir? Locke'a göre, tüm ürünler doğanın kendiliğinden ürettiği doğal şeylerdir. Kişilerin yeryüzü nimetleri üzerinde özel hak talep etmesi eşitlik hakkından dolayı bireyler arasında tartışmalara sebep olacaktır.³⁰⁰ Bu noktada Locke, doğada bulunan ürünleri özel mülk haline getirmenin yolunu ararken emek kavramını ileri sürmüştür.

2.3.4.1. Emek

Locke özel mülkiyeti daha önce de belirtildiği gibi doğal bir hak olarak nitelendirmiştir. O mülkiyeti doğal bir hak olarak görse de, bireylerin bu noktada bir takım yükümlülükleri olduğunu dile getirmiştir. Bireyler doğada hazır bulunan hiçbir şey için benimdir deme hakkına sahip değildir. Mülkiyet hakkı ancak herhangi bir şeyi doğal halinden çıkarmakla elde edilebilir. Locke'a göre bu dönüştürme işlemi de ancak bireysel emek sayesinde mümkündür.³⁰¹ Bu açıdan Locke'un siyaset felsefesinde özel mülkiyetin dayanak noktasını emek kavramı oluşturmaktadır. Şöyle ki, Locke açısından her birey bizzat kendisi üzerinde mülkiyet hakkına sahiptir. Bu yüzden, bireyin kendi elleri ile emek vererek yaptığı şey de onun eseri ve mülkiyeti olarak nitelendirilmiştir. Bu açıdan Locke, Tanrı tarafından insanların ortak kullanımına sunulan yeryüzü nimetlerini bireyin sarf etmiş olduğu emek ile orantılı olarak özel mülkiyete

²⁹⁹ Ağaoğulları vd., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 489.

³⁰⁰ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 217.

³⁰¹ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 112.

çevrilebileceğini düşünmüştür. Ayrıca bireylerin emek harcayarak elde ettikleri bu özel mülkiyet üzerinde de kişinin kendisinden başka hiç kimsenin hakkı bulunmadığını savunmuştur.³⁰² Locke, emek kavramının daha iyi anlaşılabilmesi adına şu örneği vermiştir:

*Bir meşe ağacının altından topladığı meşe palamutları veya ormanda devşirdiği elmalarla beslenen kişi, o şeyleri kesinlikle kendisine ait kılmıştır. Kimse yiyeceğin ona ait olduğunu inkâr edemez. O halde soruyorum: O şeyler ne zaman ona ait olmaya başladı? Onları sindirdiğinde mi? Yedirdiğinde mi? Yoksa kaydattığında mı? Ya da eve götürdüğünde mi? Veya topladığında mı? Açıktır ki, eğer ilk toplama onları o kişiye ait kılmamışsa başka hiçbir şey kılamaz. Bu topladıklarıyla ortak olarak geride kalan şeylerin arasındaki farkı gösteren, o emektir. O şeylere herkesin ortak anası olan doğanın yaptığından farklı bir şey eklemiş olan, emektir ve böylece o şeyler o kişinin özel hakkı haline gelmiştir.*³⁰³

Locke’a göre, herhangi bir şeye emek katarak özel mülk haline getirmek diğer bireyleri o şeyden dışlamak anlamına gelmektedir. Yaşamın devamlılığı için başkalarını dışlamak aslında zorunluluk sonucunda ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, mülkiyet insanın yaşamını sürdürmesi için temel şartlardan birisidir.³⁰⁴ Bu açıdan Locke, Tanrı insanlara yeryüzü ve nimetlerini ortaklaşa vermiş olsa da bireylerin özel mülkiyet haklarının da var olduğunu savunmuştur. Dolayısıyla birey herhangi bir şeye emeğini katarak o şeyi kendi mülkü haline getirmeyi başardığında aslında özel mülk sahibi olacaktır. Emek ile özel mülkiyet haline getirilen şeyler artık diğer bireylerin ortak kullanımı olmaktan çıkacaktır. Bu bakımdan emeğin, Tanrı tarafından yaratılan ve doğada bulunan tüm şeylere ayrı bir değer yüklediği görülmektedir.³⁰⁵ Tüm bunlardan hareketle bütün bireylere tanınan özel mülkiyet hakkının Locke’un felsefesinde emek kavramı ile beraber ortaya çıktığını söylenebilir.

Fakat ölümsüz olan ruhlarının yanı sıra, insanların süresi kestirilemeyen, narin ve gelip geçici dünya hayatlarını sürdürebilmek için gayret ve

³⁰² Eroğlu, “John Locke’un Devlet Teorisi”, 6.

³⁰³ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 189.

³⁰⁴ Ağaoğulları, Zabcı ve Ergün, *Kral Devletten-Ulus Devlete*, 177-178.

³⁰⁵ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 217.

*çalışkanlık yoluyla sağladıkları ve korudukları kolaylıklara ihtiyaç vardır. Hayatımızı kolaylaştırmaya destek olan nesneler, ne doğanın kendiliğinden ürünleridirler ne de bizim kullanımımıza uygun ve hazır olarak sunulurlar. Bu husus ayrı bir itina gerektirir ve zorunlu olarak bir iş yükümlülüğü doğurur.*³⁰⁶

Locke’a göre, bireyin emek katarak mülk sahibi olması hem yeryüzü nimetlerini yaratan Tanrı’nın hem de aklın bir buyruğudur. Locke bu görüşü, “Tanrı da insan aklı da insana yeryüzünü denetimi altına almayı, yani hayata fayda sağlayacak şekilde ıslah etmeyi emretti ve orada kendisine ait olan bir şey verdi, kişinin emeği.”³⁰⁷ sözleri ile ifade etmiştir. Locke’un ileri sürmüş olduğu fikri göre, bireylerin kattıkları emekle orantılı olarak mülk edinmeleri doğa kanununa aykırı bir davranış değildir. Doğa kanunu herkes için bağlayıcı bir niteliğe sahiptir.³⁰⁸ Ancak bahsi geçen kanuna uymayacak kişiler muhakkak çıkacaktır. Bu durumda Locke, insan emeğinin diğer bireyler tarafından sömürülmesini engellemek adına çözüm önerisi ileri sürmüştür. Locke, sözü edilen düşüncelerini Hoşgörü Üstüne Bir Mektup adlı eserinde dile getirmiştir:

*Fakat insanların kendileri için bazı şeyleri sağlamak zahmetine katlanmak yerine başkalarının çabalarını haksızca sömürme eğilimlerinin engellenmesi, insanların namuslu çalışmalarıyla kazandıklarının korunması ve bunların yanı sıra özgür ve güçlü olabilmeleri ve istedikleri başka şeyleri elde edebilmeleri için, bunların zorunlu olarak bir topluma dâhil olmaları icap eder.*³⁰⁹

Locke açısından bireyler, kendilerine sunulan maddi şeyleri ancak kişisel çaba göstererek mülkiyetlerine geçirebilmektedirler. Bireylerin özel mülkiyet elde ederken gösterdikleri bu çabanın meşru yol sayılabilmesinin temel şartı doğa durumunda bulunan diğer bireylere herhangi bir zarar verilmemesidir. Çünkü doğa durumunda başkalarının haklarını kısıtlayıcı davranışlar barış ortamının bozulması ile sonuçlanacaktır. Barış ortamının bozulması ise bireylerin toplumsal hayata geçmesine

³⁰⁶ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 71-72.

³⁰⁷ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 191.

³⁰⁸ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, 74.

³⁰⁹ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 72.

zemin hazırlayacaktır.³¹⁰ Ayrıca Locke, bireyin mülk edinme hakkından sonra miras hakkının da ortaya çıktığını savunmuştur. Çünkü ona göre, her birey ailesinin varisi olma niteliği taşımaktadır. Özel mülkiyet hakkının bireylere tanınması ile beraber cevaplanması gereken bir takım sorular ortaya çıkmıştır. Örneğin, doğal hak olarak görülen özel mülkiyeti sınırlandırmak mümkün müdür?³¹¹ Locke bu noktada özel mülkiyet edinirken bireylerin uyması gereken bir takım sınırlar olduğundan bahsetmiştir. Ona göre belirlenen sınırlar, bireyler arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların önlenmesini sağlamaktadır.

2.3.4.2. Mülk Edinmenin Sınırları

Locke, mülkiyet hakkının meşruluğunu emek kavramı ile temellendirmiştir. Bu yüzden, Tanrı'nın insanlara ortak olarak kullanmaları için verdiği şeylere kişinin ancak emeğini kattığı sürece üzerinde hak iddia edebileceğini savunmuştur. Locke'un savunduğu fikir aynı zamanda özel mülkiyetin de başlangıcını ifade etmektedir. Mülkiyet hakkı bazı soruları da beraberinde getirmiştir. Bu sorulardan hareketle bireyler elde etmek istediği herhangi bir şeye daha fazla emeğini katarak dilediği kadar mülk edinebileceği gibi bir düşünce ortaya çıkmıştır. Fakat Locke bu düşünceye itiraz etmiştir. Çünkü ona göre doğal durumda bulunan hiç kimse dilediği kadar şeyi mülk edinme hakkına sahip değildir. Locke burada doğa yasasından yola çıkarak mülk edinmeye dair belirli sınırlamalardan bahsetmiştir.³¹² Mülk edinirken belirli sınırlar getirmesinin temeli olarak da bireysel hakların korunmasına işaret etmiştir. Locke'a göre sınırların ihlal edilmesiyle beraber bazı olumsuz durumlar ortaya çıkacaktır:

Toprağın sahiplenilmesinden önce, toplayabildiği kadar yabani meyve toplayan, elinden geldiği kadar yaban hayvan avlayan yakalayan veya ehlileştiren ve böylece doğanın kendiliğinden verdiği ürünler üzerinde zahmet çeken, onların üzerinde emek koyarak doğanın o şeyleri koyduğu durumu değiştiren kişi böylece onlar üzerinde bir mülkiyet edinmiş olur. Ancak sahip olduğu şeyler, kendilerinden beklenen fayda sağlanmadan yok olursa, meyveler daha yemeden çürürse veya geyik eti bozulursa doğanın

³¹⁰ Timuçin, *John Locke'un Siyaset Anlayışı*, 39.

³¹¹ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 218.

³¹² Bekir Geçit, "John Locke'da Mülkiyet Hakkının Sınırları: Doğal Hukuk Temelinde Bir Değerlendirme", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 4/1 (2014): 104.

*ortak yasasına karşı suç işlenmiş ve cezayı hak etmiştir. Komşusunun payına tecavüz etmiştir, zira o şeyler komşusunun hayatını kolaylaştıracak şeylerdir ve kendi kullanımının gerektirdiğinden fazlasını talep etmeye hakkı yoktur.*³¹³

Locke'un mülkiyetten kastettiği şey genel olarak topraktır. Tanrı toprağı bütün bireylere ekip, biçilmesi için ortak olarak vermiştir. Bu nedenle her bireyin mülk edinirken belirli oranda emek harcamasını istemiştir. Bireyler böylece üzerinde başka hiç kimsenin hakkı bulunmayan şeyleri özel mülkiyet haline getirmiştir.³¹⁴ Fakat daha öncede ifade edildiği üzere, Tanrı'nın bireylere sunmuş olduğu yeryüzü ve nimetleri sonsuz bir mülk edinme hakkı vermemektedir. Bireylerin mülk edinirken uymakla yükümlü oldukları sınırlar vardır. Locke'a göre bahsi geçen sınırlardan ilki yeterlilik sınırıdır. Bu sınıra göre kişi mülk edinirken başkalarını sıkıntıya düşürmeyecek kadarını almalıdır. Yani mülk edindiği şeyden sadece ihtiyacı kadarını alarak herkesin bu mülkten pay elde etmesine izin vermelidir. Çünkü doğa durumunda bulunan her birey yaşamını sürdürebilmek için yeryüzünde bulunan nimetleri mülk edinme hakkına sahiptir. Tanrı'nın vermiş olduğu nimetlerden gerekli miktardan fazlasını almak demek başkalarının yaşam hakkına da zarar vermek anlamına gelmektedir.³¹⁵ Bu durumda bireyin yapması gereken sadece kendini düşünmek değil mülk edinme hakkına sahip olan diğer tüm insanların haklarını da gözetmektir.

Bireyler tarafından toprağın işlenmek amacı ile sahiplenilmesi diğer toplum üyelerinin zararına değildir. Çünkü yeterlilik ilkesine uyan her birey, diğer kişilerin işleyeceği kadar toprak parçası bırakacaktır. Dolayısıyla diğerlerinin kullanacağı oranda toprak kalması herhangi birinin mülkiyet hakkına engel olmayacaktır.³¹⁶ Locke İkinci İnceleme'de yeterlilik sınırını, "...ırmak akıp dururken, ırmakta yeteri kadar su olduğundan bir başkasının o ırmaktan bir yudum su içmesinin susuzluğunu gidermek isteyen kişiye zarar vereceğini kimse düşünmez"³¹⁷ sözleri ile açıklamıştır. Bireylerin yeryüzü nimetlerinden yeterli derecede edinmelerini belirleyen bir diğer ilke bozulma sınırıdır. Bu sınıra göre kişi tüketebileceğinden daha fazla ürün elde ederek çürümesine veya bozulmasına sebep olmamalıdır. Çünkü Tanrı yeryüzünün tüm nimetlerini israf

³¹³ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 195-196.

³¹⁴ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 115.

³¹⁵ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 193.

³¹⁶ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 116.

³¹⁷ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 192.

edilsin diye değil bireyler yaşamlarını sürdürmeye devam edebilsin diye yaratmıştır. Bu yüzden Locke, kişilerin tüketebileceğinden daha fazlasını mülk edinemeyeceklerini savunmuştur. Bunun gerçekleşmesi kişinin payına düşenden daha fazlasını alarak diğer bireylerin haklarını gasp etmesi anlamına gelmektedir.³¹⁸ Bireylerin işleyeceği toprağın yeterliliğini belirleyecek olan şey temelde bozulma sınırıdır.

Locke'un mülk edinirken koymuş olduğu sınırlardan üçüncüsü ise emek sınırıdır. Bu sınıra göre, birey ancak emeğini kattığı şeyi mülk edinebilir. Görüldüğü gibi tüm bu sınırlar aslında doğal yasanın sürekliliğine zarar verilmesini önlemek için getirilmiştir. Çünkü Locke'a göre, kişi ne kadar emek harcarsa harcasın eğer ihtiyacı olandan fazlasını alırsa akla yani doğa yasasına aykırı bir davranış sergilemiş olacaktır. Bu da doğa yasasının çiğnenmesi anlamına gelmektedir. Locke bu noktada mülkiyet hakkı ile ilgili düşüncelerini sonlandırmamaktadır. Mülk edinmeye dair her ne kadar belirli sınırlar getirse de bu sınırların yıkılabileceğini de göstermek istemiştir. Bu durumda, paranın devreye girerek değiş-tokuş aracı olarak kullanılmaya başlanması bahsedilen sınırların ortadan kalkmasında büyük bir etkiye sahiptir.³¹⁹ Çünkü para, insanların gereğinden fazla ürettikleri ürünleri saklamaya olanak tanımaktadır. Bu sayede bireyler emeklerini para karşılığı satabilecekleri bir şey haline getirmişlerdir.

Paranın kullanılmaya başlanması ile beraber kişi daha fazla emek vererek elde ettiği ürünlerden kullanmadıkları kadarını satıp çürümesinin veya bozulmasının önüne geçmiştir. Bu durum, bozulma sınırının geçerliliğini ortadan kaldırmıştır. Yine aynı kişi başka kişinin elde ettiği ürünlerden fazlasını satın alarak hayatını devam ettirmeye yetecek kadar ürün temin edebilmiştir. Locke'a göre bu durum ise ikinci sınır olarak belirtilen yeterlilik sınırının nasıl geçersiz hale geldiğini göstermektedir. Son olarak üçüncü sınır olan emeğin para karşılığında satın alınabilir bir şeye dönüştürülmesi bu sınırın da diğer iki sınır gibi işlevini yitirebileceğini göstermektedir. Şöyle ki, toprağın özel mülkiyete dönüşmesinin ardından işlenecek herhangi bir toprak kalmamıştır. Bu durumda kişi başkasına ait toprak üzerinde çalışarak para karşılığında emeğini toprak sahibine satmıştır. Böylece emek sınırının geçerliliği de bu yolla ortadan kalkmıştır. O halde, paranın devreye girmesi ile birlikte hem mülkiyetin genişletilmesinin önündeki

³¹⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 191.

³¹⁹ Geçit, "John Locke'da Mülkiyet Hakkının Sınırları: Doğal Hukuk Temelinde Bir Değerlendirme", 105.

sınırlar ortadan kalkmış hem de doğa yasasının çiğnenmesi engellenmiştir.³²⁰ Para, daha fazla mülk edinmeyi meşru hale getirmiştir.

Paranın bozulmadan ve çürümeden saklanabilmesi bireylere ihtiyaçlarından daha fazla mülk edinme hakkı sağlamıştır. Ancak paranın bu şekilde devreye girmesi bazı değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Sınırlı mülkiyet hakkı sınırsız bir nitelik kazanmıştır. Bu durumda bireyler arasındaki toprak dağılımında genel olarak eşitsizlik ortaya çıkmıştır.³²¹ Paranın kullanılmaya başlanması emek kavramını da başka bir boyuta taşımıştır. İnsanlar emek vererek elde ettikleri ürünleri altın ve gümüşe çevirerek kullanmaya başlamışlardır. Locke tüm bunların doğal hukuka aykırı olmadığını savunmuştur. Çünkü ihtiyaçtan fazlası malların artışına neden olmaktadır. Locke’a göre özel mülkiyet, kamu yararının gelişimine katkıda bulunarak refah seviyesinin artmasını sağlamaktadır. Bu durumda emek, her türlü zenginliğin kaynağını oluşturan temel bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.³²² Locke’un mülk edinmeye dair belirlemiş olduğu sınırları yıkmasındaki esas sebep doğa durumundan toplumsal düzene geçişe bir zemin hazırlamaktır.

2.3.5. Doğa Durumundan Toplumsal Düzene Geçişin Nedenleri

Locke doğa durumunu, hiç kimsenin diğerine karşı herhangi bir üstünlüğü bulunmadığı, doğal hakların herkeste bulunduğu tam bir eşitlik hali olarak ifade etmiştir. Ayrıca doğa durumu, bireylerin uymakla yükümlü oldukları doğa yasasını içinde barındıran özgürlük durumu olarak nitelendirilmiştir. Locke’un doğa durumu tasviri genelde kuralsızlık, başıbozukluk ve benzeri gibi bir takım kötü benzetmelere maruz kalmıştır. Fakat Locke tüm bunlara rağmen doğa durumunun bahsedildiği gibi kötü olmadığını savunmuştur. Locke’a göre doğa durumu temelde bireysel özgürlük düşüncesine dayanmaktadır. Ancak bu özgürlük zannedildiği gibi bireylerin kontrolsüz şekilde hareket etmesi anlamına gelmemektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere doğa durumunda her birey doğa yasası olan aklın egemenliği altındadır. Bu yüzden hiçbir

³²⁰ Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, 491-492.

³²¹ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 125.

³²² Murat S. Özkan, “17. ve 18. Yüzyıllarda Doğal Hukukun Pozitif Hukuka ve Siyaset Felsefesine Etkileri”(Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2016), 140.

birey diğzerinin sahip olduğu temel haklara zarar veremez. Dolasıyla doğa durumundaki herkes bir diğzeri kadar eşit ve özgürdür.³²³

Locke, “...bizzat Tanrı bile, insanları kendi iradelerine karşı korumaz.”³²⁴ sözü ile aslında bireysel özgürlüğe vurgu yapmıştır. Ayrıca bireylerin eşit olduklarını söylerken yaş, cinsiyet veya zekâ gibi biyolojik özelliklerden bahsetmemiştir. Locke’a göre eşitlik kavramı, doğal yaşamda herkeste bulunan mülkiyet, özgürlük yaşam hakları bakımından eşit olmayı ifade etmektedir.³²⁵ Doğa durumunun yukarıda bahsi geçen tanımının ardından kaçınılmaz olarak şu soru ortaya çıkmıştır: Doğal halde bulunan tüm bireyler bahsedildiğı kadar eşit ve özgür iseler neden sahip oldukları bu haklardan vazgeçerek toplumsal hayata geçmek istemişlerdir?³²⁶ Bu sorunun cevabını Locke şöyle açıklamıştır:

*Doğa durumunda insan bu tür bir hakka sahip olmasına rağmen, bu hakkın kullanımı oldukça belirsiz ve sürekli olarak başkalarının tecavüzüne maruzdur. Herkes diğzeri kadar kral, her insan diğzerinin eşiti olduğundan ve hakkaniyet ve adaletin kuvvetli gözetleyicileri olmayanlar daha büyük bölümü oluşturdıklarından, insanın bu durumda sahip olduğu mülkiyetin kullanımı oldukça güvensizlik, oldukça emniyetsizliktir.*³²⁷

Locke doğa durumunu başlangıçta tam anlamıyla eşitlik ve özgürlüğün iç içe olduğu barışçıl bir ortam olarak tanımlamıştır. Fakat yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı üzere, zamanla bireyler arasındaki eşitlik bozulmuştur. Eşitliğin bozulması ile birlikte özgürlük hakkının da önünde bazı engeller meydana gelmiştir. Bu yüzden doğa durumundaki var olan düzen değişerek bireyler arasında güvensizlikler yaşanmıştır. Böylece doğa durumu insanların her an korku içinde yaşadığı bir ortama dönüşmüştür. Korku içinde olan her birey doğal haklarını korumak için diğzer toplum üyeleri ile mücadele içerisine girmiştir. Mücadele beraberinde savaşa da sebep olmuştur. Korku, endişe ve savaşa son vermek isteyen toplum üyeleri doğa durumunu

³²³ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 169-171.

³²⁴ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 50.

³²⁵ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 98.

³²⁶ Arslan, “John Locke’ un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme”, 197.

³²⁷ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 131.

terk ederek toplumsal hayata geçmeye karar vermişlerdir.³²⁸ Bu açıdan toplumsal hayata geçiş bireylerin doğa durumunda sahip olduğu temel hakların korunmasını sağlamıştır.

Locke’a göre savaş durumunun oluşmasına yol açacak temel sebep aslında doğal hayatta yaşayan her bireyin eşit ve özgür olmasıdır. Çünkü eşitlik ve özgürlük başka hakları da beraberinde getirmiştir. Doğa durumunda herhangi bir üst otorite yoktur. Bu yüzden her birey kendisine zarar veren saldırganı yargılama ve cezalandırma hakkına sahiptir.³²⁹ Locke açısından işlenen suça karşılık uygulanacak olan iki farklı ceza şekli vardır. Bunlardan birisi, herhangi bir bireye karşı işlenen suçun cezasını yine bireyin kendisinin verdiği ceza türüdür. Diğeri ise topluma karşı işlenen suçun cezasını herkesin bir araya gelerek ortak karar sonucu verdiği ceza türüdür.³³⁰ Locke’a göre, bireylerin cezalandırma hakkını devam ettirme istekleri bir savaş durumunun yaşanmasına neden olmuştur.

Locke’a göre yargılama ve cezalandırma hakkının savaşa neden olmasının bir diğer nedeni de verilecek cezanın hangi yasaya göre uygulanacağıdır. Ortak yasanın yokluğunda ceza verecek herhangi bir kişi suçludan öç almak isteyebilir. Aynı kişi kendi çıkarları ile denk düşecek bir tutum da sergileyebilir. Bu durum bireyler arasında çoğunlukla anlaşmazlıklara sebep olacaktır. Locke’a göre bunların yaşanmaması için verilecek cezaların suç ile orantılı ve akla uygun nitelikte olmalıdır. Çünkü bireylere verilen suçluyu yargılama ve cezalandırma yetkisi sonsuz bir gücü temsil etmemektedir.³³¹ Locke’a göre, insanların yaşadığı tartışmalarda orta yolu bulmak için herkesin itaat edeceği ortak rıza ile oluşturulmuş yasa gerekmektedir. Fakat yasayı kimin uygulayacağı konusunda anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Çünkü doğa durumunda bulunan herkes diğer bir kişi kadar eşit haklara sahiptir. Locke açısından herkesin eşit olduğu yerde adaletin tam anlamıyla sağlanacağı konusu şüphelidir. Bu durum yasayı uygulayacak tarafsız bir yargıcın varlığını zorunlu hale getirmiştir.³³² Locke, yasaları uygulayacak üst otorite olarak devletin varlığına işaret etmiştir. Bu düşüncesini

³²⁸ Mehmet Akkurt, “John Locke’un Siyaset Felsefesi”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (2021), 118-119.

³²⁹ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 226.

³³⁰ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 105-106.

³³¹ Eroğlu, “John Locke’un Devlet Teorisi”, 4.

³³² Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, 494.

“...yönetimin ilgisi kanunlarla emredip, cezalarla zorlamaya bağlıdır.”³³³ sözleri ile ifade etmiştir.

Locke, bireylerin toplumsal düzene geçmek istemelerini doğal haklardan hareketle açıklamaya çalışmıştır. Bu açıdan Locke, doğal durumda yaşayan bireylerin sivil topluma geçiş nedenlerini şu şekilde sıralamıştır: I) Bireyler arasında yaşanabilecek anlaşmazlıklarda başvurulacak ortak bir yasanın bulunmaması, II) Ortak olarak oluşturulan yasayı uygulayacak tarafsız, adil bir yargıcın bulunmaması, III) Verilen cezaları uygulayacak yargı gücünün bulunmaması. Locke’a göre bütün bu eksiklikler aslında bireylere verilen eşitlik hakkından dolayı ortaya çıkmıştır. Çünkü eşitlik hakkı beraberinde yargılama ve cezalandırma hakkını da getirmiştir.³³⁴ Bu hakkın kişisel çıkarlar ve zaafılar yüzünden kötüye kullanımı sonucu ortaya çıkacak olan karmaşıklık ve savaş hali bireylerin kendisini sürekli tehdit içerisinde hissetmesine yol açacaktır. Bahsi geçen durumların çoğalması ile birlikte tüm bireyler rıza göstererek doğal hali terk edip siyasal bir toplum oluşturmak istemişlerdir.³³⁵

Siyasal topluma geçiş ile beraber doğa durumunda yer alan doğa yasası ortadan kalkmamıştır. Fakat yine de daha önce de ifade edildiği gibi doğa durumunda bulunan bir takım eksiklikler bireylerin siyasal topluma geçişlerini zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluğun esas sebebi ise bireylerin korunma içgüdüsüne dayanmaktadır.³³⁶ Siyasi topluma geçişin ardından oluşturulan toplumsal yasalar doğa kanunu temel alınarak yapılmaktadır. Kurulan devlet de bu kanunlar ile toplumsal düzeni sağlamaktadır. Locke bahsi edilen düşüncüyü eserinde, “...sivil kanun, sahip olduğu bağlayıcı gücü tabiat kanunundan almaktadır. Tabiat kanunu, sivil yasama yetkisini elinde bulunduran mercie, insanları yönetme hakkı vermektedir.”³³⁷ sözleri ile dile getirmiştir. Tüm bu söylenenlerden anlaşılacağı üzere, Locke açısından bireylerin kendi güvenliklerini sağlamak amacı ile toplumsal hayata geçişleri ancak oluşturulacak sözleşme ile mümkündür.

³³³ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 50.

³³⁴ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 226-227.

³³⁵ Eroğlu, “John Locke’un Devlet Teorisi”, 4.

³³⁶ Timuçin, *John Locke’un Siyaset Anlayışı*, 28.

³³⁷ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, 71.

2.3.6. Toplum Sözleşmesi

Doğa durumunda yaşayan bireyler tehlikede olduğunu düşündükleri haklarını belirli kurallar ve yasalarla korumak istemişlerdir. Bu amaca uygun olarak bir toplumsal sözleşme oluşturmaya karar vermişlerdir. Yapılan sözleşme aynı zamanda bireylerin doğa durumundan tamamen koparak toplumsal düzene geçişlerini de simgelemektedir. Sözleşme ile beraber siyasal topluma adım atan bireyler, doğa durumunda sahip oldukları haklardan vazgeçerek bu hakları kendileri adına yönetecek olan kanun yapıcı otoriteye teslim etmişlerdir. Otorite aynı zamanda hazırladığı kanunları yürüten egemen gücü temsil etmektedir. Bu durumda, birey artık içerisinde bulunduğu toplumda kendi otoritesini kullanarak başkalarına karşı herhangi bir üstünlük kurma çabası içerisine giremeyecektir. Locke’a göre eğer birey kendi istediği şekilde davranırsa bu kişinin hâlâ doğa durumunda olduğu varsayılacaktır. Bu açıdan doğa durumunda olduğu düşünülen kişi siyasal toplumun üyesi olarak görülmeyecektir.³³⁸ Buradan anlaşılacağı üzere yapılan sözleşmenin tüm bireylerin toplumsal düzen içerisindeki hareketlerine yön verdiği söylenebilir. Ayrıca Locke, bireylerin toplumsal düzene geçme isteklerini doğal bir eğilim olarak nitelendirmektedir:

*Ayrıca insan yalnızca hayattan kazandığı tecrübenin ve kendisini sürekli baskı altında tutan ihtiyaçlarının onu diğer insanlarla birlikte toplu halde yaşamayı başarmaya ve bunu sürdürmeye yönelttiğini fark etmekle kalmaz, tabiatın kendisine yüklediği bir eğilim tarafından topluma girmeye zorlandığını ve kendisine bahsedilmiş olan konuşma imkânı ve dilin sağladığı iletişim kurabilme özelliği vasıtasıyla toplum hayatını sürdürmek için uygun hale getirildiğini de fark eder.*³³⁹

Yukarıda bahsi geçen klasik toplum sözleşmesinin temsilcileri arasında Hobbes, Locke ve Rousseau yer almaktadır. Üç filozofun konu ile ilgili fikirlerine genel olarak bakıldığında bir takım benzerlikler ve farklılıklar görülmektedir. Locke’un sözleşme kuramının daha iyi anlaşılması açısından diğer iki düşünürün fikirlerine değinmek yerinde olacaktır. Klasik sözleşmecilerin ilki olan Hobbes’a göre, bireyleri sözleşme yapmaya iten temel sebep savaşın yol açtığı ölüm korkusudur. Ölüm korkusu yaşayan

³³⁸ Akarsu, “John Locke’un Devlet Felsefesi”, 77-78.

³³⁹ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, 49.

herhangi bir birey aynı zamanda kendini koruma arzusuna da sahiptir. Bu yüzden birey, korunma içgüdüsüne bağlı olarak yaşamını güvence altına almak ister. Dolayısıyla bireyleri eyleme geçiren itici güç korunma içgüdüsüdür.³⁴⁰ Bu nedenle Hobbes, hayatını ve sahip olduğu temel hakları korumak isteyen tüm bireylerin bir araya gelerek sözleşme yapmak istediklerini savunmuştur. Sözleşmenin esas amacı bireyler arasındaki barışın sürekliliğini sağlamaktır. Bu noktada bireylere düşen görev, sahip oldukları hakları kendileri adına koruyacak üst bir otoriteye teslim etmektir.³⁴¹ Hobbes’a göre sözleşme sonunda kurulan devlet barışı sağlayacak olan tek yetkin güçtür.

Toplum sözleşmesi kuramına dair fikirler ileri süren bir diğer filozof Rousseau’dur. Rousseau’nun sözleşme kuramının temelinde diğer düşünürlerde olduğu gibi doğa durumu kavramı yer almaktadır. Rousseau’ya göre, uygar topluma geçişten önce her birey ilkel şekilde yaşamaktadır. Toplumsal düzene geçiş bireylerin doğallıklarını yitirmeleri sonucunda meydana gelmektedir. Hobbes’un aksine Rousseau doğa durumundaki bireylerin barış içinde yaşadıklarını savunmuştur. Ona göre bireyleri savaşa sürükleyen temel sebep özel mülkiyetin ortaya çıkmasıdır. Çünkü özel mülkiyet bireyler arasında rekabet, üstünlük kurma girişimi ve çıkar sağlama isteği gibi bir takım kötü durumlara neden olmuştur. Ayrıca özel mülkiyet, bireyleri mülk sahibi olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye bölmüştür. Bu durum genel olarak bireyler arasında bir hiyerarşi oluşturmuştur.³⁴² Dolayısıyla tüm bunlar bireylerin doğal yapısına zarar verdiği için savaş ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Rousseau’ya göre, özel mülkiyet ile ortaya çıkan bireysel eşitsizlikler toplumsallaşmanın bir sonucudur. Toplumsallaşmadan geriye dönüş mümkün olmadığı için zorunlu olarak uygar topluma geçilmiştir. Oluşturulan siyasi toplumda özel mülkiyet sahipleri ortak sözleşme ile devleti kurmuştur. Fakat bu sözleşme daha çok zenginlerin toplumsal düzen içerisindeki konumlarını korumaya yönelik yapılmıştır. Bu yüzden Rousseau, zenginlerin çıkarlarını koruma amaçlı olan bu sözleşmeyi yalancı sözleşme olarak nitelendirmiştir. Yalancı sözleşmenin yapılması siyasal eşitsizliğin oluşmasına yol açmıştır. Bu durumda zenginler yönetici olurken yoksullar köle konumuna düşmüştür. Rousseau’ya göre toplum üyelerini kölelikten kurtararak

³⁴⁰ Cecile Fabre, çev. Mehmet F. Deniz, “Toplumsal Sözleşme”, *Felsefe Arkivi* 48 (2018): 124.

³⁴¹ Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, 440.

³⁴² Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, 577-578.

özgürlüklerine kavuşturmaları ancak gerçek bir sözleşme ile mümkündür. Çünkü herkesin sözleşmeye katılma hakkı olduğu için yapılacak sözleşme eşitlik temelli olacaktır. Yani gerçek sözleşme genelin iradesinden hareketle yapılacaktır.³⁴³ Görüldüğü gibi Rousseau toplumsal sözleşmeyi yalancı ve gerçek olmak üzere iki şekilde ele almıştır. Fakat onun için geçerli olan genelin iradesi sonucu oluşturulan gerçek sözleşmedir.

Toplum sözleşmecilerinin diğer temsilcisi olan Locke, sözleşme kuramını genel olarak doğal haklardan hareketle oluşturmuştur. Locke'a göre herhangi bir birey, doğa durumunda tabii bir özgürlük hakkına sahiptir. Ancak toplumsal düzene geçiş ile birlikte artık kendisine yeni bir özgürlük hakkı verilmiştir. Bu özgürlüğün sınırları da, sözleşmenin yapılmasının ardından hakların devredildiği kanun koyucu kuvvet tarafından belirlenmiştir. O halde burada ortaya çıkan özgürlük, doğal hayatta olduğu gibi bireyin kendisi dışında hiçbir otorite tanımadan dilediği şekilde hareket ettiği gibi bir özgürlük değildir. Aksine toplum içerisinde bireylere tanınan özgürlük, kanunları belirleyen ve uygulayan üst kuvvetin koymuş olduğu kurallara bağlı olarak eylemde bulunan bir özgürlüktür.³⁴⁴ Dolayısıyla herhangi bir bireyin özgürlüğü belirlenen yasalar ile sınırlandırılmıştır.

Yukarıda sözü edilen bilgilerden sonra Locke'a burada şu soru sorulabilir: Eğer birey doğa durumunda yeteri kadar özgür ise niçin bu özgürlük hakkından vazgeçerek sınırlı özgürlük anlayışını seçmiştir? Locke'a göre bunun nedeni, bireylerin doğa durumunda sahip oldukları yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi tabii hakların toplumsal düzen içerisinde daha iyi korunacağı fikrine kapılmalarıdır.³⁴⁵ Locke'a göre, "Özel aile içi işlerde, mülklerin yönetiminde, benden sağlığının korunmasında her insan, kendi iyiliği için neyin uygun olduğunu tasavvur edebilir ve en iyi olduğunu umduğu yönde gidebilir."³⁴⁶ Bu yüzden, kendisi için iyi bir yol olduğuna inanan her birey sahip olduğu doğal hakları üst kuvvet olan devlete teslim etmiştir.

³⁴³ Ağaoğulları vd., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 578-580.

³⁴⁴ Akarsu, "John Locke'un Devlet Felsefesi", 75.

³⁴⁵ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 105.

³⁴⁶ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 48.

Locke açısından siyasal topluma geçiş aşamasında dikkat edilmesi gereken temel nokta bireylerin tek vücut olarak hareket etmeleridir. Bunun için de yapılması gereken çoğunluğun vermiş olduğu kararlara uymaktır. Çünkü Locke’a göre toplumsal anlaşmanın yapılmasına yol açan temel sebep, belirli sayıdaki bir grup özgür insanın toplumsal olarak bütünleşme arzusudur.³⁴⁷ Bu yüzden doğa durumunda bulunan her birey, ilk önce bir toplum oluşturmak için daha sonra da çoğunluğun kararlarına uyacakları konusunda açıkça rıza göstermişlerdir. Bireylerin özgür iradeleri sonucu göstermiş oldukları bu rıza onları toplumun üyesi haline getirmiştir.³⁴⁸ Locke’un toplum sözleşmesi aslında iki aşamadan meydana gelmektedir. İlk aşama bireylerin topluma geçişini ifade eden toplum sözleşmesidir. Bu aşamada bireyler, sahip oldukları iktidarlara son vermişlerdir. İkinci aşama egemen gücün varlığının kabul edildiği siyasal sözleşmedir. Bu aşamada ise toplum üyeleri ortak aldıkları karar ile devleti oluşturmuşlardır.³⁴⁹ Devletin kurulmasının ardından bireyler vazgeçtikleri iktidarlara üst otoriteye teslim etmişlerdir.

Locke genel olarak demokrasi temelli bir sözleşme kuramı oluşturmuştur. Ancak sözleşmenin bu niteliğine zarar veren bazı durumlar vardır. Locke doğa durumundan toplumsal düzene geçerken oluşturulan toplumsal sözleşmeye her bireyin katılamayacağını ileri sürmüştür. Bu kişiler sözleşmeye katılamayacakları için doğa durumundan çıkamayacaklardır. Dolayısıyla doğa durumunda sahip oldukları iktidarlardan da vazgeçmelerine gerek yoktur. Locke’a göre sözleşmeye katılamayacak olanlar kadınlar, yabancılar, çocuklar, deliler ve tembellerdir. Kadınların sözleşme kuramında yer almaması Locke’un örtük biçimde erkeği kadından üstün gördüğünü ortaya koymaktadır. Sözleşme toplum üyelerinin ortak rızası sonucunda oluşturulmuştur. Yabancılar Locke açısından toplumun üyesi olarak kabul edilmedikleri için sözleşmenin dışında tutulmuşlardır. Locke’a göre ancak doğal aklın yasasına uygun hareket edebilecek kişiler sözleşmeye katılabilir. Daha öncede ifade edildiği üzere Locke doğa durumunda bulunan her bireyin eşit haklara sahip olduğunu savunmuştur.

³⁴⁷ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 107-108.

³⁴⁸ Mehmet Evren, “John Locke ve John Rawls Liberalizminin Karşılaştırılması” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015), 30.

³⁴⁹ Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, 494.

Sözleşme yapılırken sadece belirli kişilerin katılabileceğini söylemesi ile eşitlik durumunu ortadan kaldırmıştır.³⁵⁰

Locke'a göre bireylerin toplumsal düzene geçişlerindeki temel neden eşitlik hakkının yol açtığı bazı sorunlardır. Daha öncede ifade edildiği üzere, doğa durumunda bulunan her birey diğeri kadar eşittir. Eşit olan bireyler aynı zamanda kendini koruma ve suçluyu cezalandırma hakkına sahiptir. Tüm bunlar bireyler arasında oluşabilecek savaş durumuna zemin hazırlamıştır. Bu yüzden tüm bireyler doğa durumunda sahip oldukları iktidarlardan vazgeçmiştir. Bu durumda bireyler tabii özgürlüklerini, yargılama ve cezalandırma yetkilerini üst kuvvete teslim etmişlerdir. Teslim edilen hakların güvenliği toplumsal bir sözleşme ile güvence altına alınmıştır. Böylece teslim edilen haklar ortak yarar adı altında birleştirilerek kullanılmıştır.³⁵¹ Görüldüğü gibi bireylerde bulunan tüm doğal haklar toplumsal geçiş ile beraber üst bir kuvvetin elinde toplanmıştır. Bunun yapılmasındaki temel sebep, toplumsal alanda bulunan bütün bireylerin refah ve güven içerisinde yaşamalarını sağlamaktır. Locke'a göre bunu sağlayacak olan üst kuvvet de devlettir.

2.3.7. Devlet Anlayışı

Bireyler arasında yapılan sözleşmenin ardından devlet denilen kurum ortaya çıkmıştır. Daha öncede ifade edildiği gibi devletin temel görevi bireylerin devrettiği iktidarlara toplumun yararına kullanmaktır. Ayrıca bireylerin sahip olduğu hayat, hürriyet ve mülkiyet gibi temel hakları korumakla yükümlüdür. Bu yüzden devlet, bireylerle arasında kurmuş olduğu güven bağının kopmasını engellemelidir.³⁵² Locke için devlet kurulurken dikkat edilmesi gereken temel nokta kurulan devletin bireysel rızaya dayanmasıdır. Çünkü Locke'a göre "Toplumun rızası ve onun yetkilendirmesi dışında hiç kimse yasa yapma iktidarına sahip olamaz."³⁵³ Uygur yönetimin meşruluk kazanmasının temel koşulu bireysel rızadır. Locke, rızaya dayanmayan keyfi irade ile kurulmuş bir devletin varlığını kabul etmemiştir. Çünkü böyle bir devletin varlığı doğa

³⁵⁰ Ağaoğulları, Zabcı ve Ergün, *Kral Devletten-Ulus Devlete*, 192-193.

³⁵¹ Ağaoğulları, Zabcı ve Ergün, *Kral Devletten-Ulus Devlete*, 191-192.

³⁵² Toku, *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, 87.

³⁵³ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 259.

durumunda ortaya çıkabilecek çatışmalardan daha kötü sonuçlar doğuracaktır.³⁵⁴ Dolayısıyla bütün olası tehlikelerin önüne geçilmesi toplumun irade göstererek kurduğu devletin varlığına bağlıdır.

Locke'un devlet anlayışının temelinde rıza kavramı önemli bir yere sahiptir. Kavram temelde iki şekilde ortaya çıkmıştır. İlk olarak, doğa durumundan toplumsal hayata geçmek isteyen her birey siyasi anlaşma yapmak için rıza göstermiştir. Çünkü doğa durumunda bulunan hak ihlali, güvenlik sorunu ve savaş durumu gibi tehlikeli olaylar bireylerin sivil topluma geçmelerine neden olmuştur. Bu yüzden insanlar, güvenli olduğuna inandıkları sivil toplumda yaşamak için siyasi anlaşma yapmışlardır. Bütün bu süreç temelde bireylerin gönüllü olarak yaptıkları eylemlere dayanmaktadır. İkinci olarak, güvenlik ve korunma ihtiyaçlarının karşılanmasını isteyen her birey devletin kurulmasına rıza göstermiştir.³⁵⁵ Böylece her birey sahip olduğu hakları devlete teslim etmiştir. Locke, bahsi geçen düşüncelerini eserinde şu şekilde ifade etmiştir:

*Fakat insanlar, geçici mal varlıklarını korumak amacıyla, karşılıklı yardımlaşmalarını sağlayan toplumlara girmelerine rağmen ya kendi vatandaşlarının yağmacılığı ve hilekârlığı ya da yabancıların düşmanca şiddeti nedeniyle bunları kaybedebilirler. Bunlara engel olmanın çaresi (dış güçlere karşı) silahlar, zenginlik ve kalabalık bir vatandaş topluluğu; (iç tehditlere karşı) ise kanunlardır. Bütün bunların yükümlülüğü ise toplum tarafından siyasi yönetime verilmiştir.*³⁵⁶

Locke rıza kavramının açık(sözlü) ve örtük(sözsüz) olmak üzere iki farklı türünden de bahsetmiştir. Bireyin belirli bir durum karşısında kendisini sözlü olarak ifade etmesi açık rıza olarak adlandırılmaktadır. Açık rıza bireyler arasında siyasi sözleşme yapılırken ortaya çıkmıştır. Locke'a göre, açık rıza gösteren her birey toplum tarafından kendisine verilen sorumlulukları yerine getirmekle görevlidir. Bireyin belirli bir durum karşısında kendisini davranış yolu ile ifade etmesi ise örtük rıza olarak ifade edilmektedir. Örtük rıza bireylerin devletin varlığı için gösterdikleri rıza türüdür. Locke'a göre, örtük rıza gösteren her birey bulunduğu toplumun genel kurallarına

³⁵⁴ Ağaoğulları vd., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 496.

³⁵⁵ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-,155-156.

³⁵⁶ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 72.

uymak zorundadır.³⁵⁷ Dolayısıyla bireyler hem toplumsal anlaşma yaparken hem de devlet kurulurken belirli bir rıza göstermişlerdir. Locke örtük rızaya ayrı bir parantez açmıştır. Çünkü Locke’a göre, örtük rıza söz konusu olduğunda bireylerin hangi noktaya kadar rıza gösterecekleri belirsizlik içermektedir. Bu belirsizliğin ortadan kalkması adına Locke şu açıklamayı yapmıştır:

*Bir yönetimin egemenlik alanı içinde bir mülkiyete sahip olan ya da kullanan herkes böylece zımnen rıza göstermiş demektir ve bu mülkü kullandığı sürece o yönetimin hukukuna herkes kadar uymak zorundadır. Bu mülk ister kendisinin ve varislerin ebediyen kullanacağı bir toprak olsun, isterse ona bir haftalığına orada kalmak ya da sadece üzerinden geçip başka bir yere seyahat etmesi için verilmiş olsun fark etmez, bu hüküm asıl olarak o yönetimin topraklarında bulunan her bir bireye ulaşır ve onu kapsar.*³⁵⁸

Locke’un rıza kuramında dikkat edilmesi gereken temel nokta bireylerin sayısıdır. Çünkü siyasal anlaşma yapılırken gösterilen rızanın meşru sayılabilmesi açısından bu sayı önemlidir. Locke siyasal otoritenin kurulabilmesi için bütünün rızasına ihtiyaç olduğunu savunmuştur. Sivil toplumun oy birliği ile kurulması herkesin rıza göstermesini zorunlu kılmıştır. Açık şekilde rıza gösteren herkes toplumun üyesi olarak nitelendirilmiştir. Locke toplum kurulmadan önce bütünün rızasını gerekli görmüştür. Fakat siyasal toplum oluştuktan sonra başka bir düşünce ileri sürmüştür. Locke’a göre ilerleyen süreçte çoğunluk toplum içerisinde söz sahibi olmuştur. Bu durumda artık çoğunluk diğerleri yerine karar alma ve uygulama hakkı elde etmiştir.³⁵⁹ Çoğunluk dışında kalan bireyleri ise Locke alınan kararlara uymakla yükümlü kılmıştır. Locke’a göre toplumu yönetecek olan güç çoğunluğun egemenliğidir.³⁶⁰ Dolayısıyla Locke, toplum yönetiminde genelin iradesini diğerlerinden üstün tutmuştur. Onun bu fikirleri bireyler arasındaki eşitliği göz ardı ettiğine dair eleştirilere neden olabilir.

Locke’a göre, bireysel rızaya dayalı siyasal otorite kurulduktan sonra yapılması gereken toplum için hangi yönetim biçiminin uygun olduğunu belirlemektir. Bunun belirlenmesi için toplumun çoğunluğu harekete geçerek geriye kalan diğer üyeler adına

³⁵⁷ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 147-148.

³⁵⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 249.

³⁵⁹ Kutluay, *Siyasal Otorite ve Rıza-John Locke İncelemesi*-, 156.

³⁶⁰ Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, 497-498.

bir karara varmışlardır. Toplum üyeleri tarafından kurulan devlet, çoğunluğun verdiği karar sonucunda yetkileri sınırlandırılmış egemen güç tarafından yönetilecektir. Çünkü Locke, mutlak güç ile donatılmış keyfi otoriteleri meşru devlet formları olarak görmemektedir. Bu tür yönetim şekillerini despotik otorite olarak adlandırılmıştır. Despotik olan her otorite bireysel rızadan uzak olduğu için gayrı meşrudur. Locke açısından bu türden bir otorite toplumsal alanda yer alan hukuk kurullarını ihlal ederek savaş durumunun ortaya çıkmasına neden olacaktır.³⁶¹

Locke'un kurmuş olduğu siyasal düzende bireylerin sahip olduğu doğal haklar ve iktidarlar hiçbir zaman mutlak egemene tümüyle devredilemez. Devletin temel amacı, doğal durumda bireylerin sahip olduğu mülkiyet haklarını korumaktır. Hakların tamamın devri egemen gücü mutlak yetki ile donatmak anlamına gelmektedir. Mutlak yetki ile hareket eden bir egemen ise bireylerin haklarını korumaktan ziyade onlara zarar verecektir. Bu yüzden Locke, yönetici gücün yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Çünkü yetkileri sınırlandırılmış siyasal iktidar hiçbir bireyin rızası olmaksızın mülkiyetini elinden alamaz.³⁶² Dolayısıyla Locke, yetkileri sınırlandırılmış devlet anlayışı ile genel olarak toplumsal düzenin adaletli biçimde yönetilmesini amaçlamıştır. Bu yüzden, toplumun bir arada kalabilmesi aslında devletin sınırlandırılmasına bağlıdır.

*Başkalarıyla konuşurken hiçbir fikre karşı çıkılmaması ve fikir ayrılığı olmaması gerektiğini söylemiyorum. Toplumu toplum yapan özelliklerden ve toplumu iyileştiren niteliklerden biri de budur. Farklı fikir ve görüşlerden ışık alınır ve her şeyin farklı yanları ve ihtimalleri ortaya çıkar. Herkes konuşana boyun eğer ve itaat ederse buna toplum denmez.*³⁶³

Locke mutlak monarşi ve diğer despotik yönetim biçimlerinin toplum için uygun olmadığını düşünmektedir. Çünkü monark veya despotun yönettiği toplumlarda bireylerin doğa durumunda sahip oldukları doğal hakların varlığından söz edilemez. Bu tür yönetim biçimlerinde tüm bireyler, sınırsız yetkiye sahip olan egemenin kontrolü altındadırlar. Dolayısıyla her birey doğa durumunda sahip olduğu eşitlikten ve

³⁶¹ Toku, John Locke ve Siyaset Felsefesi, 88.

³⁶² Ağaoğulları vd., Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, 499.

³⁶³ Locke, Eğitim Üzerine, 134.

özgürlükten uzaktır.³⁶⁴ Locke, her daim bireysel çıkarların ön planda tutulduğu toplumsal bir düzen oluşturmaya çalışmıştır. Kurulacak olan devlete de bahsi edilen amaç doğrultusunda görevler yüklemiştir. Bu durumda Locke’a göre, “...siyasi toplum düzeni, başka bir amaç için değil, sadece insanların bu dünyayla ilgili şeylerin mülkiyetini emniyet altına almak için tesis edilmiştir.”³⁶⁵ Locke, bireylerin haklarını koruyabilecekleri ve özgürce hareket edebilecekleri toplumsal bir hayat için iktidarın sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Locke’a göre, iktidarın sınırlandırılmasının yolu kuvvetler ayrılığı ilkesinden geçmektedir.

2.3.8. Kuvvetler Ayrılığı

Locke, oluşturduğu siyasi toplum modelinde devletin meşruiyetini temel olarak bireylerin rızalarına dayandırmıştır. Fakat siyasi otoritenin bireysel rıza ile oluşturulması devleti yöneten egemen gücün kontrol edilebilmesi için yeterli olmamıştır. Bu yüzden Locke hem bireylerin haklarını koruyabilmesi hem de uygar yönetimin oluşturulabilmesi amacıyla kuvvetler ayrılığı adı altında birleştirilmiş olan yasama, yürütme ve federatif güç şeklindeki üç farklı ilkeden söz etmiştir.³⁶⁶ Locke’a göre bahsi geçen üç ilke birbirini tamamlayıcı niteliğe sahiptir. Ayrıca Locke, bu üç ilke içerisinde yasamaya diğer iki ilkeden daha fazla önem vermektedir. Yasama en üstün güçtür. Yürütme ve federatif güç ise yasamanın ardından gelmektedir.³⁶⁷ Bu durumda Locke, üç ilkenin hâkim olduğu siyasi düzen içerisinde bireysel çıkarların ön planda tutulacağını kanıtlamaya çalışmıştır.

2.3.8.1. Yasama

Locke’a göre, bireylerin doğal durumunu terk ederek toplumsal düzene geçmelerindeki temel sebep barış ve güven içerisinde yaşamak istemeleridir. Bu amaca ulaşmalarını sağlayacak olan araç ise toplumsal alanda oluşturulmuş yasalardır. O halde kurulan bütün devletlerin öncelikle yapması gereken pozitif yasa yapıcı yasama iktidarını belirlemektir. Oluşturulan yasamanın asli görevi toplum içerisinde yer alan

³⁶⁴ Tokü, *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, 90.

³⁶⁵ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 73.

³⁶⁶ Eroğlu, “John Locke’un Devlet Teorisi”, 9.

³⁶⁷ Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, 500.

her bireyin güvenliğini sağlamaktır.³⁶⁸ Bu göreve paralel olarak yasama gücü, bireyler arasındaki gerekli dengeyi gözeterek savaş gibi durumların çıkmasını engellemeye ve toplum üyelerinin işlemiş olduğu suçlarda hangi cezanın verileceğini belirlemeye çalışmaktadır.³⁶⁹ Locke’a göre, yasama erki gücünü temel olarak tabiat kanunundan almaktadır. Çünkü tabiat kanunun bağlayıcılığı siyasal düzen kurulduktan sonra da devam etmektedir.

*Doğa yasasının hükümleri toplumlarda ortadan kalkmaz, tam tersine birçok durumda daha belirgin hale gelir ve bunlara beşeri kanunlarla bilinen cezalar eklenir ve bu şekilde itaat edilmeleri sağlanır. Böylece doğa yasası bütün insanlar, yasa koyucular ve diğerleri için ebedi bir kural olarak her zaman bakidir. Onların başkalarının fiilleri için koydukları kurallar, kendilerinin ve başkalarının fiilleri bakımından olduğu kadar doğa yasasına, yani vahiy olan Tanrı’nın iradesine de uygun olmalıdır ve temel doğa yasası insanlığın korunması olduğu için hiçbir yasa ve yaptırım ondan daha iyi ve geçerli olamaz.*³⁷⁰

Locke, çıkartılan yasaların temel dayanak noktasını tabiat kanununun oluşturduğunu iddia etmektedir. Çünkü ona göre, “...bir insanın tabiat kanununun ihtiva ettiği buyruklara aykırı davranışta bulunmasının meşru sayılacağı bir zaman kesinlikle bulunmamaktadır.”³⁷¹ Doğa yasası herkes için bağlayıcıdır. Fakat yazılı olarak bulunmaması nedeni ile kişisel çıkarlar doğrultusunda kullanılması söz konusudur. Daha öncede ifade edildiği üzere, doğa durumunda tabiat yasasını uygulayacak yargıç eksikliği mülkiyet haklarının ihlaline neden olmuştur. Bu durumda, bireyler bir araya gelerek mülkiyetlerini korumak amacıyla güçlerini birleştirmişlerdir. Her birey gönüllü olarak haklarını üst kuvvete teslim etmiştir. Böylece üst kuvvet, mülkiyetin sınırlarını belirleyerek toplumun güvenliğini sağlayan yasalar oluşturmuştur.³⁷² Dolayısıyla bireylerin yasa yapıcı üst kuvvet belirlememeleri halinde doğa durumunda ortaya çıkan belirsizlik, kargaşa ve savaş durumu devam edecektir.

³⁶⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 259.

³⁶⁹ Eroğlu, “John Locke’un Devlet Teorisi”, 10.

³⁷⁰ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 261.

³⁷¹ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, 74.

³⁷² Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 262.

Yasama gücü, bireylerin güvenliklerini çıkarmış olduğu yasalar yoluyla sağlayan devletin temel iktidarı şeklinde tanımlanmıştır. Bu güç aynı zamanda bazı sınırlamalara bağlıdır. İlk olarak yasama gücü, hiçbir zaman bireylerin sahip oldukları mülkiyet hakları üzerinde keyfi kuvvet uygulayamaz. Çünkü yasamanın kuvveti bireylerin iyiliği ile sınırlıdır. İkinci olarak, kanunları oluşturan yasama gücü oluşturduğu kanunlara göre hareket etmek zorundadır. Yasa koyucu güç eşitlik hakkı gereğince toplumun diğer üyeleri gibi bu yasalara uymakla yükümlüdür. Üçünü olarak ise yasama gücü kanun yapma yetkisini kimseye aktaramaz. Yasa yapma gücünü elinde bulunduran kişi toplumun üyeleri tarafından belirlenmektedir. Bu yüzden bu güç, yasamanın kendi iradesi ile başkalarına bırakabileceği türde bir güç değildir.³⁷³ Locke’a göre, yapılan yasa ile hedeflenen sadece oluşturulan siyasal düzeni korumaktır. Çünkü “...yasa ne dine ne de kurbanı ilişkin olarak yapılır, o yalnızca politik bir soruna ilişkin olarak yapılır.”³⁷⁴

Toplumu bir arada tutacak barış ortamını sağlayan yasama temel olarak bireylerin iradesini temsil eden güçtür. Bu güç sayesinde toplum üyeleri arasında oluşturulan hukuka dayalı sözleşme işlerlik kazanmaktadır.³⁷⁵ Yasama gücü toplumsal düzenin sağlanması açısından her ne kadar böyle büyük önem taşısa da aslında işlevsel olarak süreklilik gerektirmemektedir. Locke’a göre, yasama gücüne sahip olanların yürütme gücünü de ele geçirmemeleri için yasa yapıldıktan sonra yasama dağılmalıdır. Ayrıca toplumsal alanda yapılan kanunlar yasama gücü tarafından bir defa yapıldığı için yasamanın her zaman hazır durumda beklemesine gerek yoktur. Kanunların yapılmasının ardından toplum üyeleri tarafından seçilen yasa koyucular da bu kanunlara uymakla yükümlüdürler.³⁷⁶ Locke’a göre, kanunların yapılması toplumsal alandaki düzenin sağlanması için tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda yapılan kanunların süreklilik kazanması da gerekmektedir. Bunu sağlayacak olan güç ise yürütmedir.

³⁷³ Akarsu, “John Locke’un Devlet Felsefesi”, 81.

³⁷⁴ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 63.

³⁷⁵ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 237.

³⁷⁶ Eroğlu, “John Locke’un Devlet Teorisi”, 10.

2.3.8.2. Yürütme

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin ikinci gücü olan yürütme iktidarının yetkisi, yasanada payı olan kişiler dışındakilere verilmektedir. Yürütme gücüne sahip olan kişiler yasamadan farklı olarak aralıksız çalışmak zorundadırlar. Çünkü toplumsal alanda yeni yasaların yapılmasına her zaman ihtiyaç duyulmamaktadır. Fakat yapılan yasaların süreklilik kazanması için daima yürürlükte olması gerekmektedir.³⁷⁷ Öte yandan, iyi bir devletin kurulabilmesi yasama ve yürütme güçlerinin birbirinden ayrılmasına bağlıdır. Bu açıdan, yürütmenin sorumluluğunu yerine getirmesi insanların sahip olduğu hakların korunması için büyük önem taşımaktadır.³⁷⁸ Dolayısıyla yasama ve yürütmeye verilen güçlerin mutlaklaşmasının önüne geçilmesi kanunların doğru biçimde uygulanması açısından son derece önemlidir.

Locke yürütmenin, verilen görevler dışında hareket ederek bireyler arasında ayrımcılık veya hak ihlali yapabileceğini ileri sürmüştür. Yani yürütme erki elinde bulundurduğu gücü kullanarak bireylerin sahip olduğu yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarına zarar verebilir. Locke, yürütmenin bu ve benzeri şekilde davranması halinde devletin etkisiz kalacağını savunmuştur. Çünkü bireylerin doğa durumunu terk ederek toplumsal düzene geçmelerindeki esas gaye haklarını korumak istemeleridir. Devletin asıl görevi de bireylerin bahsi edilen gayesini yerine getirmektir.³⁷⁹ Locke, devletin temel görevinin ne olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

*İnsanların hayatlarını ve bu hayata ait olan şeyleri korumak devletin işidir ve bunların korunması siyasi yönetimin görevidir. Böylelikle, siyasi yönetici dünyevi malları bir kişi veya bir gruptan alıp başka birine veremez, vatandaşlar arasında değiştiremez (yasa ile dâhil olsa), çünkü ister doğru olsun ister yanlış, sivil yönetimin amacıyla alakası olmayan bir sebep yüzünden (dinleri kastediyorum), devletin koruması altında olan vatandaşların dünyevi mallarına hiçbir zarar veremez.*³⁸⁰

³⁷⁷ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 273-274.

³⁷⁸ Eroğlu, “John Locke’un Devlet Teorisi”, 10.

³⁷⁹ Toka, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 238.

³⁸⁰ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 74.

Yukarıda ifade edilenlerden de anlaşılacağı üzere, devletin yürütme gücü çıkartılan yasalarla toplumsal alandaki düzeni sağlamaktadır. Ayrıca Locke, düzenin devamlılığı için “...insan toplumuna veya sivil toplumun korunması için gerekli olan ahlak kurallarına aykırı kanaatlerin sivil yönetici tarafından hoş görülmemesi gerektiğini”³⁸¹ savunmuştur. Yürütme gücünün görevi daha önce de belirtildiği gibi sürekli olarak yasaları yürütmektir. Yasaları sürekli yürütmesi için yürütme gücü gerekli gördüğü durumlarda yasamayı toplama ve eylemde bulunmasını sağlama yetkisine sahiptir. Çünkü toplumun yararı veya çıkarı gibi durumlar söz konusu olduğunda yasamanın derhal toplanması gerekmektedir. Ayrıca yürütmede bulunan bu yetki onu yasamadan daha üstün hale getirmemektedir. Sadece toplum tarafından kendisine duyulan güven nedeni ile bu görev yürütmeye verilmiştir. Locke’a göre, eğer yürütme gücü elinde bulundurduğu iktidarı yasamayı engellemek için kullanırsa kendisine duyulan güveni suiistimal etmiş olacaktır.³⁸² Bu yüzden, yürütmeye verilen güce belirli sınırlamalar getirilmiştir.

Locke’un oluşturduğu devlet modeline göre, devletin çöküşüne neden olacak birtakım durumlar söz konusudur. Bunlardan ilki, yürütme gücünün kendisine verilen görevi aksatması veya tamamen terk etmesidir. Yürütmenin üzerine düşen sorumluluğu tam olarak yerine getirebilmesi temelde yasamanın yasa yapmasına bağlıdır. Çünkü yasama gücü olmadan toplumsal alanda geçerli olan hukuk kurallarını oluşturmak mümkün değildir. Devletin çöküşüne yol açacak ikinci neden ise yasama veya yürütmenin toplumun güvenliğini tehdit edecek davranışlar sergilemesidir. Toplumun devlet oluşturmasının esas gerekçesi doğa durumunda bulunan hakların muhafazasıdır. Bu gerekçe sağlanmadığında devlet otoritesini kaybedecektir. Böylece toplum kendisine başka temsilciler seçerek yasama ve yürütmenin yetkilerini seçtikleri kişilere verecektir.³⁸³ Buradan anlaşılacağı üzere, toplum üyeleri temelde yasama ve yürütme güçleri üzerinde söz sahibidirler.

Yasama ve yürütmeden yetkilerinin alınması aslında bireylere verilen bir ayrıcalıktır. Bireyler gerekli gördükleri durumlarda kendilerine verilen bu ayrıcalığı kullanmaktan çekinmeyeceklerdir. Verilen yetki aslında bireysel hakların korunması

³⁸¹ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 75.

³⁸² Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 267.

³⁸³ Toku, *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, 108.

açısından büyük önem taşımaktadır. Locke, bahsi edilen ayrıcalığın önemini “...bir yetkiye dayanmaksızın kullanılan güce karşı gerçek çözüm ona karşı zor kullanarak karşı çıkmaktır. Yetkisiz güç kullanma onu kullananı her zaman için bir saldırgan olarak savaş durumuna sokar ve o kişiye buna uygun olarak muamele edilir.”³⁸⁴ sözleri ile ifade etmiştir. Görüldüğü üzere Locke’un felsefesinde yasama ve yürütme iktidarı toplumsal hayatın devamlılığı açısından büyük önem taşımaktadır. Locke için yasama ve yürütme kadar öneme sahip üçüncü ve son iktidar federatif güçtür.

2.3.8.3 Federatif Güç

Kuvvetler ayrılığı ilkesi içerisinde yer alan federatif güç, toplum tarafından kurulan devletin güvenliğini başka devletlere karşı sağlamakla görevli olan kuvvet şeklinde tanımlanmaktadır. Toplumun herhangi bir üyesi ile dışarıdaki toplumda yer alan bir kişi arasında çıkabilecek olası çatışma durumu sadece bu iki kişiyi değil o toplumun bütün üyelerini ilgilendirmektedir. Bu yüzden, her toplumun dışarıdan gelebilecek kötü durumlara karşı korunması gereken kuvvete ihtiyacı vardır. Locke’a göre, bireyleri çıkabilecek savaş durumlarına karşı koruyarak barış ortamını sağlayacak olan kuvvet federatif güçtür.³⁸⁵ Dolayısıyla federatif güç, dışarı ile içerisi arasındaki barış halinin dengesini sağlamaktadır.

Federatif güç ile yürütme gücü kıyaslandığında bu iki iktidarın birbirinden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Yürütme gücü toplum içerisindeki düzeni korumak amacı ile yasalar uygularken federatif güç bundan ziyade toplumun dış güvenliğini sağlamaktadır. Öte yandan, Locke’a göre bu iki iktidarın farklı ellere bırakılması birtakım olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Bu yüzden, yürütme ve federatif güçte bulunan yetkilerin aralarında düzen bağılılığı kurulmuş taraflara verilmesi gerekmektedir. Aksi halde, toplum içerisinde kargaşa ve düzensizlik kaçınılmaz olacaktır. Locke’a göre, tüm bunların önüne geçmek için kurulacak olan devlette diğer bütün güçlerin kendisine bağlanabileceği tek bir yüksek kuvvet bulunmalıdır. Ona göre

³⁸⁴ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 275.

³⁸⁵ Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, 500.

bu kuvvet yasama gücüdür.³⁸⁶ Bu durumda, Locke'un ortaya koymuş olduğu kuvvetler ayrılığı ilkesinde önemli gördüğü temel gücün yasama olduğu söylenebilir.

Locke'un yukarıda ifade edilen yasama, yürütme ve federatif güç ilkeleri arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Yürütme gücü her ne kadar yasamadan farklı olarak görülse de temelde yasamaya bağlı şekilde hareket etmektedir. Eğer yürütme gücünü kötüye kullanırsa yasama tarafından yetkileri elinden alınarak işlemleri olduğu suç karşılığında gerekli olan ceza verilecektir. Aynı şekilde federatif güç de hem yasama hem de yürütme gücüne bağlı kalarak sorumlu olduğu görevleri yerine getirmektedir.³⁸⁷ Eğer bahsi geçen kuvvetlerden biri toplum üyelerinin doğal haklarına zarar verecek olursa o zaman bir savaş durumu başlatmış olacaktır. Bu noktada Locke, bireylere uygulanan şiddete karşılık devletin otoritesine başkaldırma hakkı tanımıştır.³⁸⁸ Ayrıca Locke, yürütme ve federatif gücü birbirinden ayrı güçler olarak ele almıştır. Fakat buna rağmen yine de bu iki erkin birbirleriyle uyumlu olarak çalışmaları gerektiğini savunmuştur. Locke, bahsi edilen fikirlerinin gerekçesi olarak şunları ileri sürmüştür:

*Her ne kadar, söylediğim gibi her topluluğun yürütme ve federatif iktidarı kendi içlerinde gerçekten de birbirlerinde farklı olsa da yine de aynı zamanda birbirinden ayrılarak farklı insanların eline teslim edilebilmeleri oldukça zordur. Zira her ikisini uygulamak için de toplumun gücüne ihtiyaç duyulduğu için devletin gücünü farklı ve birbirine bağlı olmayan ellere teslim etmek ya da yürütme ve federatif iktidarı birbirinden bağımsız davranabilecek kişilere vermek hemen hemen uygulanabilir değildir. Böyle olursa kamunun gücü farklı ellerde olacak ve bu durum er geç bozulmaya ve yıkılmaya sebep olabilecektir.*³⁸⁹

Locke, yürütme ve federatif gücün tamamen birbirinden bağımsız hareket etmesinin devlet için tehlikeli olacağını ifade etmiştir. Aynı zamanda Locke yasama, yürütme ve federatif gücü birbirinden ayırarak bireylerin toplum oluştururken devretmiş olduğu yetkilerin tek elde toplanmasını önlemeye çalışmıştır. Çünkü yetkilerin tek elde

³⁸⁶ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 268-269.

³⁸⁷ Eroğlu, "John Locke'un Devlet Teorisi", 11.

³⁸⁸ Toka, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 238.

³⁸⁹ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 269.

toplanması devleti sınırlandırılması zor bir otorite haline getirecektir.³⁹⁰ Toplum üyeleri tarafından devlete belirli oranda yetkiler verilmiştir. Locke Hoşgörü Üstüne Bir Mektup adlı eserinde bu düşüncesini “...hiç kimsenin kendisini, çıkarlarının bir kısmından, özgürlüğünden yahut hayatından birazcık mahrum bırakmakla cezalandırıp, bilerek ve isteyerek ıstırap çekmeyi düşünmemesi yüzünden, yönetim diğer insanların haklarını ihlal edenleri cezalandırmak için, bütün uyruklarının kuvveti ve cebriyle silahlandırılmıştır.”³⁹¹ sözleri ile ifade etmiştir. Locke’un tasarladığı devlet modelinde öncelikle yapılması gereken devlete verilen yetki alanının daraltılmasıdır. Bunun sağlanamadığı durumlar için Locke, toplumda bulunan her bireyin direnme ve ihtilalde bulunma hakkı olduğunu savunmuştur.

2.3.9. Direnme ve İhtilal Hakkı

Locke, toplumsal alanda çıkabilecek çatışmaların önüne geçebilmek ve sınırlı yönetimi sağlayabilmek amacı ile bireylere direnme ve ihtilal yapabilme hakkı tanımıştır. Bu durumda bireyler, en yüksek güç olarak belirlenen yasamanın görevini keyfi veya kötüye kullanması halinde özgür iradeleri ile verdikleri tüm yetkilerini geri alabileceklerdir.³⁹² Yasama kuvveti toplumun elinde bulunan yetkileri zorla almaya kalktığında bireyler ile devlet arasında savaş durumu ortaya çıkacaktır. Böylece devlet, toplum tarafından kendisine verilmiş olan görevlere aykırı hareket ederek toplum üzerinde mutlak bir otorite kurmaya çalışacaktır. Locke’a göre bu noktada bireyler direnme haklarını kullanarak devlet yönetimine el koyabileceklerdir.³⁹³ Locke bahsi geçen düşüncelerini “...yasa, siyasi yönetimin otoritesinin sınırları haricindeki şeylerle ilgiliyse (mesela, kişiler veya herhangi bir grup, farklı bir dini kabul etmeye ve başka bir kilisenin ibadet şekillerine ve ayinlerine katılmaya zorlanabilirler) bu durumda kişiler, vicdanlarına karşı çıkıp, kanuna uymaya mecbur değildirler.”³⁹⁴ Sözleri ile ifade etmiştir.

Locke’a göre, yönetici tarafından sergilenen her haksız eylem sonucunda direnme hakkı doğmaz. Çünkü birey, haklı veya haksız olduğu her eylem karşısında

³⁹⁰ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 264.

³⁹¹ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 34-35.

³⁹² Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 271.

³⁹³ Akarsu, “John Locke’un Devlet Felsefesi”, 85.

³⁹⁴ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 73.

kendisinde direnecek hakkı bulursa toplumsal alanda kargaşa ve anarşizm meydana gelecektir. Bunun önüne geçebilmek için direnme hakkına belirli sınırlar çekilmiştir. Eğer devletin eylemlerinden zarar gören kişinin hakkını ararken başvurabileceği yasal bir yol mevcutsa bu durumda birey kendisine verilen direnme hakkını kullanamayacaktır. Locke’a göre herhangi bir birey ancak yasal yolların ortadan kaldırıldığı ve devlet ile savaş durumuna girdiği durumlarda direnme hakkını kullanabilir.³⁹⁵ Locke bu konu ile ilgili olarak eserinde şunları dile getirmiştir:

*Fakat bu yasa dışı fiiller ister halkın çoğunluğunu kapsasın ister kötülük ve baskı sadece birkaç kişiye bulaşmış olsun böyle durumlarda olaylar ve sonuçları herkesi tehdit edecek gibi görünüyorsa ve hukuklarının ve onunla birlikte mülklerinin, özgürlüklerinin ve hayatlarının ve hatta belki de dinlerinin de tehlikede olduğuna dair vicdanlarında bir kanaat doğduysa kendilerine karşı kullanılan yasa dışı güce karşı direnmekten nasıl alıkonulacaklarını ben söyleyemem.*³⁹⁶

Devlet her yasayı toplumun iyiliği göz önünde bulundurarak yapmak zorundadır. Çünkü Locke’a göre, “Kamu çıkarı kuraldır ve bütün kanun yapımının ölçütüdür. Eğer bir şey, toplum için faydalı değilse, hiç de önemsiz olmasa bile, yasayla yerleştirilmesi gerekmez.”³⁹⁷ Dolayısıyla toplumun çıkarı için yapılmayan her yasa bireylere fayda değil zarar getirecektir. Öte yandan Locke, devleti yöneten egemen gücü kutsal bir varlık olarak değerlendirerek haksız yere suçlanmasına ve cezaya çarptırılmasına karşı çıkmıştır. İktidarın görevi daha öncede söylendiği gibi, doğa durumunda sahip olunan hakların muhafazasını sağlamaktır. Kendisine yüklenen sorumluluk dışına çıkmadığı durumlarda direnerek iktidara karşı koymak yersiz bir tepki olarak değerlendirilmektedir.³⁹⁸ Locke’a göre, egemen gücün koymuş olduğu yasalara uymak aslında Tanrı’nın bir buyruğudur.

Tanrının dışındaki kanun yapıcılar, diğer insanlar üzerinde sahip oldukları hâkimiyeti, kanun yapma ve uyulması gereken yükümlülükleri belirleme haklarını yalnızca Tanrıya borçludurlar. Tanrı öyle istediği ve emrettiği için,

³⁹⁵ Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, 503.

³⁹⁶ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 311.

³⁹⁷ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 58.

³⁹⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 308.

*biz bu insanlara itaat etmekle yükümlüyüz; öyleyse biz onlara itaat etmekle Tanrıya da itaat etmiş oluyoruz.*³⁹⁹

Yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı üzere, egemen güce haksız yere karşı çıkmak Tanrı'ya itaatsizlik anlamına gelmektedir. Bu yüzden Locke, bahsi edilen durumun yaşanması halinde toplumsal alandaki düzenin bozularak savaşın meydana geleceğini ileri sürmüştür.⁴⁰⁰ Öte yandan bireyler, toplumsal sözleşme yaparken haklarının tamamını değil sadece belirli bir kısmını iktidara devretmişlerdir. Siyasal iktidar bireylerin devretmediği bu haklar ile sınırlıdır. Locke'a göre, sınırın aşılması toplumsal kanunların çiğnenmesi anlamına gelmektedir. Kanunların olmadığı yerde ise zulüm ve zorbalık ortaya çıkmıştır. Böyle toplumlarda hâkim olan yönetim biçimi genel olarak tiranlıktır. Locke bu ve benzeri yönetim biçimlerini gayrimeşru olarak tanımlamaktadır. Tiranlığın yönettiği toplumlarda bireysel haklar tamamen hiçe sayılmaktadır. Bu durumda, bireylerin haklarının korunmasının tek yolu tiranlık yönetimine karşı çıkarak isyan etmektir.⁴⁰¹ Locke bireysel hakların korunması, toplumsal düzenin sağlanması ve iyi bir devletin oluşturulabilmesi için, siyasal yönetimin meşru formunun anayasal demokrasi olması gerektiğini öne sürmüştür.⁴⁰² Dolayısıyla, anayasal yönetim biçimi ile devletin mutlak güç haline gelmesinin önüne geçilerek bireylere gerekli durumlarda kendilerini savunacakları direnme hakkı verilmiştir.

³⁹⁹ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, 69.

⁴⁰⁰ Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, 309.

⁴⁰¹ Eroğlu, "John Locke'un Devlet Teorisi", 11.

⁴⁰² Toka, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 240.

SONUÇ

Locke birey, doğal haklar, mülkiyet, devletin kurulması ve yönetim biçimi ile ilgili konularda çağdaşlarından farklı görüşler ileri sürmüştür. Locke'un bahsi edilen konulara dair geliştirdiği fikirler onu siyaset felsefesinin önemli isimlerinden birisi haline getirmiştir. Locke genel olarak bireyden hareketle siyaset felsefesi kurmaya çalışmıştır. Bu yüzden felsefesini oluştururken öncelikle ilk insanların yaşam tarzlarının nasıl olduğunu araştırmıştır. Locke ilk insanların barış ve huzurun hâkim olduğu doğal bir hal içerisinde yaşadığını ileri sürmüştür. Aynı zamanda o, doğa durumu olarak adlandırdığı bu zaman dilimi içerisinde birtakım anlaşmazlıkların olabileceğinden bahsetmiştir. Bu anlaşmazlıklar aslında Locke'a göre, insanların niçin herhangi bir topluma girmek istediklerine dair sorulan sorunun cevabını oluşturmaktadır.

Bireylerin toplumsal düzene geçtikten sonra yönetici bir gücün varlığına ihtiyaç duyacaklarını düşünen Locke, bu noktada bir devletin gerekliliğine işaret etmiştir. Oluşturduğu devlet modeli ile temel olarak bireysel hak ve özgürlükleri koruma altına almak istemiştir. Locke siyaset felsefesini oluştururken bazı konularda Hobbes'tan etkilenmiştir. Örneğin, doğa durumu ve sözleşme kuramını Hobbes'tan almıştır. Fakat aynı kavramları farklı şekilde yorumlayarak kendine özgü bir siyaset felsefesi oluşturmayı başarmıştır. Locke diğer sözleşme kuramcılarından farklı olarak, öncelikle bireysel eylemleri yöneten aklın ilkelerini araştırmıştır. Akli doğruyu bulmada yol gösterici bir araç olarak tanımlamıştır. Buradan hareketle Locke, Tanrı'nın insanlara verdiği bilme yetisi sayesinde bireylerin kendileri için uygun olan toplumsal düzeni kurabileceklerini iddia etmiştir.

Locke'a göre bireylere düşen sorumluluk, doğa durumunda ortaya çıkabilecek olan olası savaş durumundan kaçarak yönetici gücün korumasına dâhil olmaktır. Öte yandan Locke, bireysel hakların korunmasına büyük bir önem vermiştir. Bu yüzden, kurulacak olan devletin yönetim biçimini belirlerken bireysel çıkarları göz önünde

bulundurmıştır. Locke'un oluşturduğu siyasal toplum modeline göre, bireylerin başına gelebilecek en büyük tehlikelerden birisi sınırsız yetki ile donatılmış egemen güçtür. Çünkü böyle bir egemenin bulunduğu toplumsal yapı içerisinde bütün bireylerin doğal hakları zarar görecektir. Locke bu tehlikenin önüne geçmek için birtakım çözüm önerileri ileri sürmüştür. Onun önerdiği çözüme göre öncelikle yapılması gereken, devletin yetki alanını oluşturulan yasalarla sınırlandırmaktır. Locke aynı zamanda bu sınırların sürekliliğini korumak için bir sözleşme ile güvence altına almak gerektiğini savunmuştur.

Locke'un siyaset felsefesinin temelinde birey yer almaktadır. Bireyi grup, halk, millet ve benzeri bütün topluluklardan daha değerli görmüştür. Bu yüzden, siyaset felsefesini bireyin çıkarları doğrultusunda oluşturmaya çalışmıştır. Locke'un hareket noktasını belirleyen kavram doğa durumudur. Locke doğa durumunu Hobbes'un yaptığı gibi savaş durumu olarak nitelendirmemiştir. O doğa durumunu her insanın yaşam, eşitlik ve özgürlük gibi bireysel haklara sahip olduğu tabii bir barış hali olarak ifade etmiştir. Locke'a göre burada herkes bir diğeri kadar eşit haklara sahiptir. Bireyler doğuştan eşit oldukları için hiç kimsenin diğerini tahakküm altına almaya, köle haline getirmeye veya ortadan kaldırmaya hakkı yoktur. Ayrıca doğa durumunda herhangi bir egemen güç yoktur. Dolayısıyla her birey kendi kendini yönetmekle yükümlüdür.

Locke doğa durumunu tam bir özgürlük hali olarak nitelendirmiştir. Bütün bireyler doğal hayatta özgürdür. Ancak bu özgürlük hiçbir yasanın geçerli olmadığı, herkesin keyfi şekilde hareket ettiği bir serbestlik durumunu ifade etmemektedir. Birey başka kişilerin zorlamalarına maruz kalmadığı sürece özgür görülmektedir. Doğa durumunda hiç kimse tamamen bağımsız değildir. Çünkü herkesin uymak zorunda olduğu doğal bir yasa mevcuttur. Bireyler arasındaki herhangi bir uzlaşının ürünü olmayan doğa yasası aynı zamanda pozitif hukuktan da bağımsızdır. Doğa yasası doğada kendiliğinden meydana gelmiştir. Locke bahsi geçen yasayı akıl olarak belirlemiştir. Yasaya uymak hem doğa durumunda sahip olunan hakları korunmak hem de bireyler arasında var olan barışın sürekliliğini sağlamak açısından önemlidir. Doğa yasası bireylere olması gerekeni göstermektedir. Bu açıdan evrensel bir nitelik taşımaktadır.

Locke doğa durumunda bulunan her bireyin mülk edinme hakkına sahip olduğunu savunmuştur. Mülkiyet hakkı Locke'un felsefesinde önemli bir yere sahiptir. O mülkiyet kavramını birisi dar diğeri geniş olmak üzere iki farklı şekilde tanımlamıştır. Dar anlamda mülkiyet, herhangi bir bireyin mal-mülk edinme hakkına sahip olması anlamına gelmektedir. Geniş anlamdaki mülkiyet ise bireylerin doğa durumunda sahip olduğu yaşam, hürriyet, eşitlik vs. tüm doğal hakları kapsamaktadır. Locke için esas önemli olan geniş anlamdaki mülkiyettir. Mülkiyet herkesin sahip olduğu doğal bir haktır. Fakat hiç kimse sonsuz şekilde mülk edinme hakkına sahip değildir. Locke bu noktada mülk edinmeye dair belirli sınırlar getirmiştir. İlk olarak, kişi kendi emeğini kattığı şeyi mülk edinebilir. İkinci olarak, kişi mülk edindiği şeyden başkalarına yetecek kadarını bırakmak zorundadır. Çünkü herkes doğa durumunda eşittir. Bu yüzden bütün bireyler aynı şeyi mülk edinme hakkına sahiptir. Üçüncü olarak ise kişi mülk edindiği şeyden bozulmayacak kadarını almalıdır. Daha sonra Locke, sivil topluma geçişi meşru hale getirmek için bu sınırları ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

Locke doğa durumunu tanımlarken Hobbes'tan farklı düşünse de ilerleyen süreçte bazı noktalarda Hobbes ile aynı düşünmüştür. Locke başlangıçta doğa durumunu herkesin barış içinde yaşadığı varsayımsal bir yaşam şekli olarak ifade etmiştir. Ancak daha sonra içerdiği olası tehlikeler nedeni ile savaşın meydana gelebileceğini ileri sürmüştür. Locke'a göre bireyler arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların temel nedeni herkeste bulunan eşitlik ve özgürlük haklarıdır. Eşit olan bütün bireyler aynı zamanda saldırganı yargılama ve cezalandırma hakkına da sahiptir. Herhangi bir bireyin cezalandırma hakkını kötüye kullanması kişiler arasında anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Bahsi geçen anlaşmazlıkları engellemede doğa yasası yetersiz kalmıştır. Çünkü Locke'a göre bütün insanların aynı saf akılla yönlendirilmesi olanaksızdır. Ayrıca doğa durumundaki kötüye gidişi engelleyecek ortak yargıç da bulunmamaktadır. Dolayısıyla tüm çatışmalar şiddetini artırarak savaşın çıkmasına yol açmıştır.

Locke'a göre bireysel hakların kötüye kullanımı doğal yapının bozulmasına ve kölelik gibi birtakım kötü olayların oluşmasına sebep olmuştur. Doğal hal barışçıl bir ortam olmaktan çıkarak herkesin kendisini korumak için savaş açtığı duruma dönüşmüştür. Bu yüzden Locke, bütün tehlikelerin önüne geçmek için doğal hayatın

terk edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Çünkü ona göre, doğa durumundan ayrılmak tüm insanlığın yararına olacaktır. Doğa durumundan ayrılan bireyler siyasal bir sözleşme imzalamışlardır. Bahsi geçen sözleşme bireylerin sivil topluma geçişlerini simgelemektedir. Bireylerin gönüllü olarak katıldığı sözleşme savaşın sona ermesi adına atılan büyük bir adım olarak görülmektedir. Locke'a göre, doğa durumunun savaşa dönüşmesi aynı zamanda siyasi bir otoritenin varlığını zorunlu kılmıştır. Çünkü savaşı bitirecek temel güç toplumsal sözleşme sonunda kurulacak olan devlettir.

Bireyler sözleşme sonrasında devlet kurarak sahip oldukları hakları egemen güce teslim etmişlerdir. Locke'a göre devletin kurularak bireysel hakların ona devredilmesinin birtakım nedenleri vardır. Her birey aslında temel olarak savaş durumunun bitmesini istemiştir. Savaşın çıkmasına yol açan şey bireylerin doğa yasasına aykırı yönde hareket etmeleridir. Doğa yasasını çiğnemek bireysel hakların ihlaline sebep olmuştur. Siyasal sözleşme ile hedeflenen de bireysel hakları korumaktır. Doğa durumunda bahsi geçen hakları koruyacak herhangi bir üst otorite yoktur. Bu yüzden doğa durumunda bütün bireysel haklar tehlike altındadır. Sözleşme ortaya çıkabilecek her türlü tehlikeyi engellemeye olanak sağlamıştır. Çünkü doğal hakları koruyacak bir araç olarak kullanılmıştır. Locke açısından sözleşmenin meşru sayılabilmesinin temel şartı bireysel rızadır. Ona göre rızaya dayanmayan siyasi sözleşmenin hiçbir hükmü yoktur. Bu yüzden sözleşme yapılırken esas önemli olan oybirliğini sağlamaktır.

Bireylerin toplumsal yapı oluşturmalarını sağlayan şey rızadır. Rıza sayesinde bireyler kendilerini iç ve dış tehlikelerden korumuşlardır. Locke'a göre her birey toplumsal yapının oluşabilmesi için iki konuda rıza göstermiştir. Öncelik bireyler doğa durumundan ayrılarak sözleşme yapmaya rıza göstermişlerdir. Sözlü olarak ifade edilen bu rızayı Locke açık rıza şeklinde nitelendirmiştir. Sözleşme yapıldıktan sonra bütün bireyler toplumun bir üyesi haline gelmişlerdir. Her toplum üyesi çoğunluğun kararına uyacağı konusunda rıza göstermiştir. Davranışla ifade edilen bu rızayı ise Locke örtük rıza olarak adlandırmıştır. Dolayısıyla bireyler önce toplumun üyesi olmak için daha sonra da çoğunluğun kendileri adına karar vermelerine razı olmuşlardır. Locke bireysel rıza sonucunda oluşturulan yapıyı politik toplum olarak tanımlamıştır.

Politik toplum oluşturulduktan sonra devlet meydana gelmiştir. Devletin kurulması bazı soruları da beraberinde getirmiştir. Locke öncelikle devletin hangi yönetim biçimi ile yönetileceği sorusuna cevap aramıştır. Uygar toplumu oluşturan bireyler hangi yönetim şeklinin toplum için daha uygun olduğuna karar vermişlerdir. Yönetim biçimini belirleyenler aslında toplumun bütün üyeleri değildir. Çünkü uygar topluma geçtikten sonra çoğunluk diğer kişiler adına söz sahibi olmuştur. Bu yüzden toplum için hangi yönetim şeklinin daha iyi olacağına çoğunluk karar vermiştir. Politik toplum oluşturulurken Locke'un dile getirdiği örtük rıza bu noktada etkili olmaktadır. Toplumun geri kalan kısmı çoğunluğun yönetim biçimi ile ilgili kararına örtük rıza göstermiştir. Locke'a göre, uygar topluma geçiş ile birlikte bireylerin sahip olduğu yaşam şekli kökten bir değişime uğramıştır. Artık bireyler, doğa yasasının değil toplumun rızası sonucunda oluşturulmuş ortak aklın yasasına göre hareket etmişlerdir. Yani sivil toplumda herkes siyasi yasanın kurallarına uygun şekilde davranacaktır.

Locke yönetimin meşruluğunu bireysel rızaya dayandırmıştır. Çoğunluğun toplum adına karar vermesi gerektiğini savunmuştur. Tüm bu düşünceler göz önüne alındığında Locke'un mutlak monarşiye karşı olduğu açıkça görölmektedir. Çünkü tek kişilik yönetimde bireysel haklar ihlal edilecektir. Locke, Hobbes gibi mutlak monarşiyi savunan kişilerin fikirlerine katı bir biçimde karşı çıkmıştır. O daha çok demokrasiye dayalı anayasal monarşiyi savunmuştur. Devletin temel görevi, doğal hakları korumak ve bireysel güvenliği sağlamaktır. Locke, devletin kendisine verilen görev dışına çıkmaması için yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğini ileri sürmüştür. Buna göre, devlet hiçbir zaman sınırsız yetki ile donatılmamalıdır. Locke için önemli olan bireydir. Bu yüzden devletin yapması gereken bireylerin çıkarlarını gözetmektir. Locke'a göre, eğer devlete sınırsız yetki verilirse o zaman despot bir yönetim oluşur. Bireyler, sahip oldukları temel hakların tamamını değil belirli bir kısmını egemen güce teslim ederler. Devlet gücünün tek elde toplanmaması için kuvvetler ayrılığı fikrini ileri sürmüştür. Bu kavram yasama, yürütme ve federatif güç olarak adlandırılan üç farklı güçten oluşmaktadır. Her biri farklı işlevlere sahiptir. Ayrıca Locke, bireylere devlet karşısında kendilerini savunacakları direnme ve ihtilal hakkı vermiştir. Eğer devlet, bireylerin sahip olduğu doğal haklara zarar verecek herhangi bir davranışta bulunursa halk buna karşı koyabilecektir. Locke'un siyaset alanında savunduğu tüm bu düşünceler onu liberal felsefenin öncüsü yapmıştır.

Sonuç olarak, ontoloji, epistemoloji, etik, eğitim ve benzeri konularda özgün düşünceleri ile tanınmış olan John Locke, siyaset felsefesi alanındaki düşünceleri ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Bireylerin ve toplumların üzerine bir baskı aracı olarak çökerek insanları ve toplumları karamsarlığa ve mutsuzluğa sürükleyen mutlakiyetçiliği şiddetle reddetmiştir. Özellikle kuvvetler ayrılığı ilkesinden hareketle liberal düşüncesin öncü filozoflarından birisi olarak kabul edilmiştir. Siyaset felsefesi alanındaki düşünceleri hem kendi dönemindeki hem de kendi döneminden sonraki düşünürlerin siyaset felsefelerini etkilemiştir. İnsan doğası, kölelik, emek, mülkiyet hakkı, toplum sözleşmesi, devlet, kuvvetler ayrılığı ve benzeri gibi konularda ileri sürdüğü düşünceleri ile çağının ötesinde düşünceler üretmiştir. Siyaset felsefesi alanında ileri sürdüğü düşünceler Avrupa’da başta İngiliz ve Fransız aydınlanmalarına esin kaynağı oluşturmuştur. Bu bakımdan Locke’un siyaset felsefesi refaha, mutluluğa ve güvene ulaşma hususunda sorunlar yaşayan günümüz dünyası toplumlarının siyasal sorunların çözülmesine katkı sunacaktır. Ayrıca daha iyi bir yönetim, daha mutlu bir toplum ve daha güvenli bir dünya idealine ulaşmada onun siyaset felsefesi alternatif paradigmaların üretilmesine de imkân sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Hasan. “Aristoteles’te Uygulanabilir En İyi Rejim Olarak Anayasal Yönetim (Politeia) Kavramı”. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 9/16 (2018): 2224-2227.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali vd. *Sokrates’ ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. Çulha Zabcı, Filiz. Ergün, Reyda. *Kral Devletten-Ulus Devlete* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2009.
- Akarsu, Bedia. “John Locke’un Devlet Felsefesi”. *Felsefe Arkivi*. 12 (2014): 74-78.
- Akbaş, Muhsin. “Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler”. *İslam Araştırmaları Dergisi*. 11 (2004): 177.
- Akkurt, Mehmet. “John Locke’un Siyaset Felsefesi”. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. 11/2 (2021), 118-119.
- Akmeşe, Eşref. “Thomas Hobbes’un İnsan Felsefesi Bağlamında The Platform (2019) Filmi Üzerine Bir Analiz”. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 27/46. (2021): 222.
- Aktan, Coşkun Can. “İdeal Bir Yönetim Arayışı ve Anayasal Demokrasi”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. 8/2 (2016): 3-4.
- Altunışık, Mehmet Akif. “Shaftesbury’de Ahlakın Temeli: Ahlak Duygusu”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 48 (2020): 338.
- Arslan, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları, 2015.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon’a*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Arslan, Hüseyin. “John Locke’un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17 (2013): 182-197.
- Arslanel, M. Nazan ve Eryücel, Ertuğrul. “Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15/2 (2011): 9-10.
- Aslan, Seyfettin. “Sivil Toplum ve Demokrasi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 15/2 (2010): 359-360.
- Avan, Sinan. “Liberalizmin Türkiye’deki Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Düşünce Dergisi Örneği”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Baradat, Leon P. *Siyasi İdeolojiler Kökenleri ve Etkileri*, Çeviren Abdurrahman Aydın Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012.
- Butler, Eamonn. *Klasik Liberalizm*, Çeviren Arda Akçiçek Ankara: Liberte Yayınları, 2018.
- Büyük, Celal. “Devlet ve Toplumsal Rolü”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 3/1 (2003): 101-102.

- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2011.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2007.
- Conway, David. Çeviren Atilla Yayla, “Klasik Liberalizm”. *Liberal Düşünce Dergisi* 64. (2011): 85.
- Çavuşoğlu, Aslı. “Doğal Haklar ve Jeremy Bentham”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 37 (2019): 26-28.
- Çetin, Halis. “Liberalizmin Temel İlkeleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 2/1(2001): 221-232.
- Çetin, Halis. “Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 58/3 (2003): 70.
- Çilingir, Lokman. “Locke’un Toplum Sözleşmesi Kuramı”. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*. 11 (2019): 33-34.
- Çuhar, Cengiz. “Siyaset Kavramının Felsefi Kökenleri”. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 10/30 (2008): 155.
- Didier, Jean. *Monografi*, Çeviren Atakan Altınörs, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019.
- Dinçer, Kurtuluş. *Kısaca Felsefe*. Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2012.
- Duman, Mehmet Zeki. “Liberalizm ve Sosyalizmde Birey(ciliğin) Ontolojik Çıkmazı”. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*. 6 (2020): 8.
- Dursun, İbrahim. “Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler”. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 4/1 (2009): 9-13.
- Eroğlu, Müzeyyen. “John Locke’un Devlet Teorisi”. *Akademik Bakış Dergisi*. 21 (2010): 4-11.
- Evren, Mehmet. “John Locke ve John Rawls Liberalizminin Karşılaştırılması”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015.
- Fabre, Cecile. Çeviren Mehmet F. Deniz. “Toplumsal Sözleşme”. *Felsefe Arkivi* 48. (2018): 124.
- Geçit, Bekir. “John Locke’da Mülkiyet Hakkının Sınırları: Doğal Hukuk Temelinde Bir Değerlendirme”. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*. 4/1 (2014): 104-105.
- Gümüş, A. Tarık. “Demokrasilerde Sivil Toplum ve Devlet-Sivil Toplum İlişkisinde Karşılaşılabilecek Sorunlar”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 18/3 (2014): 534-563.
- Günay, Mustafa. *Metinlerle Felsefeye Giriş*. Adana: Karahan Yayınları, 2010.
- Hayek, Friedrich August von. Çeviren Ünsal Çetin, “Liberalizm”. *Liberal Düşünce Dergisi*. 14/55 (2009): 208-217.
- Heywood, Andrew. *Siyaset*, Çeviren Nasuh Uslu, Ankara: Felix Kitap.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*, Çeviren Semih Lim İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1992.

- Kant, Immanuel. *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çeviren İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2015.
- Kılıç, Yavuz. “Hobbes, Locke ve Rousseau’da “Doğa Durumu” Düşüncesi”. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*. 2 (2015): 101-112.
- Kutluay, Ferhat. *Siyasal Otorite ve Rıza -John Locke İncelemesi-*, İstanbul: Divan Kitap, 2020.
- Küçükalp, Derda. “Klasik ve Modern Siyaset Felsefesi”. *Çalışma ve Toplum*. 1/76 (2023): 88.
- Küçükalp, Derda. *Siyaset Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Locke, John. *Eğitim Üzerine*, Çeviren Aylin Uğur, Ankara: Yeryüzü Yayınevi, 2004.
- Locke, John. *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, Çeviren Melih Yürüşen, Ankara: Liberte Yayınları, 2013.
- Locke, John. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, Çeviren Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul: Ara Yayıncılık, 1992.
- Locke, John. *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, Çeviren İsmail Çetin, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Locke, John. *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, Çeviren Ömer Saruhanlıoğlu, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2020.
- Locke, John. *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, Çeviren Fahri Bakırcı, Ankara: Serbest Kitaplar Yayınevi, 2019.
- Ökmen, Mustafa. “Liberalizm ve Yerel Yönetimler”. *Öneri Dergisi* 2/10. (1988): 74-75.
- Özkan, Murat S. “17. ve 18. Yüzyıllarda Doğal Hukukun Pozitif Hukuka ve Siyaset Felsefesine Etkileri” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2016.
- Öztürk, Armağan. “Liberalizm, Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları”. *İnsan Hakları Yıllığı*. 33 (2015): 12.
- Platon. *Devlet*, Çeviren Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Ralph, Racio. Çeviren Atilla Yayla, “Yirminci Yüzyılda Klasik Liberalizm”, *Liberal Düşünce Dergisi* 28 (2002): 135.
- Raynaud, Philippe. Rials, Stephane. *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Çeviren İsmail Yerguz vd. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Sargın, İzzet. “Toplumsal Düzen Açısından Hukuk ve Devlet”. *Çukurova Dergisi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9/2 (2009): 158.
- Sarıtaş, Şenay Eray. “Piyasa Ekonomisi ve Özgürlük İlişkisi Üzerine Bir Tartışma”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 49 (2019): 241-245.
- Senemoğlu, Olkan. “Locke ve Rousseau’nun İnsan Doğası ve Toplum Düşüncesi”. *İnsan ve Toplum*. 7/1 (2017): 192-197.

- Tayyar, Ayşegül ve Çetin, Bilal. “Liberal İktisadi Düşünce de Devlet”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 14/1 (2013): 108-113.
- Timuçin, Ali. *John Locke ’un Siyaset Anlayışı*. İstanbul: Bulut Yayınları, 2006.
- Toku, Neşet. *John Locke ve Siyaset Felsefesi*. Ankara: Liberte Yayınları, 2003.
- Toku, Neşet. *Siyaset Felsefesine Giriş*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2015.
- Tunalı, İsmail. *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2009.
- Urhan, Veli. “Siyaset Felsefesi Bağlamında Devlet, Hükümet ve Bürokrasi”. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 22 (2016): 2-9.
- Urhan, Veli. “Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi*. 26 (2016): 104-115.
- Ünaldı, Elif Yeşim. “Liberalizm Düşüncesinin Temeli Olarak John Locke ’da Devlet Fikri”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Warburton, Nigel. *Felsefeye Giriş*, Çeviren Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2008.
- Yayla, Atilla. *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları, 2015.
- Yayla, Atilla. *Siyaset Teorisine Giriş*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2014.
- Yiğit, Gülsevin. “Siyaset Felsefesinde Hak, Adalet ve Özgürlük Üzerine: Locke ve Hayek Örnekleri”. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.